

ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท

**A STUDY OF VIPĀKA AS THE FACTORS OF VIPASSANA
MEDITATION IN THERAVADA BUDDHISM**

พระมหาสราวุธ สราวุธ (สุดสนอง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาสรารุธ สราวุธ (สุดสนอง)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

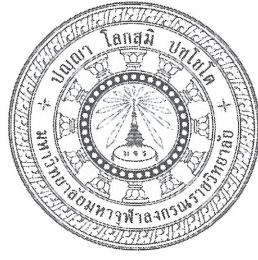
**A Study of Vipāka as the Factors of Vipassana Meditation
in Theravada Buddhism**

Phramaha Sarawut Sarāvudho (Sudsanong)

A Research Paper Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Vipassana Meditation)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตนิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวินัยที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วน หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.)

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.มานพ นักการเรียน)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง)

กรรมการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาสรารุช สรารุช)

ชื่อสารนิพนธ์ : ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสราวุธ สราวุธ (สุดสนอง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (วิปัสสนาภาวนา)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

: ผศ.ดร. วิโรจน์ คุ่มครอง, ป.ธ.๙, พธ.ม. (พระพุทธานุสาสนา), พธ.ด.

(พระพุทธานุสาสนา)

วันเสร็จสมบูรณ์ : ๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ เพื่อศึกษาวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และ เพื่อศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยนำข้อมูลจากคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาเรียบเรียงบรรยายตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ

วิบาก แปลว่า ผลของกุศลและอกุศลที่พิเศษหรือต่างกัน โดยเนื้อความหมายถึง ผลที่เกิดจากกระบวนการทำงานของจิต โดยจิตเสวยอารมณ์ที่เกิดดับไปก่อนจัดเป็นวิบากของจิต วิบากแบ่งออกเป็น ๒ อย่างคือ ๑) กุศลวิบากและ ๒) อกุศลวิบาก เมื่อจิตดวงก่อนเป็นกุศลดับไปจิตจะมีกุศลเป็นวิบากทันที เมื่อจิตดวงก่อนดับเป็นอกุศล มีอกุศลเป็นวิบาก กุศลวิบากเมื่อจิตเสวยเข้าแล้วย่อมทำให้เกิดสุขเวทนา ส่วนอกุศลวิบากเมื่อจิตเสวยเข้าแล้วย่อมทำให้เกิดทุกข์เวทนา โดยความเข้าใจของปุถุชนทั่วไปเข้าใจว่ากุศลและอกุศลวิบากเกิดจากกรรมทำให้เกิดขึ้น แต่กุศลและอกุศลเกิดขึ้นจากจิตที่เกิดดับทุกขณะเป็นปกติ จิตที่เกิดดับย่อมเสวยวิบากสืบทอดกันวนเวียนเป็นวัฏฏะไม่มีสิ้นสุด ตามหลักพระพุทธานุสาสนาการหลุดพ้นจากวิบากต้องอาศัยการเจริญวิปัสสนาภาวนาจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน

การเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ มี สติระลึกรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม การระลึกรู้อยู่อย่างนี้ ย่อมรู้เห็นเหตุปัจจัย ในสภาวะธรรมของรูปนามที่เกิด ดับ การกำหนดรู้เห็นเหตุปัจจัยของสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เพื่อป้องกันกรรมไม่ให้เกิดขึ้น ต้องกำหนดรู้วิบากเพื่อให้เห็นเหตุปัจจัย ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ของรูปนาม การเห็นตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมที่มีเหตุปัจจัยอันอิงอาศัยกันและกันอย่างนี้ จิตของผู้ปฏิบัติย่อมโน้มไปสู่การรู้ไตรลักษณ์ และเข้าสู่วิปัสสนาญาณ จนถึง มรรคญาณ ผลญาณ และนิพพาน หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เข้าสู่ความเป็นพระอรหันตบุคคัล วิบากที่เป็นกุศลส่งผลให้บรรลุเป็นพระอรหันตบุคคัล แต่วิบากที่เป็นอกุศล ก็ยังส่งผลให้รับวิบากกรรมอีก เช่น กรณีพระจักขุบาลเถระ สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกับตาของท่านบอดทันที เป็นต้น วิบากทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ย่อมติดตามเหมือนเงาติดตามตัว เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้

Research Paper Title : A Study of Vipāka as the Factors of Vipassana Meditation in Theravada Buddhism

Researcher : Phramaha Sarawut Sarāvudho (Sudsanong)

Degree : Master of Arts (Vipassana Meditation)

Research Paper Supervisor

: Asst.Prof. Dr. Viroj Koomkrong, Pali IX., M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Completion : January 19, 2018

Abstract

This research paper had 2 purposes: to study the Vipāka or results of action in the Theravada Buddhist scriptures; and to study of Vipāka as factors for Vipassana meditation in the Theravada Buddhist Scriptures by taking research data from Theravada Buddhist scriptures, including Tipitaka, its commentaries and Saddavisesa texts, as well as relevant academic papers, then compiled in descriptive style and finally reviewed by experts. The findings were that;

Vipāka means the result of virus wholesome and unwholesome deeds. In deep sense, it refers to the fruits of mental processes by the way that the consciousness received its objects before then extinguishes immediately, this called as Vipāka of consciousness. There are two types of Vipāka; 1) wholesome, 2) unwholesome. When the previous wholesome consciousness extinguishes, it becomes wholesome result, if unwholesome then it will produce unwholesome. The wholesome result generates happy feeling while unwholesome result unhappy feeling. In ordinary understanding, that wholesome and unwholesome result come from deeds of previous lives, in absolute truth, wholesome and unwholesome results rise and fall in every present moment. Rise and fall consciousness is receiving its results round and round endlessly. Only realizing the absolute truth through insight knowledge will lead to overcome results of all deeds by entering the noble path, fruits and Nibbana which is the purpose of Buddhism.

Following insight meditation practice based on 4 foundations of mindfulness; contemplation on body, feeling, mind and mental objects, the practitioner will realize factors and causes of name and forms as rise and fall. This realizing of factors as they really are prevents from wrong actions through knowing results of all deeds as impermanence, unsatisfactory and non-self of name and forms. Realizing cause and factors as depending on each other is knowledge of discerning the conditions of name and forms. In this stage, mind of practitioner bends to realize the three common characteristics entering into the true insight knowledge up to noble path, fruit and Nibbana finally releasing from cycle of rebirth becoming a Noble One.

His unwholesome deeds result to be a Noble One while unwholesomeness still produces bad results as seen in the case of Cakkhupalathera who got enlightenment at the time of his eyes were blind because the wholesome and unwholesome Vipāka still functions like the shadows due to the previous deeds.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาส กราบขอบพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสมมหาเถร ศาสตราจารย์พิเศษ, ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เปิดหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้ศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลา ๑ เดือน และต่อมาได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลาถึง ๗ เดือน ส่งผลให้เกิดการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาแพร่หลายไปทั่วประเทศดังเป็นที่ประจักษ์ชัดในปัจจุบัน ขออนุโมทนากองทุนเล่าเรียนหลวงสำหรับพระสงฆ์ไทยที่ได้อุปถัมภ์การศึกษาในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ พระมหาโกมล กมโล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาหลีศึกษาพุทธโฆส พระมหาณรงค์ฤทธิ์ ธมมโสภโณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล ผู้ให้ความรู้ทางวิชาการ ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ดร.ชัยชาญ ศรีหามานู ผู้เชี่ยวชาญแปลบทคัดย่อ อาจารย์อานัติชัย เหลืองอมรชัย ผู้ถวายความรู้ด้านอภิธรรม และคณะเจ้าหน้าที่ผู้ช่วยตรวจรูปแบบ พระประเทือง ขนดีโก พระพิบูล ปลายธารโร คุณภานุมาตร์ เนโส พร้อมเจ้าหน้าที่ห้องสมุดและเจ้าหน้าที่ในส่วนต่างๆ ที่ประจำวิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ได้สนับสนุนให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือสืบค้นข้อมูลและอำนวยความสะดวกด้านการศึกษาข้อมูลในการทำสารนิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาประเมิน จิตคุโณ เจ้าอาวาสวัดเทพกุญชร อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้อบรมสั่งสอนให้ความรู้และให้โอกาสในการศึกษาในระดับมหาบัณฑิต และขอขอบพระคุณพระครูใบฎีกานภาลัย เจ้าอาวาสวัดศาลเจ้า จังหวัดปทุมธานี ได้เมตตาอนุเคราะห์ให้ที่พักและอำนวยความสะดวกในด้านการศึกษา ขอขอบคุณวัดมหาสวัสดิ์ศรัทธาธรรมที่ได้ให้ความสะดวกในระหว่างการศึกษา

ขออนุโมทนาเจริญพรขอบคุณ คุณพ่อวิชาญ คุณแม่จำปี สุดสนอง ที่ได้มอบทุกอย่างในชีวิตให้แก่ผู้วิจัยและศรัทธาญาติโยมทุกท่านที่ได้สนับสนุนด้านปัจจัยที่ได้มีส่วนร่วมในการทำสารนิพนธ์นี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ประโยชน์และคุณค่าแห่งสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยน้อมนำเป็นเครื่องสักการบูชาต่อคุณพระรัตนตรัย ปิตามารดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณทุกท่านจงเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธรรมาธรรมสมบัติทุกท่านเทอญ

พระมหาสราวุธ สราวุธ (สุดสนอง)

๑๙ มกราคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ วิชาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของวิชา	๙
๒.๒ วิชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๑๔
๒.๓ ทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับวิชา	๒๕
๒.๔ ความสัมพันธ์สังสารวัฏกับวิชา	๓๐
๒.๕ ความสัมพันธ์วิชาตามหลักอริยมรรค ๘	๓๕
๒.๖ สรุปท้ายบท	๔๒
บทที่ ๓ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๓
๓.๑ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การกำหนดรูปนามในการปฏิบัติวิปัสสนา	๔๓
๓.๒ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔	๔๕
๓.๓ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของพุทธบริษัท ๔	๕๒
๓.๔ สรุปท้ายบท	๗๑

บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๓๒
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๓๒
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๓๔
บรรณานุกรม	๓๕
ประวัติผู้วิจัย	๓๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

สารนิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ โดยอ้างอิง โดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๖/๒๖๑, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวคคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๑๐ ข้อ ๓๗๖ หน้า ๒๖๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อที่ ๓๗๖ หน้า ๓๐๕

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๙	ที.สี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
๑๐	ที.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
๑๒	ม.มู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค (ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค (ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุตก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธมมปทปาลี (ภาษาบาลี)
๒๕	ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.เถรี.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	เถรีคาถา (ภาษาไทย)
๓๐	ขุ.จู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส (ภาษาไทย)
๓๑	ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ปฐีสัมภิตามวรรค (ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	อปทาน (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๔	อภิ.สง.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๕	อภิ.วิ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
๔๐	อภิ.ป.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปัญฐาน	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	หน้า
วิสุทฺธิ.	(ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามหลักพุทธศาสนากล่าวถึง “วิบาก” ซึ่งเป็นผลที่บุคคลกระทำความกรรมลงไปทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ^๑ หากกล่าวถึง “วิบาก” ส่วนใหญ่จะเริ่มที่การค้นหา “กรรม” ที่เป็นตัวต้นเหตุของวิบากหรือเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้มีวิบากเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงกล่าวถึง “วิบาก” หรือการให้ผลของกรรม โดยกระบวนการของการให้ผลของกรรมตามหลักของวิญญูะ ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก อันเป็นอาการของสัตว์โลกที่ต้องหมุนเวียนอยู่ในวิญญูะ ๓ เหล่านี้ อย่างไม่รู้จักจบสิ้น ทั้งนี้เพราะบรรดาสัตว์บุคคลที่ยังมีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ได้รับวิบากคือผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสแล้วทำกรรมหมุนเวียนต่อไปอีก ในจุฬกัมมวิภังคสูตร สุภมาณพโตเทยยบุตร ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ที่เกิดอยู่ปรากฏความเลวและความประณีต พระพุทธองค์ตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยกรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^๒ หากแต่กรรมนั้นได้จำแนกตามเหตุปัจจัยแห่งการกระทำเป็นหลัก เมื่อจะกล่าวถึงกรรมและวิบาก พระพุทธเจ้าตรัสในกุกกุรวตติกสูตรดังนี้ว่า

๑. กรรมดำมีวิบากดำ คือ บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีความเบียดเบียน ครั้นปรุงแต่งแล้วจึงเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะเช่นนั้นย่อมถูกต้องบุคคลนั้น เขาถูกผัสสะเช่นนั้นกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่เป็นทุกข์เหมือนพวกสัตว์นรก

๒. กรรมขาวมีวิบากขาว คือ บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีความเบียดเบียน ครั้นปรุงแต่งแล้วจึงเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะเช่นนั้นย่อมถูกต้องบุคคลนั้น เขาถูกผัสสะเช่นนั้นกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่เป็นสุขเหมือนพวกเทพชั้นสุภกนิหา

๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ บุคคลปรุงแต่งกายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีทั้งความเบียดเบียนและความไม่เบียดเบียน ครั้นปรุงแต่งแล้วจึงเข้าถึงโลกที่มีทั้งความเบียดเบียนและความไม่เบียดเบียน ผัสสะเช่นนั้นย่อมถูกต้องบุคคลนั้น เขาถูกผัสสะเช่นนั้นกระทบเข้าจึงเสวยเวทนาที่มีทั้งสุขและทุกข์เหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวกและวินิปาติกะบางพวก

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๔๘.

^๒ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๙/๓๕๐.

๔. กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ เจตนาเพื่อละกรรมทั้ง ๓ ประเภทข้างต้นนั้น ซึ่งหมายถึงเจตนากรรมในมรรคทั้ง ๔ ที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม^๓

วิบากแห่งกรรมหรือการให้ผลของกรรม ซึ่งมีประเด็นที่ควรทำความเข้าใจ ๒ ประการคือ ลักษณะกรรมและผลของกรรมตามเหตุแห่งการกระทำ และกาลเป็นที่ให้ผลของกรรม โดยเฉพาะ วิบากแห่งกรรม ตามนัยแห่งนิพเพธิกสูตร ที่ระบุว่า วิบากมี ๓ ประการ คือ

๑. กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน
๒. กรรมที่พึงเสวยในอภัพถัดไป
๓. กรรมที่พึงเสวยในอภัพต่อไป^๔

การให้ผลของกรรมหรือวิบากนี้ เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก มีความซับซ้อนเกินวิสัยของมนุษย์ธรรมดา ต้องอาศัยพระพุทธานุญา จึงจะกำหนดกรรมและวิบากของสรรพสัตว์ได้ อย่างไรก็ตาม การให้ผลของกรรมหรือวิบากนี้ มีพระพุทธร่องรับว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดี ย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^๕

พระพุทธร่องนี้ เป็นสิ่งยืนยันถึงผลของกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเหตุ ทำเหตุแห่งกรรมไว้ อย่างไรก็ดี ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ผลก็ย่อมมีตามเหตุแห่งกรรมนั้น ดังพระพุทธร่องว่า

“สัตว์พวกหนึ่งย่อมเกิดในครุฑ พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก
พวกที่ทำความดีย่อมไปสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน”^๖

พระพุทธร่องนี้ จึงชี้ให้เห็นได้ว่า การให้ผลของกรรมหรือวิบากย่อมมีอย่างแน่นอน คนทำกรรมดีและกรรมชั่ว จิตย่อมเบิกบานหรือเศร้าหมองทันที ถึงแม้ว่าการแสดงออกโดยทางกายและทางวาจาจะไม่ปรากฏให้เห็น ถึงอย่างนั้นระดับจิตใจของเขาได้สั่งสมกรรมไว้แล้ว ส่วนเวลาหรือสถานที่ในการให้ผลนั้น ขึ้นอยู่กับเมื่อกรรมได้รับเหตุปัจจัยอย่างอื่นสนับสนุนเบียดเบียนให้เกิดผลกรรมขึ้นหรือยังไม่ให้ผลของกรรม ดังนั้นคนจึงเกิดเข้าใจว่ากรรมนั้นไม่ให้ผลหรือให้ผลไปคนละอย่าง

ในธรรมบทแสดงให้เห็นถึงกรรมตลอดทั้งผลกรรมของแต่และบุคคลที่ต่างๆ เช่น พระจักขุบาลเถระ ท่านทำความเพียรเพื่อบรรลุมรรคผลจนตาบอดทั้ง ๒ ข้าง พร้อมกับสำเร็จเป็นพระอรหันต์ เกิดจากผลของกรรมที่เมื่อชาติหนึ่ง พระจักขุบาลเป็นหมอรักษาโรคตาประกอบยาให้คนป่วยตาบอด โดยเจตนา เพราะคนป่วยทำที่บิดพลิ้วจะไม่ให้คำรักษาทั้งนี้ เราจะเห็นได้ว่า トラาปใดที่ยังมีกระทำกรรมอยู่บุคคลนั้นต้องเสวยผลกรรมอยู่เวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ส่วนบุคคลผู้ที่บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้วจึงชื่อว่าดับกรรมเพราะหมดสิ้นกิเลสทั้งปวงโดยสิ้นเชิง

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๙-๘๑.

^๔ อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๖ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๗๐/๑๒๖.

อนึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกต เกี่ยวกับความยุ่งยากต่อความเข้าใจเรื่องวิบากเป็นสิ่งที่บุคคลจะพึงคิดเอาด้วยความคิดของตนเองไม่ได้ การที่จะเข้าใจเรื่องวิบากจึง จะเกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการแก่ผู้ที่สนใจในคำสอนทางพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังนั้นจากปัญหาในเรื่องวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนา ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่องวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาว่าเป็นอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ วิบากในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๒ ด้านดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล วิบาก จากคัมภีร์พระพุทธานุสวาทม่งประเด็นเกื้อหนุนการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยอาศัยวิบากในอดีตของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา ที่เกี่ยวข้องกับวิบากในลักษณะที่มีความสัมพันธ์กับหลักวิปัสสนาสติปัฏฐาน ๔ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และการปฏิบัติสมณะจากเอกสารวิชาการแล้วนำมาวิเคราะห์ทำการสรุปผล โดยกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาไว้ดังนี้

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านการศึกษา

๑) เอกสารชั้น ปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิบากที่มีเนื้อหาสอดคล้องกัน โดยสืบค้น จากพระไตรปิฎกพระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๐๐ และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๔

๒) เอกสารชั้น ทุตติภูมิ ได้แก่ ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค และ ผลงานทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาและเอกสารทางวิชาการและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ งานวิจัยต่างๆ ทั้งหนังสือ บทความ บทวิจารณ์ ของท่านผู้ทรงความรู้ทั้งในและต่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องวิบาก รวมทั้ง นิตยสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มีศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความดังนี้

๑.๕.๑ วิปัสสนาภาวนา หมายถึง ปัญญาที่เห็นแจ้ง เกี่ยวกับสังขารธรรมตามความเป็นจริงในไตรลักษณ์

๑.๕.๒ วิบาก หมายถึง ผลของกุศลกรรมและผลของอกุศลกรรม

๑.๕.๓ ปัจจัย หมายถึง เหตุปัจจัยอันเป็นสิ่งที่เกิดอิงอาศัยกันและสัมพันธ์กัน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารเพื่อทำสารนิพนธ์ครั้งนี้ ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการรวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources)

๑) พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙, พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ ซึ่งปรากฏข้อความว่าด้วยวิบาก เช่น “การที่บุคคลผู้รู้สึกอยู่ ทำอรรถภาพที่เกิดจากเวทนานั้นๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนแห่งบุญหรือไม่เป็นส่วนแห่งบุญก็ตาม เรียกว่าวิบากแห่งเวทนา”^๗

๒) คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายเกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาที่เนื่องด้วยปัญญาไว้หลายแห่ง เช่น ในหมวดชั้นธนิเทศว่า ธรรมทั้งหลายอันแยกประเภทเป็นชั้นๆ อยาตนะ ธาตุ สัจจะ ปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น^๘

๑.๖.๒ เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources)

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักปฏิจจสมุปบาทไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” โดยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิภูษะ ๓ เมื่อคนเรามีกิเลสแล้วก็ต้องกระทำความกรรม และเป็นผู้รับผลของการกระทำซึ่งกรรมนั้นด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งว่ากรรมเป็นเพียงส่วนหนึ่งในกระบวนการของหลักปฏิจจสมุปบาท โดยหลักของหลักปฏิจจสมุปบาทนั้นจะแสดงถึงกระบวนการกระทำความกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด ตั้งแต่ต้นแต่กิเลสที่เป็นเหตุให้ทำกรรม จนถึงวิบากอันเป็นผลที่จะได้รับของการกระทำกรรมนั้นๆ เมื่อเข้าใจกระบวนการของหลักปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว ก็เป็นอันเข้าใจหลักของกรรมชัดเจนไปด้วย^๙

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๔.

^๘ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๓๑-๗๖๓.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรมในเครือบริษัทสำนักพิมพ์แพรวแอนดริส จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๕๑.

๒) พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องกรรมไว้ในหนังสือ “เหนือตาย เหนือกรรม เหนือการเกิดใหม่” ว่าแนวคิดของกรรมนั้นได้ดังนี้ คือ คำว่า กรรม ถ้าแปลว่าการกระทำก็ไม่ถูกเสมอไป เพราะคำว่า กิริยา ก็แปลว่า การกระทำเหมือนกัน ฉะนั้นคำว่ากรรมจึงแปลว่า การกระทำที่นำไปด้วยเจตนาของกิเลสตัณหา จึงเรียกว่า กรรม ถ้าประกอบด้วยเจตนาดี ก็เรียกว่า กรรมดี ถ้าประกอบด้วยเจตนาชั่ว ก็เรียกว่า กรรมชั่ว และถ้าจะอยู่เหนือกรรมดีกรรมชั่วนั้น ต้องเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ไปตามลำดับให้สมบูรณ์บริบูรณ์ จึงจะอยู่เหนือดีเหนือชั่วได้อย่างถาวรตลอดไป^{๑๐}

๓) พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตฺโน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “กฎแห่งกรรม” ว่าความโชคดีหรือความโชคร้ายที่เราได้ประสบกันอยู่ในปัจจุบันนั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นกับอำนาจภายนอกหรืออำนาจดวงดาวใดๆ ทั้งสิ้นเลยแต่แท้ที่จริงนั้น ขึ้นอยู่กับผลของกรรมที่เราได้สั่งสมไว้ในอดีตอันติดตามมาให้ผลในปัจจุบันนั่นเอง และการที่เราจะได้รับความสุขหรือจะได้รับความทุกข์ ขึ้นอยู่ในปัจจุบัน ไม่ใช่จะเกิดขึ้นเพราะกรรมที่เราได้สร้างไว้ในปัจจุบันอย่างเดียว แต่อาจจะขึ้นอยู่กับการกระทำกรรมในอดีตด้วย เราต้องยอมรับการกระทำกรรมของเราที่กระทำไว้ในอดีตชาติ และการกระทำกรรมของเราในปัจจุบันด้วย ซึ่งนั่นจะเป็นสิ่งที่ลดบันดาลชีวิตของเราให้เป็นไปในอนาคตข้างหน้าและเป็นไปตามกฎแห่งกรรมนั้นด้วย^{๑๑}

๔) วคิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด” ไว้ว่า การกระทำดีเป็นหน้าที่ของบุคคลผู้รักดี ส่วนการให้ผลเป็นหน้าที่ของกรรม เหมือนดังการไถหว่านเป็นหน้าที่ของชาวนา ส่วนการออกรวงเป็นหน้าที่ของต้นข้าว ข้าวนั้นย่อมออกรวงตามเวลาอันเหมาะสม เมื่อไม่ถึงเวลาอันเหมาะสมจะอ่อนวอนสั๊กบานใดก็หาที่จะสมปรารถนาไม่ แต่พอถึงเวลาออกรวง ใครจะอ่อนวอนไม่ให้ออก ก็ไม่ได้โดยในเรื่องการให้ผลของกรรมก็เป็นไปตามทำนองเดียวกันนี้ ผลของกรรมชั่วคอยติดตามบีบคั้น ส่วนผลของกรรมดีนั้นจะคอยติดตามประคับประคองช่วยเหลือผู้ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏนั้น การมองชีวิตนั้นต้องมองในระยะยาวและกว้างไกลจึงจะเห็นวิถีของการใช้ชีวิตได้โดยตลอด^{๑๒}

๕) รศ.ดร.สมภาร พรมทา ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต” ว่าการให้ผลของการกระทำ ที่แม้จะเพียงเล็กน้อย หรืออาจปกปิดไว้เมื่อถึงเวลาจะให้ผลต่อจะได้รับผลของการกระทำอย่างแน่นอน แม้ว่าการพิสูจน์เรื่องกรรมจะไม่อาจทำให้ชัดเจนเหมือนการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างอาหารและสุขภาพดังที่กล่าวข้างต้นนั้นได้ แต่พระพุทธศาสนาก็เสนอแนวทาง ที่พิสูจน์เรื่องกรรมบางแง่ไว้ เช่นกรรมจะมีความสัมพันธ์กับจิตอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ คนที่ทำดีแม้ไม่มีใครเห็นก็อึดใจกับการกระทำของตน ส่วนคนที่กระทำชั่วย่อมเดือดร้อนใจแม้จะไม่มีใคร

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปญฺโญ), **เหนือตาย เหนือกรรม เหนือการเกิดใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์, ๒๕๕๕), หน้า ๗๘.

^{๑๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตฺโน), **กฎแห่งกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรีนปัญญา, ๒๕๕๓), หน้า ๓.

^{๑๒} วคิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทขุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒.

เห็นก็ตาม บางคราวคนชั่วอาจหลอกตนเองว่าไม่ควรเดือดร้อนใจที่ได้กระทำความชั่วนั้นลงไป แต่พระพุทธศาสนา เชื่อว่าในที่สุดแล้วเขาจะไม่สามารถหลอกตัวเองได้ตลอดไป เมื่อถึงวันที่ตนนั้นแก่ชราหรือกำลังสิ้นลมหายใจ สิ่งที่เขากระทำไว้ ทุกอย่างที่เป็นกรรมชั่ว จะมาบีบเค้นทรมานจิตใจของเขาตามแรงกรรม ที่เขากระทำไว้และนี่เอง คือกฎแห่งกรรมที่ไม่มีใครอาจต้านทานได้^{๑๓}

๑.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) **พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส** (ดอกรัก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดมี ๒ ประการ คือ ๑. ส่วนที่ว่าด้วยแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาพบว่า กรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกัน ๒. ส่วนที่ว่าอิทธิพลของแนวคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบันทำให้ผู้ที่เชื่อถือประพตีสัจธรรมด้วยกาย วาจา และใจ พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิดไว้ว่าการจะเห็นโลกทั้ง ๓ ได้ต้องปฏิบัติธรรมบำเพ็ญเพียรทางจิตจนได้วิชาและอภิญญา จนสามารถมองสังสารวัฏ ได้โดยสังสารวัฏนั้นเกิดจาก “กรรมดี” และ “กรรมชั่ว” ที่หมุนไปตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น^{๑๔}

๒) **พระอินทรีย์ อตถยุตโต** (กันทะวงศ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิบากในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องวิบากในพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจะมีการแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทด้วยกันดังนี้คือ ๑. กุศลวิบาก หมายถึง วิบากที่ดีอันจะมีการส่งผลให้ผลเป็นความสุข ๒. อกุศลวิบาก หมายถึง วิบากที่ไม่ดีอันจะมีการส่งผลให้ผลเป็นความทุกข์ โดยมีองค์ประกอบการกระทำด้วยเจตนาทางกาย วาจา ใจ ซึ่งจะมีการส่งผลกับเหล่าสัตว์ทั้งหลายให้ทรมานและประณีตต่างกันไปตามกว่าจะเข้าถึงพระนิพพาน^{๑๕}

๓) **พระสุเมธ ธีรปลโย** (มาไพศาลสิน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เศษวิบากของกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า กรรมคือเจตนาอันเป็นเครื่องกระทำซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ส่วน เรื่องผลของกรรมนั้นเรียกว่า วิบาก คือหากบุคคลทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วของกรรมนั้น ส่วนเรื่องเศษของวิบากนั้น คือ ผลของกรรมที่ตกค้างแก่อริยบุคคลซึ่งแม้จะบรรลอรหัตผลแล้วก็ตาม โดยพระอรหันต์แม้จะได้ชื่อว่าผู้ละบุญและบาปได้แล้ว การกระทำของพระอรหันต์นั้น ถือว่าเป็นสักแต่กิริยาไม่เป็นกรรม เพราะยังอยู่ในภาวะของสุปปาติเสสนิพพาน ยังต้องเสวยผลของเศษวิบากในอดีต หากจะกล่าวตามกฎของกรรม ตราบใดที่บุคคลยังเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอยู่ กรรมก็จะติดตามไปให้ผลในชาติภพนั้นๆ จนกว่าที่จะสิ้นกรรม ซึ่งเป็นเครื่องตัด

^{๑๓} สมภาร พรหมทา, รศ.ดร., **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^{๑๔} พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (ดอกรัก), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระอินทรีย์ อตถยุตโต (กันทะวงศ์), “วิบากกรรมในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ภพชาติโดยเกิดจากอริชชา ตัณหา และอุปาทานในอัตตาเสียได้ ซึ่งเป็นการตัดสังสารวัฏไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป แม้กระนั้น トラบไตที่ผู้บรรลุพระอรหันต์แล้วแต่ยังดำรงชีพอยู่ วิชาของกรรมก็ตามให้ผลอยู่ ต่อเมื่อเข้าถึงอนุภาทิเสสนิพพานแล้ว กรรมจึงจะยุติการให้ผล^{๑๖}

๔) ปัทมา เอื้อรักษาโอฬาร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) วัดอัมพวันจังหวัดสิงห์บุรี” ผลการวิจัยพบว่า ๓ ประการดังต่อไปนี้ คือ ๑. ในด้านเนื้อหาคำสอนเรื่องกรรมพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) ใช้วิธีการสอนเรื่อง กฎแห่งกรรมประยุกต์เข้ากับวิถีปฏิบัติ เช่น สอนการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน และการสวดพุทธคุณ เท่าอายุบวชหนึ่ง เพื่อฝึกให้มีความเพียรและมีสติ เพื่อที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา วิชาในชีวิตของตน ๒. ในด้านผลของกรรม ในคำสอนของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) เป็นการนำผลกรรมจากประสบการณ์จริง และอันเป็นผลกรรมที่มาจากชาติปัจจุบันมากกว่า ผลกรรมที่มาจากอดีตชาติ ส่วนคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะกล่าวถึงบุญกรรมจากอดีตชาติ และผลกรรมในชาติปัจจุบัน ๓. ในด้านเป้าหมายในการสอนกฎแห่งกรรมพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) ได้สอนให้ มีความพยายามพึ่งตนเอง รู้จักแก้ไขตน เพื่อพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายหลัก แห่งการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา^{๑๗}

๕) ศิริกาญจน์ ทศนีย์ไตรเทพ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชาตกรกับการบรรลุเป็นพระอรหันต์ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระองค์สิมมาลเถระ” ผลการวิจัยพบว่า พระองค์สิมมาลเถระนั้นได้เคยเกิดมาเป็นชาตกรแล้วอย่างน้อย ๔ ชาติ และได้พระโพธิสัตว์เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำสั่งสอน ให้เลิกเป็นชาตกร โดยให้สมาทานศีล ๕ และบำเพ็ญบารมีอย่างเต็มที่โดยในชาติสุดท้ายได้เกิดมาเป็นชาตกรองค์สิมมาล พระพุทธเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตรได้แสดงธรรมให้ฟัง จึงได้บรรลุเป็นโสดาปัตติผล จากนั้นอุปสมบทและปฏิบัติธรรมด้วยความเพียร จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนสาเหตุที่ชาตกรองค์สิมมาลสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น อันเนื่องจากองค์สิมมาลไม่มีสันดานเป็นชาตกร ซึ่งแม้ตนเองจะฆ่ามนุษย์จำนวนมากแต่กระทำด้วยความจำใจ ไม่ได้กระทำกรรมหนักอันได้แก่นันตริยกรรมและภิกษุณีสกกรรมแต่อย่างใด ซึ่งกรรมนี้เป็นกรรมที่มีโทษหนักห้ามบรรลุมรรคผล นิพพาน^{๑๘}

^{๑๖} พระสุเมธ อธิปญโญ (มาไพศาลสิน), “ศึกษาเรื่องเศษวิชาของกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๑๗} ปัทมา เอื้อรักษาโอฬาร, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) วัดอัมพวันจังหวัดสิงห์บุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๑๘} ศิริกาญจน์ ทศนีย์ไตรเทพ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องชาตกรกับการบรรลุเป็นพระอรหันต์: ศึกษาเฉพาะกรณีพระองค์สิมมาลเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมี ศึกษาวិชากรไว้หลายข้อธรรม หากแต่มีการศึกษาวิจัยเฉพาะแง่มุมที่สอดคล้องและใกล้เคียงกันเท่านั้น แต่ทั้งนี้ยังไม่มีปรากฏงานการศึกษาวิจัยในเชิงเอกสารที่ศึกษา วิบาก (ผลของกรรม) อย่างครอบคลุม ประเด็นเนื้อหาทั้งหมด มีเพียงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อในความชัดเจนเกี่ยวกับ วิบาก (ผลของกรรม) เพิ่มขึ้นเท่านั้น และยังไม่ปรากฏงานวิจัยที่กล่าวถึงการศึกษาวิชากรที่เป็นปัจจัย ต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องศึกษาวิชากรที่เป็นปัจจัยต่อการ เจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับวิบาก (ผลของกรรม) อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ ต่อผู้ที่สนใจในการศึกษาทั้งนี้จะกล่าวถึง วิบากที่เป็นกุศลและอกุศลแต่งงานวิจัยนี้มุ่งเน้นวิบากที่เป็น กุศลกรรมและเป็นพื้นฐานต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาให้มีความก้าวหน้าสู่มรรค ผล นิพพานสืบ ต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาโดยทำการวิเคราะห์จากแนวคิดของเรื่องด้วยการ พรรณนาตามพระไตรปิฎกซึ่งมีขั้นตอนต่างๆ โดยแบ่งตามเนื้อหาของข้อมูลได้ ดังนี้ ศึกษาวเคราะห์ ข้อมูลจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจากอดีต จนถึงยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยดำเนินการตามวิธีการและขั้นตอนการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาเรื่องวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาประกอบด้วย พระไตรปิฎก ปกรณวิเสสและ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทประกอบด้วย พระไตรปิฎก ปกรณวิเสสและเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ สรุปผลที่ได้จากการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ และ ประเด็นที่จะเป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบวิบากในพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

วิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

วิบากเป็นกระบวนการต่อเนื่องมาจากการกระทำกรรม บุคคลทำสิ่งใดย่อมได้สิ่งนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว วิบากจึงเป็นประดุจเงาติดตามกรรม ผลที่เกิดขึ้นของกรรมจากบุคคลที่ประพฤติ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ ทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม ย่อมมีผลของการกระทำ อันเป็นสภาวะธรรมที่เป็นผลที่เป็นทุกข์ ผลที่เป็นสุข ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล อันมีกิเลสที่เป็นเหตุปัจจัย ให้กระทำอกุศลกรรมหรือกุศลกรรมขึ้นจนสำเร็จแล้วเป็นปัจจัยให้เกิดวิบากกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ในทางพุทธศาสนาเน้นเรื่อง วิบากกรรมปัจจุบันเป็นหลัก ความสำคัญ หากทำกรรมใหม่ที่ดีย่อมมีวิบากกรรมดี เพื่อให้ทดแทนวิบากกรรมชั่ว ที่เคยทำไว้ด้วยการเจริญวิปัสสนาอันเป็นปัจจัยต่อการดับทุกข์ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาในเรื่องวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งได้กำหนดประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้คือ

๒.๑ ความหมายของวิบาก

๒.๒ วิบากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๒.๓ ทักษะของนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับวิบาก

๒.๔ ความสัมพันธ์วิบากกับสังสารวัฏ

๒.๕ ความสัมพันธ์วิบากตามหลักอริยมรรค ๘

๒.๖ สรุปท้ายบท

๒.๑ ความหมายของวิบาก

ในปัจจุบันสังคมมีความสนใจและกล่าวถึงคำว่า “วิบาก” เป็นอันมากโดยการกล่าวถึงวิบากตามที่ตนเองกระทำ แต่ความเข้าใจของความหมายอาจไม่ตรงกัน เพราะมีการใช้ร่วมกันระหว่างวิบากและกรรม ดังนั้น หากศึกษาความหมายของคำว่าวิบากจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจอย่างแท้จริง

๒.๑.๑ ความหมายของวิบากโดยสังเขป

คำว่า วิบาก มาจาก วิ (วิเศษ, แฉ่ง, ต่าง) บวก ปจฺ ธาตุ (ทำให้) บวก ฌ ปัจจัย, ลบ ฌ, ทีฆะ อะ ที่ ป ลบ (จ) เป็น อา แปลง (จ) สุตธาตุ เป็น (ก) สำเร็จเป็น วิปาก วิบาก หมายถึง ที่ได้รับผลกรรม ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว^๑ หรือ สภาวะธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความเป็นวิบากหรือสภาวะธรรมที่เป็นผลของกรรมอุบัติขึ้น ตามอำนาจแห่งกรรม โดยปราศจากความพยายามของผู้กระทำ วิบากทำหน้าที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน ให้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้น โดยที่มีทำนองเดียวกัน^๒ วิปาก ศัพท์นั้น มีวิเคราะห์

^๑ ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

^๒ อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/๑๔/๕๒.

ว่า อดุลยธรรมวิสุทธิญาณ กุสลากุศลानิ ปากาติ = วิปាកาธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศลและอกุศลที่พิเศษกว่ากันและกันชื่อว่า “วิปាក”^๓

ในวิปាកสูตร วิปាក หมายถึง ธรรมที่มีทุกข์เป็นวิปាកที่เกิดจากการกระทำอันเป็นไปตามในส่วนของศีล คือ ๑. ปาณาติบาต ๒. อทินนาทาน ๓. กาเมสุมิฉฉาจาร ๔. มุสาวาท ๕. ปิสุณาวาจา ๖. ผรุสวาจา ๗. สัมผัสปลลาปะ ๘. อภิขมา ๙. พยาบาท ๑๐. มิจฉาทิฎฐิ และธรรมที่สุขเป็นวิปាក คือ ๑. เจตนางดเว้นจากปาณาติบาต ๒. เจตนางดเว้นจากอทินนาทาน ๓. เจตนางดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ๔. เจตนา งดเว้นจากมุสาวาท ๕. เจตนางดเว้นจากปิสุณาวาจา ๖. เจตนางดเว้นจากผรุสวาจา ๗. เจตนางดเว้นจากสัมผัสปลลาปะ ๘. อนภิขมา ๙. อพยาบาท ๑๐. สัมมาทิฎฐิภิกษุทั้งหลาย^๔

ในอัครคณฺยสูตร วิปាក หมายถึง ความประพฤติที่เป็น อกุศลธรรม มีโทษ ไม่ควรประพฤติเป็นธรรมดา มีวิปาคดำ (ผลที่เป็นทุกข์) วิญญูชนติเตียน ความประพฤติที่เป็นกุศลธรรม ไม่มีโทษ ควรประพฤติ เป็นธรรมขาว มีวิปาคขาว (ผลที่เป็นสุข) วิญญูชนสรรเสริญ^๕

ในวิปាកปัจฉัย วิปាក หมายถึง สภาวะธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความเป็นวิปាក หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นผลของกรรมอุบัติขึ้น ตามอำนาจแห่งกรรม โดยปราศจากความพยายาม ของผู้กระทำวิปាក ทำหน้าที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน^๖

ในวิปาคติกะ วิปាក หมายถึง วิปាកแห่งสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ซึ่งเป็นกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร และที่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกข์ ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธและ วิญญานขันธ สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าวิปាក^๗

ในเหตุปัจฉัย วิปាក หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นวิปាកทำสภาวะธรรมที่เป็นวิปាកให้เป็นปัจจัยเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจฉัย ได้แก่ ขันธ ๓ ทำขันธ ๑ ที่เป็นวิปាកให้เป็นปัจจัยเกิดขึ้นขันธ ๑ และ ทำขันธ ๓ ให้เป็นปัจจัยเกิดขึ้น ขันธ ๒ ทำขันธ ๒ ให้เป็นปัจจัยเกิดขึ้น ในปฏิสนธิขณะ^๘

ในกัมมสูตร วิปាក หมายถึง วิปាកแห่งสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ สภาวะธรรมที่เป็นกิริยา ไม่เป็นกุศล ไม่เป็นอกุศล ไม่เป็นวิปាកแห่งกรรมและรูปทั้งหมด^๙

ในจิตตูปปาทกัณฑ์ วิปាក หมายถึง มโนธาตุที่เป็นวิปាក สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์หรือปรารภอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้นเพราะได้ทำได้สั่งสมอกุศลกรรม^{๑๐}

^๓ นายวรรณสิทธิ ไวยะเสวี, **คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์** ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทแอคทีฟพริ้นท์จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙๖.

^๔ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๘๘/๓๓๖.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๕-๘๖.

^๖ อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/๑๔/๕๒.

^๗ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๕๗/๙๙๑.

^๘ อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/๘๕/๗๒๗.

^๙ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๘/๑๗๖.

^{๑๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๖๒/๑๖๒.

๒.๑.๒ ความหมายของวิบากโดยอรรถนัย

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องวิบาก หมายถึง ผลของกรรม และผลของกรรมนี้มีอยู่จริง ทั้งนี้ผลดีเกิดจากกรรมดีอีกทั้งผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะว่ากรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เปรียบเหมือนกับต้นมะม่วง ที่มีการให้ผลเป็นมะม่วง หรือต้นขนุนที่มีการให้ผลเป็นขนุน โดยเป็นไปตามชนิดของต้นไม้นั้น^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปเรื่องวิบาก หมายถึง ผลดีผลร้ายที่เกิดแก่ตน มีการเกิดขึ้นในกระแสสืบต่อแห่งชีวิตของตนโดยเรียกว่า ชีวิตสันตติมัน อันเป็นไปตามการกระทำกรรมดีและกรรมชั่ว ที่ตนได้มีการทำไว้ วิบากมีความหมายต่างจากผล ที่เรียกชื่ออย่างอื่นเป็นผลพวงหรือผลพลอยได้ ผลข้างเคียงหรือผลสืบเนื่อง เช่น นิสสันท์ และอานิสงส์^{๑๒}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงวิบาก เรียกว่า ศักยภาพ ศักยภาพ คือ ความสามารถที่จะเป็น ที่จะรับผลกรรม เราจะดีจะชั่ว จะสุขจะทุกข์ในอนาคต มันมีศักยภาพอยู่ในตัวเรา แต่ไม่ได้หมายความว่ามันจะมีความเป็น หรือศักยภาพจะเป็นจริงเสมอไป มะม่วงที่เราปลูกมันนั้นมีศักยภาพที่จะออกลูกเป็นมะม่วง แต่ถ้าต้นมะม่วงตายก่อน หรือเราตัดมันทิ้ง ศักยภาพไม่กลายเป็นผลมะม่วง^{๑๓}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้สรุปแนวคิดเรื่องวิบาก หมายถึง ผลกรรมหรือผลที่เกิดจากกรรมที่ทำไว้ก่อนไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วล้วนมีวิบาก คือ ผลทั้งสิ้นโดยกรรมดีมีวิบากเป็นสุขกรรมชั่วมีวิบากเป็นทุกข์ใช้ซ้ำกันเป็นผลวิบาก^{๑๔}

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) วิบาก หมายถึง การให้ผลของกรรมในอรรถภาพ ที่ตนกระทำการกรรมแล้ว ตนจะเสวยผลของกรรม ในอรรถภาพที่กระทำการกรรม โดยหมายความว่ามันมีผัสสะในอรรถภาพนี้ ในร่างกายนี้ เป็นกรรมขึ้น ในอรรถภาพนี้แล้ว จะให้ผลในอรรถภาพนี้ แล้วเสวยกรรมในอรรถภาพนี้ โดยเป็นอย่างชนิดทันควันบ้าง เป็นอย่างชนิดถัดมาบ้าง เป็นอย่างชนิดถัดมาอีกบ้าง^{๑๕}

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตโม) วิบาก หมายถึง การให้ผลทางจิตใจและการให้ผลทางวัตถุ การให้ผลทางจิตใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้ทำโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่น เมื่อทำไป

^{๑๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมมโนเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮมจำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๓๗๔.

^{๑๓} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปลดปล่อยชีวิตพิชิตกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซนปรินติ้ง, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

^{๑๔} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช, ครั้งเมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมกิตติวงศ์), **พจนานุกรมเพื่อพุทธศาสน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรมจำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๙.

^{๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ), **อิทัปปัจจยตา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยควอลิตี้บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๔๓.

แล้วได้รับผลทันที คือ เมื่อทำกรรมดีจะได้รับเป็นความสุขความปิติ แต่ถ้าทำกรรมชั่วจะทำให้จิตใจเศร้าหมองเป็นทุกข์ ส่วนวิบากกรรมทางวัตถุเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น^{๑๖}

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) วิบาก หมายถึง ผลแห่งกุศลกรรมย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับความสุข ผลแห่งอกุศลกรรมย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับทุกข์ กรรมวิบากให้ผลทั้งมีอยู่ทั้งหมด ๔ ประการ ๑ อกุศลกรรม ๒ กามาวจรกุศลกรรม ๓ รูปาวจรกุศลกรรม ๔ รูปาวจรกุศลกรรม ย่อมให้ผลวิบากแก่เจ้าของกรรม ตามสภาพของตน โดยให้พันวิบากผิตแผกแตกต่างกันออกไป^{๑๗}

สมภาร พรหมทา วิบาก หมายถึง ปัจจัยที่จำเป็นและไม่จำเป็นตัวอย่างเช่น อารัมมณปัจจัย ไม่จำเป็นว่าต้องนำไปสู่ผลแบบเดิม เช่นคำชมของเพื่อน ในบางวันอาจทำให้เรายิ้ม แต่บางวันอาจทำให้เราไม่ชอบ แต่กรรมปัจจัยนั้น จำเป็นต้องส่งผลเหมือนเดิม กรรมดีย่อมเป็นปัจจัยของวิบากที่ดี กรรมชั่วย่อมเป็นปัจจัยของวิบากที่ชั่วเสมอ^{๑๘}

สุภีร์ ทุมทอง วิบาก หมายถึง ผลของกรรมที่ได้รับ ผลของกรรมนั้นมีหลายอย่างในที่นี้ วิบาก คือ ผลที่สุขงอมเป็นนามธรรม ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รสสัมผัส ได้รู้สึกทางใจเป็นจิตเกิดขึ้น รับผลเหมาะแก่กรรมที่ทำไว้ แยกเป็นจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณและมโนวิญญาณ นี่เป็นวิบาก^{๑๙}

บุญเย็น วอทอง วิบาก หมายถึง วิบากกรรมเกิดขึ้น จากการประพฤตซึ่งกรรมดีอันเป็นกุศลวิบากกุศลนั้น ย่อมนำมาซึ่งความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และในทางตรงกันข้ามอกุศลกรรม ย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นด้วย^{๒๐}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ใดให้ความหมายของ วิบาก หมายถึง ผลหรือผลแห่งกรรมดี กรรมชั่ว ที่ทำไว้ในอดีต เช่น กุศลวิบาก กรรมวิบาก^{๒๑}

สรุปได้ว่า วิบากเป็นผลกรรมของบุคคลที่มีประพฤตแสดงออก ทางกาย ทางวาจาและทางใจ ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ย่อมมีผลของการกระทำ อันเป็นสภาวะธรรมที่เป็นผลที่เป็นทุกข์ ผลที่เป็นสุข ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล วิบากจะเป็นประดุจเงาติดตามกรรม โดยมีกรรมเป็นเหตุส่วนวิบากเป็นผลเสมอ

^{๑๖} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโ) , **กฎแห่งกรรม ธรรมปฏิบัติ เล่ม ๑๐**, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๒-๒๑๗.

^{๑๗} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), **กรรมทีปนี เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้าจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔๒.

^{๑๘} สมภาร พรหมทา, **พุทธปรัชญาในอภิธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๙-๔๓๒.

^{๑๙} สุภีร์ ทุมทอง, **กฎเกณฑ์กรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๘-๗๐.

^{๒๐} บุญเย็น วอทอง, **พุทธธรรมนำทางสร้างชีวิตกฎแห่งกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทชนนิยม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๗-๒๑๘.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒๒.

๒.๑.๓ ความสำคัญของวิบากในทางพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ทรงสอนให้พุทธบริษัทใช้เหตุผล ว่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากวิบากกรรม เป็นการกระทำของตน ที่เคยทำมาในอดีต ยังมีส่งผลมาจนถึงในปัจจุบัน โดยปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนนั้น ย่อมล้วนมาจากวิบากกรรมด้วยกันทั้งสิ้น พุทธศาสนามีหลักความเชื่อที่เป็นกระบวนการที่ชัดเจนโดยมีการใช้ศรัทธาเข้ามาประกอบจึงทำให้เกิดความเชื่อขึ้นมา มี ๔ ประการ

๑) กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เชื่อว่าเมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา อันจงใจทำทั้งที่รู้ ย่อมเป็นกรรม เป็นความชั่วความดี มีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคายโค

๒) วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๒๒}

ความเชื่อผลของกรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นอจินไตย ที่ถ้าหากใครคิดจะมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ดังที่ปรากฏไว้ในอจินตติสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้บุคคลไม่ควรคิดใครคิดพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า”^{๒๓} ความเชื่อว่าใครทำดีต้องได้ดี ใครทำชั่วต้องได้ชั่ว และไม่แปรผันไม่สงสัยในเรื่องวิบากกรรม เชื่อว่าการกระทำทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว จะต้องมึวิบากกรรมนั้นอย่างแน่นอน และไม่มีอะไรสามารถเปลี่ยนแปลงวิบากกรรมได้ ถ้าทำไม่ดี ย่อมได้รับวิบากกรรมเป็นทุกข์ แต่ถ้าทำดีย่อมได้รับวิบากกรรมเป็นสุข มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า วิบากกรรมหรือการให้ผลของกรรมนั้นมีผลอย่างแน่นอน เพราะบุคคลที่กระทำกรรมชั่ว จิตของบุคคลนั้นย่อมเศร้าหมองทันที หากแม้ว่าพฤติกรรมที่แสดงออกจะไม่ปรากฏให้เห็นก็ตาม ส่วนระดับจิตใจนั้น เขาได้สั่งสมวิบากกรรมไว้แล้ว

สรุปได้ว่า หลักความเชื่อที่ว่าใครทำดีต้องได้ดี ใครทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่แปรผัน เชื่อว่าการกระทำทั้งกาย วาจา ใจ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว จะต้องมึวิบากกรรม จากการกระทำนั้นอย่างแน่นอนของทางพุทธศาสนาที่ว่า การกระทำของตนทั้งทางกาย วาจา ใจ ที่เคยทำไว้ในอดีต ย่อมมีผลของการกระทำโดยการกระทำดีย่อมนำมาซึ่งความสุข และการกระทำชั่วย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ และเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไปย่อมล้วนมาจากวิบากกรรมด้วยกันทั้งสิ้น

^{๒๒} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔/๕-๖.

^{๒๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.

๒.๒ วิชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ผู้วิจัยจึงได้พยายามเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับวิชา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหา และรายละเอียดต่างๆ ตามลำดับดังนี้ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานไปสู่ความเข้าใจเรื่อง วิชาที่มีเป็นปัจจัย แก่การเจริญวิปัสสนา การทำความเข้าใจพื้นฐานเรื่องวิชานั้น ผู้วิจัยเริ่มด้วย ประเภทของวิชาใน พระไตรปิฎก และวิชาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้

๒.๒.๑ วิชากรรมที่ปรากฏในพระสูตร

๑) วิชาในเจตนาสูตร

ความสำคัญของการส่งผลของกรรม (วิชา) คือ เจตนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสใน เจตนาสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อกายมีอยู่ สุขทุกข์ภายใน ย่อมเกิดขึ้น เพราะกายสังขเจตนาเป็นเหตุ เมื่อวาจา มีอยู่ สุขทุกข์ภายใน ย่อมเกิดขึ้น เพราะวีสัญเจตนาเป็นเหตุ หรือเมื่อใจมีอยู่ สุขทุกข์ภายใน ย่อมเกิดขึ้น เพราะมโนสังขเจตนาเป็นเหตุ”^{๒๔} เจตนาวิชาของกรรมดี ไม่ทำให้จิตเศร้าหมอง ไม่มี ทุกข์โทษภัยเดือดร้อนในภายหลัง สามารถแบ่งออกได้ ๓ ทาง ตามการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ ดังนี้

กายกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณากายกรรมว่า กายกรรมที่เราทำแล้ว ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความ เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล (วิชา) เธอพึงมีปีติและ ปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยกายกรรมนั้นแล

วจีกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณาวจีกรรมว่า วจีกรรมที่เรากระทำแล้ว ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความ เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วจีกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล (วิชา) เธอพึงมีปีติและ ปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยวจีกรรมนั้นแล

มโนกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณามโนกรรมว่า มโนกรรมที่เราทำแล้ว ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อความ เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นผล (วิชา) เธอพึงมีปีติและ ปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยมโนกรรมนั้นแล

เจตนาให้วิชาของกรรมไม่ดี ผิดศีล ผิดธรรม ทำให้จิตเศร้าหมอง มีทุกข์โทษภัย เดือดร้อนในภายหลัง ก่อให้เกิดบาป สามารถแบ่งออกได้ ๓ ทาง ตามการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ ดังนี้

กายกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณากายกรรมว่า “กายกรรมที่เรา ประารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อความเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อความ

^{๒๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๑/๒๓๙.

เบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง ภายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล (วิบาก) กรรมทางกาย เห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”

วจีกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณาวจีกรรมว่า “วจีกรรมที่เราปรารถนา จะทำนี้ เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วจีกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล (วิบาก) กรรมทางวาจา เห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”

มโนกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณามโนกรรมว่า “มโนกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นผล (วิบาก) กรรมทางใจ เห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”^{๒๕}

วิบากกรรมเกิดจากการเจตนากระทำสุจริต และทุจริต หากการทำความดีที่มี การเบียดเบียนที่มีมูลเหตุแห่งโลภะ โทสะ โมหะ หรือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ให้วิบากกรรมเป็น กุศลกรรมและอกุศลกรรม อันเป็นความสุขและทุกข์ การให้ผลของกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็น กุศลและอกุศล ผลที่ได้รับจากเจตนาย่อมมีผลกับบุคคลนั้น

๒) วิบากในทุจริตวิปากสูตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในทุจริตวิปากสูตร เรื่องวิบากทุจริตเพื่อให้ทราบถึงผลหรือ วิบากที่ทำผิดคือว่า “ ภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลเสพเจริญแล้ว ทำให้มากขึ้น ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานอำนวยผลให้ไปเกิดในเปรต วิสัย วิบากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”

อทินนาทาน (การลักทรัพย์) ที่บุคคลเสพ เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิด ในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่ง อทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้เสื่อม โภคทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

กาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤตินอกใจ) ที่บุคคลเสพแล้ว โดยทำให้เจริญมากแล้ว ย่อมอำนวยผล ให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งกาเมสุมิฉฉาจารอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้ เป็นผู้มึนเมาและเป็นผู้มีเมว แก่ผู้เกิดเป็น มนุษย์

มุสาวาท (การพูดเท็จ) ที่บุคคลเสพแล้ว เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผล ให้ไปเกิด ในนรกอำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งมุสาวาท อย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้ถูกกล่าวด้วยคำไม่จริงแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไป เกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งปิสุณาวาจา อย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้แตกจากมิตรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๒๖๓.

ผรุสวาทา (การพูดหยาบคาย) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิกภาแห่ง ผรุสวาทา อย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้ได้ฟังเรื่องที่ไม่น่าพอใจแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

สัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย ส่วนวิกภาแห่งสัมผัปปลาปะอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้มีวาจาที่ไม่น่าเชื่อถือแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๒๖} ฉะนั้น วิกภากรรมที่บุคคลได้กระทำลงไปด้วยการผิดศีล ทางกาย วาจา ย่อมทำให้บุคคลนั้นได้รับผลหรือ วิกภาของการกระทำนั้น หนัก บ้าง เบาบ้าง ตามแต่เหตุที่ได้กระทำลงไป โดยทำให้มีอายุน้อย มีความเสื่อมโทรมทรพ มีศัตรูมาก น่าเชื่อถือและ วิกจรต ตลอดจนทั้งไปเกิดในเปรตวิสัย กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ย่อมทนทุกข์ทรมานทุกภพทุกชาติไป

๓) วิกภาในโลณผลสูตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสใน โลณผลสูตร ว่าด้วยผลกรรมกับก้อนเกลือ “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนำเขาไปสู่สุรภได้ ส่วนที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบาปกรรม เพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้น ย่อมให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผล แม้แต่น้อยในอัฐภาพที่ ๒ (ชาติหน้า) ไม่จำเป็นต้องพูดถึงผลมากที่ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นนำเขาไปสู่สุรภได้ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต และไม่เจริญปัญญา มีคุณน้อย มีอัฐภาพน้อย มักอยู่เป็นทุกข์เพราะผลกรรมเล็กน้อย บุคคลเช่นนี้ ทำบาปกรรม แม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นนำเขาไปสู่สุรภได้ ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษใส่ก้อนเกลือลงในขันใบน้อย เธอทั้งหลายเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร น้ำในขันเล็กน้อยนั้นเค็ม ดื่มน้ำไม่ได้เพราะก้อนเกลือในขันใบน้อย “อย่างนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า” ข้อนั้นเพราะเหตุไร “เพราะในขันน้ำ มีน้ำนิดหน่อย น้ำนั้นจึงเค็ม ดื่มน้ำไม่ได้เพราะก้อนเกลือในขันพระเจ้าน้ำ” บุคคลที่ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้น ให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัฐภาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงผลมาก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต และเจริญปัญญาแล้ว มีคุณไม่น้อย มีอัฐภาพใหญ่ เป็นอปปมาณวิหารี (มีปกติอยู่ด้วยธรรมอันหาประมาณมิได้ คือ เป็นคนไม่มีหรือไม่แสดงกิเลสซึ่งจะเป็นเหตุให้เขาประมาณได้ว่า เป็นคนดีแค่ไหน) บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัฐภาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพูดถึงผลมาก”^{๒๗}

วิกภากรรมที่เป็นความชั่ว ย่อมส่งผลแก่บุคคลจิตใจสูงได้น้อย อุปมาเหมือนดั่งน้ำที่อยู่ในขันใบน้อย แต่ถ้าหากบุคคลมีจิตใจที่ต่ำ วิกภากรรมที่เป็นความชั่วย่อมส่งผลแก่บุคคลนั้นได้มาก อุปมาเหมือนกับน้ำที่อยู่ในขันใบน้อย การส่งผลของกรรมย่อมส่งผลแก่บุคคลตามกาล บุคคลหากทำกรรมไว้ไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคต ย่อมได้รับผลอย่างแน่นอนจากการกระทำของตน

^{๒๖} อจ.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑-๓๐๒.

^{๒๗} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖-๓๓๘.

๔) วิชาภในมหากัมมวิภังคสูตร

พระผู้มีพระภาคเจ้าแบ่งบุคคลไว้ ๔ ประเภทว่ามีสัมพันธกับกรรมการให้ผลของกรรม

(๑) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น มิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

(๒) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น มิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่บุคคลเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นมิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} เขาย่อมเสวยวิบากกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

(๓) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ ลักทรัพย์ เป็นต้น สัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} ให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นต้น เป็นสัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อๆ ไปบ้าง

(๔) บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นต้น สัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้น หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ที่ทำแต่กรรมชั่วในปัจจุบัน เมื่อตายไปแล้วต้องไปรับวิบากกรรมไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ทุกคน เป็นเรื่องที่ยังไม่แน่ และคนที่ทำแต่กรรมดีในปัจจุบัน เมื่อตายไปแล้วต้องไปรับผลเกิดในสวรรค์ ทุกคน เป็นเรื่องที่ยังไม่แน่อีกเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะว่ามีกรรมที่ทำไว้ชาติก่อนๆ มาเป็นตัวแปรร่วมด้วย เช่น คนที่ทำแต่กรรมชั่วในชาตินี้ บางคนตายแล้วไปเกิดในสวรรค์มี เพราะกรรมดีที่ทำไว้ในชาติก่อนๆ ให้ผลเป็นสุขก่อนกรรมชั่วที่เขาทำในชาตินี้ ส่วนคนที่ทำแต่กรรมดีในชาตินี้ บางคนตายแล้วไปเกิดในอบายมี เพราะกรรมชั่วที่ทำไว้ในชาติก่อนๆ ให้ผลเป็นทุกข์ก่อนกรรมดี ที่เขาทำในชาตินี้^{๒๘}

บรรดาบุคคล ๔ จำพวกเหล่านั้นเมื่อกระทำความกรรมมีการเบียดเบียนผู้อื่นด้วย มิจฉาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} ย่อมทำให้บุคคลนั้นต้องเสวยวิบากแห่งกรรม ไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หากแต่บุคคลนั้น มีสัมมาทิภูฏฐิโนโลกนึ^{๒๘} ย่อมทำให้บุคคลนั้นต้องเสวยวิบากแห่งกรรม ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมชั่วที่ทำไว้ในชาติก่อนๆ ให้ผลเป็นทุกข์ก่อนกรรมดี ที่เขาทำในชาตินี้และกรรมดีที่ทำไว้ในชาติก่อนๆ ให้ผลเป็นสุขก่อนกรรมชั่ว ที่เขาทำในชาตินี้ บุคคล ๔ จำพวกเมื่อต้องมารับวิบากกรรมเกิดมา

^{๒๘} ม.จ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๖-๓๖๗.

เป็นมนุษย์ย่อมจำแนกได้ดังเช่นในสังคีตสูตร ทรงตรัสบุคคล ๔ จำพวก แบ่งบุคคลที่ได้รับวิบากกรรม ตามที่ตนได้กระทำไว้มีดังนี้คือ

๑. ตโม ตมปรายโน (ผู้มีตมา และมีตไป)
๒. ตโม โขติปรายโน (ผู้มีตมา แต่สว่างไป)
๓. โขติ ตมปรายโน (ผู้สว่างมา แต่มีตไป)
๔. โขติ โขติปรายโน (ผู้สว่างมา และสว่างไป)^{๒๙}

วิบากกรรมในปัจจุบันนี้ เกิดจากกรรมกรรมไว้ในชาติก่อนการกระทำกรรมชั่วทำให้เกิดมาเป็นคนตกทุกข์ได้ยาก วิบากกรรมในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนผู้มีตมา แต่หากว่าได้กระทำเหตุแห่งกรรมดีไว้ในชาติก่อน วิบากกรรมทำให้เกิดมามีความสุข ในชาติปัจจุบัน ในขณะที่บุคคลมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน กระทำกรรมดี ต่อไปในภายหน้าจะได้พบกับสิ่งดีๆ เปรียบเสมือนผู้ที่สว่างมาสว่างไป หากว่าในปัจจุบันทำกรรมชั่วไว้มาก ต่อไปในภายหน้าจะได้พบกับสิ่งที่ไม่ดี จึงเปรียบเสมือนผู้มีตไป กรรมที่ดีและกรรมที่ชั่วสามารถทำให้ได้รับวิบากกรรมนั้น ถ้าหากเป็นกรรมที่ชั่วจะได้รับวิบากกรรมชั่ว และถ้าหากเป็นกรรมที่ดีจะได้รับวิบากกรรมดี ดังนั้นบุคคลมีตมาแล้วมีตไปภายหน้า หมายถึงบุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ แต่บุคคลประพฤติสุจริต ทางกาย วาจา ใจ หากตายไปย่อมรับวิบากกรรมในทุกคติ บุคคลมีตมาแล้วสว่างไปภายหน้า หมายถึง บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ แต่บุคคลนั้นประพฤติสุจริต ครั้นตายไปย่อมรับวิบากกรรมในโลกสวรรค์ บุคคลสว่างมาแล้วมีตไปภายหน้า หมายถึงบุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูล แต่บุคคลนั้นกลับประพฤติสุจริต ครั้นตายไปย่อมรับผลวิบากกรรมในทุกคติ และบุคคลสว่างมาแล้ว มีสว่างไปภายหน้า คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลสูง ทั้งบุคคลนั้นประพฤติสุจริต หากตายไปย่อมรับวิบากกรรมเข้าถึงสุคติ

๕) วิบากในจุฬามณีวิภังคสูตร

วิบากกรรมทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในอดีต ที่มีวิบากกรรมต่อชาติปัจจุบัน และการกระทำในชาติปัจจุบันย่อมจะส่งวิบากกรรมในชาติต่อไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ จุฬามณีวิภังคสูตร ว่าด้วยวิบากกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลให้ความแตกต่างกันดังต่อไปนี้ว่า

(๑) บุคคลบางคนมีอายุสั้น เพราะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบช้ำ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นคนมีอายุสั้น บุคคลบางคนอายุยืน เพราะเป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความละอาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์จะมีอายุยืน

(๒) บุคคลบางคนมีโรครมาก เพราะเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นคนมีโรครมาก บุคคลบางคนมีโรคน้อย เพราะเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นคนมีโรคน้อย

^{๒๙} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๙๗.

(๓) บุคคลบางคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีผิวพรรณทราม บุคคลบางคนมีผิวพรรณผ่องใส เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส

(๔) บุคคลบางคนเป็นผู้มีอำนาจน้อย เพราะเป็นผู้มีใจริษยา กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีอำนาจน้อย บุคคลบางคนเป็นผู้มีอำนาจมาก เพราะเป็นผู้มีใจไม่ริษยา กรรมนั้นเมื่อตายแล้ว ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีอำนาจมาก

(๕) บุคคลบางคนเป็นผู้มีโภคะน้อย เพราะเป็นผู้มีความตระหนี่ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีโภคะน้อย บุคคลบางคนเป็นผู้มีโภคะมาก เพราะเป็นผู้ไม่มีความตระหนี่ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีโภคะมาก

(๖) บุคคลบางคนเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ เพราะเป็นผู้กระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้ผู้ควรกราบไหว้ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ บุคคลบางคนเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง เพราะเป็นผู้ไม่กระด้างไม่เย่อหยิ่งกราบไหว้ผู้ควรกราบไหว้ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง

(๗) บุคคลบางคนเป็นผู้มีปัญญาทราม เพราะเป็นผู้ไม่เข้าไปหาและสอบถามสมณะหรือพราหมณ์ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีปัญญาทราม บุคคลบางคนเป็นผู้มีปัญญามาก เพราะเป็นผู้เข้าไปหาและสอบถามสมณะหรือพราหมณ์ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ จะเป็นผู้มีปัญญา^{๓๐}

สรุปได้ว่า วิบากเกิดจากบุคคลมีเจตนากระทำความผิดศีลจะส่งผล บางคนอายุสั้นเพราะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ บางคนมีโรคมากเพราะเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ บางคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นผู้มักโกรธ ส่งผลบางคนผู้เกิดในตระกูลต่ำเพราะเป็นผู้กระด้าง บางคนเป็นผู้มีโภคะน้อย เพราะเป็นผู้มีความตระหนี่ เมื่อบุคคลกระทำความดีไว้ ดีตาม ชั่วตาม ผู้ที่กระทำความดีได้รับวิบากกรรมนั้น ผู้อื่นไม่สามารถมารับวิบากกรรมแห่งการกระทำแทนได้เลย

๒.๒.๒ วิบากกรรมที่ส่งผลในพระภิกษุธรรม

๑) วิบากในกัมมกถา ว่าด้วยผลหรือวิบากที่มีการกระทำความผิดไว้ โดยอธิบายจำแนกความสัมพันธ์วิบากตามกาลที่ต่างกันไว้ในกรรม อย่างดังต่อไปนี้

^{๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘-๒๙๗/๓๔๙-๓๕๗.

(๑) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีตภพ ให้วิกาแล้วในอดีตภพที่ทำหรือกรรมที่ประมวลมาในอดีต ได้วาระแห่งวิกาในอดีตนั้นเอง ที่จะให้เกิดปฏิสนธิให้เกิดปฏิสนธิแล้ว ส่วนที่จะให้เกิดรูปให้เกิดรูปแล้ว หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีตภพให้วิกาแล้วในอดีตภพที่ทำ

(๒) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมไม่ได้มีแล้ว คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีตแต่ไม่ได้ให้ผลในอดีต คือ กรรมในอดีตที่ไม่ได้วาระแห่งวิกา ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ไม่สามารถจะให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือจะให้เกิดรูป ไม่สามารถจะให้เกิดรูปได้ โดยกรรมที่ทำแล้วในอดีตแต่ไม่ได้ให้ผลในอดีต

(๓) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมมีอยู่ คือ กรรมได้ทำแล้วในอดีตย่อมให้ผลในปัจจุบัน (ชาตินี้) หรือส่วนกรรมที่ประมวลมาแล้วในอดีต ได้วาระแห่งวิกาในปัจจุบันแล้ว ที่จะทำให้เกิดปฏิสนธิ ให้เกิดปฏิสนธิตั้งอยู่แล้ว หรือที่จะให้เกิดรูป ให้เกิดรูปตั้งอยู่แล้ว โดยที่กรรมได้ทำแล้วในอดีตย่อมให้ผลในปัจจุบัน (ภพนี้)

(๔) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีตแต่ไม่ได้โอกาสให้ผลในปัจจุบันเพราะปัจจัยบกพร่องหรือปรีนิพพานไปแล้วในอดีต หรือว่า กรรมในอดีตที่ไม่ได้วาระแห่งวิกาที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ไม่สามารถจะให้เกิดปฏิสนธิได้ที่จะให้เกิดรูป ไม่สามารถให้เกิดรูปได้โดยกรรมที่ทำไว้ในอดีต แต่ไม่ได้โอกาสให้ผลในปัจจุบัน เพราะความที่มีปัจจัยบกพร่องหรือปรีนิพพานไปแล้วในอดีต

(๕) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมมี คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีต จักให้ผลในอนาคต

(๖) กรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมจักไม่มี คือ กรรมที่ทำแล้วในอดีต อันจักให้วิกาในอนาคตแต่เลยเวลาให้วิกาของตนไปแล้ว จึงหมดโอกาสให้ผลดี กรรมอดีตที่จะให้ผลในอนาคตไกลแต่ผู้ทำบรรลุเป็นพระอรหันต์ ปรีนิพพานไปเสียก่อนที่จะถึงเวลานี้ชื่อว่ากรรมได้มีแล้ว วิกาของกรรมจักไม่มี หรือ กรรมในอดีตที่จักไม่ได้วาระแห่งวิกาในอนาคตกาล ที่ให้เกิดปฏิสนธิจักไม่สามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป จักไม่สามารถให้เกิดรูปได้ โดยกรรมที่ทำแล้วในอดีต อันจักให้วิกาในอนาคตแต่เลยเวลาให้วิกาของตนไปแล้วจึงหมดโอกาสให้ผล หรือกรรมอดีตที่จะให้ผลในอนาคตไกลแต่ผู้ทำบรรลุเป็นพระอรหันต์ ปรีนิพพานไปเสียก่อนที่จะถึงเวลานั้น^{๓๑}

กรรมอดีต ๖ อย่างเบื้องต้นที่ให้วิกาในอดีตได้ ๑ ไม่ได้ ๑ ให้วิกาในปัจจุบันได้ ๑ ไม่ได้ ๑ ให้วิกาในอนาคตได้ ๑ ไม่ได้ ๑

(๗) กรรมมีอยู่ วิกาของกรรมมีอยู่ คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันแล้วให้ผลในปัจจุบัน หรือกรรมที่ประมวลมาในปัจจุบัน และจะได้วาระแห่งวิกาในปัจจุบันเหมือนกัน หมายถึง กรรมที่ทำในปัจจุบันแล้วให้ผลในปัจจุบัน

(๘) กรรมมีอยู่ วิกาของกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันแต่ไม่ให้ผลในปัจจุบัน เพราะปัจจัยบกพร่องจึงหมดโอกาสที่จะให้ผลดี หรือ กรรมในปัจจุบันที่ไม่ได้วาระแห่งวิกาในปัจจุบัน ซึ่งกรรมที่ทำในปัจจุบันแต่ไม่ให้ผลในปัจจุบัน เพราะปัจจัยบกพร่องจึงหมดโอกาสที่จะ

^{๓๑} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๔-๒๓๕/๓๔๗-๓๔๘.

ให้ผล หรือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้และจะให้ผลในปัจจุบันเช่นกัน แต่ผู้ทำบรรลุปะระอรหัตต์
ปรีนิพพานไปเสียก่อน

(๙) กรรมมีอยู่ ๖ วิกาของกรรมจักมี คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันที่เป็นอุปัชชเวทนีย
กรรมและอปราปริยเวทนียกรรม ที่จะให้วิกาในอนาคต หรือกรรมที่ประมวลมาในปัจจุบัน แต่จักได้
วาระวิกาในอนาคต ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ จักสามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูปจักสามารถ
ให้เกิดรูปได้

(๑๐) กรรมมีอยู่ ๖ วิกาของกรรมจักไม่มี คือ กรรมที่ทำในปัจจุบันที่เป็นอุปัชช
เวทนีย กรรมที่จะให้วิกาในภพถัดไปแต่ปัจจัยบกพร่องจึงไม่อาจให้วิกาได้ดี กรรมที่ทำในปัจจุบันที่
เป็นอปราปริยเวทนียกรรม อันจักให้วิกาในอนาคตไกลแต่ผู้ทำบรรลุปะระอรหัตต์ ปรีนิพพานเสีย
ก่อนที่จะถึงเวลานั้น^{๓๒}

กรรมปัจจุบัน ๔ อย่าง ที่ให้วิกาในปัจจุบันได้ ๑ ไม่ได้ ๑ ที่ให้วิกาในอนาคตได้
๑ ไม่ได้ ๑

(๑๑) กรรมจักมี ๖ วิกาของกรรมจักมี คือ กรรมที่ทำในอนาคตแล้วให้วิกาใน
อนาคต หรือ กรรมที่จักประมวลมาในอนาคต จักได้วาระแห่งวิกาในอนาคตเหมือนกัน ที่จะให้เกิด
ปฏิสนธิจักให้เกิดปฏิสนธิ หรือที่จะให้เกิดรูปจักให้เกิดรูป โดยกรรมที่ทำในอนาคตแล้วจะให้วิกาใน
อนาคตนั่นเอง

(๑๒) กรรมจักมี ๖ วิกาของกรรมจักไม่มี คือ กรรมที่ทำในอนาคตอันจะให้ผลใน
อนาคต แต่ปัจจัยบกพร่อง หรือ กรรมในอนาคตที่จักไม่ได้วาระแห่งวิกา ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ จักไม่
สามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป จักไม่สามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำในอนาคต
อันจะให้ผลในอนาคต แต่ปัจจัยบกพร่องจึงไม่อาจให้วิกาได้ หรือกรรมที่ทำในอนาคต อันจักให้วิกา
ในอนาคต แต่ผู้ทำบรรลุปะระอรหัตต์ปรีนิพพานเสียก่อนที่จะถึงเวลานั้น^{๓๓}

วิกากรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ จะได้ส่งผลของกรรม ๓ ประการ คือ ๑. ให้ผลใน
ชาติปัจจุบัน ๒. ให้ผลในชาติถัดไป ๓. ให้ผลในชาติต่อๆ ไปทั้งนี้การให้ผลในชาติปัจจุบัน และให้ผลใน
ชาติอื่นๆ นั้นซึ่งเป็นวิกาแห่งกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้แบบข้ามภพข้ามชาติ และให้ผล (วิกา)
จนกว่าจะสามารถ มีปัญญาเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงบรรลุมรรค ผล นิพพาน ความสิ้นสุด
ของวิกากรรมจึงหมดไป

๒) ในพระอภิธรรมปิฎก ญาณวิภังค์ ทสกนิตเทศ ว่าด้วยเรื่องกัมมวิปากญาณ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ได้จำแนก ผลหรือวิกาในกรรมสมานทานที่เป็นอดีต
อนาคตและปัจจุบันตามความเป็นจริง

^{๓๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๔/๓๔๗.

^{๓๓} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๔-๒๓๕/๓๔๗-๓๔๘.

กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันคติสมบัตินำห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันอุปสมบัตินำห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันกาลสมบัตินำห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันนโยบายสมบัตินำห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล

กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยอุปวิบัติจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยกาลวิบัติจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยนโยบายวิบัติจึงให้เกิดผล

กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันคติวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันอุปวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันกาลวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันนโยบายวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้เกิดผล

กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยคติสมบัตินำจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยอุปสมบัตินำจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยกาลสมบัตินำจึงให้เกิดผล กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยนโยบายสมบัตินำจึงให้เกิดผล^{๓๔}

ดังนั้น เนื้อหาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของสมบัตินำและวิบัติสามารถแยกออกได้เป็นทั้งฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรมแบ่งออกเป็น ๑๖ ประเภทได้ดังนี้

(๑) อกุศลกรรมบางอย่างอันคติสมบัตินำห้ามไว้ จึงไม่ให้เกิดผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ ทำชั่วไว้ เมื่อตายแล้วไปเกิดในสุคติ เช่น สวรรค์ เป็นต้น บาปกรรมจึงตามให้ผลผู้นั้นไม่ได้ บาปกรรมก็ยังไม่หมดไป เพียงแต่ยังไม่มีโอกาสให้ผล บาปกรรมยังรอให้ผลวิบากกรรมอยู่

(๒) อกุศลกรรมบางอย่างอันอุปสมบัตินำห้ามไว้ จึงไม่ให้เกิดผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บาปกรรมที่จะให้ผลทางร่างกาย เช่น มีรูปไม่สวยงาม แต่ผู้นั้นไปเกิดเป็นผู้มีรูปสวยงาม มีบุคลิกดีจึงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้นั้นได้รับการยกย่องต่างๆ ที่เคยทำบาปกรรมไว้ บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๓) อกุศลกรรมบางอย่างอันกาลสมบัตินำห้ามไว้ จึงไม่ให้เกิดผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำบาปกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นไปเกิดในสมัยที่โลกมีความเจริญ คนอยู่ในศีลธรรม บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๔) อกุศลกรรมบางอย่างอันนโยบายสมบัตินำห้ามไว้ จึงไม่ให้เกิดผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำบาปกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นเกิดความพยายามประกอบแต่ในทางที่ดีงามอยู่เสมอ บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๕) อกุศลกรรมบางอย่างอาศัยคติวิบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้ เมื่อตายไปเกิดในทุคติ เช่น ไปเกิดในนรก บาปกรรมก็ให้ผลวิบากกรรมทันที

^{๓๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๑๐/๕๒๓.

(๖) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยอุปธิวัติ จึงให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ หากทำบาปกรรมไว้ เกี่ยวกับกรรมที่จะทำให้ร่างกายไม่สวยงาม ไม่สมบูรณ์เอาไว้ เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นคนไม่สวยงาม และมีร่างกายไม่สมบูรณ์ทันที เช่น ร่างกายพิการ มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

(๗) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยกาลวัติ จึงให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ หากทำบาปกรรมไว้แล้ว เมื่อไปเกิดในสมัยที่โลกขาดความเจริญ คนไม่มีศีลธรรม บาปกรรมก็ให้ผลวิบากกรรม

(๘) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยปโยควัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้ที่เกี่ยวกับการไฝหาแต่ในทางผิดศีลธรรม เมื่อผู้นั้นไปเกิดบาปกรรมก็ให้ผลวิบากกรรม โดยผู้นั้นหากแต่เป็นผู้พยายามไฝหาและกระทำบาปกรรมอยู่เสมอ

(๙) กุศลกรรมบางอย่างอันคติวัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำความดีไว้เมื่อตายแล้วไปเกิดในทุกคติ เช่น นรก เป็นต้น กุศลกรรมจึงตามให้ผลวิบากกรรมผู้นั้นไม่ได้ กุศลกรรมก็ยังไม่หมดไป เพียงแต่ยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม กุศลกรรมยังรอให้ผลวิบากกรรมอยู่

(๑๐) กุศลกรรมบางอย่างอันอุปธิวัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ กุศลกรรมที่จะให้ผลวิบากกรรม ทางร่างกาย เช่น มีรูปสวยงาม แต่ผู้นั้นไปเกิดเป็นผู้มีรูปไม่สวยงาม มีบุคลิกไม่ดี จึงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้นั้นไม่ได้รับการยกย่องต่างๆ ที่เคยทำกุศลกรรมไว้ กุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๑๑) กุศลกรรมบางอย่างอันกาลวัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นไปเกิดในสมัยที่โลกไม่มีความเจริญ คนไม่อยู่ในศีลธรรม ทั้งนี้ส่วนกุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๑๒) กุศลกรรมบางอย่างอันปโยควัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นเกิดความพยายามและประกอบแต่ในทางที่ไม่ถูกต้องไม่ตั้งงามอยู่เสมอ กุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผลวิบากกรรม

(๑๓) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยคติสมบัติ จึงให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายไปเกิดในสุคติ เช่น ไปเกิดในสวรรค์ กุศลกรรมก็ให้ผลวิบากกรรมทันที

(๑๔) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยอุปธิสมบัติ จึงให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ เกี่ยวกับกรรมที่จะทำให้ร่างกายมีความสวยงาม มีความสมบูรณ์เอาไว้ เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นคนที่สวยงาม และมีร่างกายสมบูรณ์ทันที

(๑๕) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยกาลสมบัติ จึงให้ผลวิบากกรรมก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้แล้ว เมื่อไปเกิดในสมัยที่โลกมีความเจริญ คนมีศีลธรรม กุศลกรรมก็ให้ผลวิบากกรรม

(๑๖) กุศลกรรมบางอย่างอาศัยปโยคสมบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำกุศลกรรมไว้ที่เกี่ยวกับการไฝหาแต่ในทางที่ดีที่ถูกต้อง มีศีลธรรม เมื่อผู้นั้นไปเกิดกุศลกรรมก็ให้ผลวิบากกรรม โดยผู้นั้นเป็นผู้พยายามไฝหาและกระทำกุศลกรรมอยู่เสมอ

วิบากกรรมนอกจากอาศัยเหตุของกรรมแล้ว ที่ส่งผลทั้งอดีตอนาคตและปัจจุบัน ยังขึ้นอยู่กับสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ด้วย ทั้งที่เป็นฝ่ายสนับสนุนให้เร็วหรือช้า เหตุผลที่วิบากกรรมนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไป โดยมีทั้งการสนับสนุนหรือขัดขวางเป็นเพราะมีสมบัติ ๔ ที่คอยให้การสนับสนุน เหล่าสัตว์ทั้งหลายอยู่ และมีวิบัติ ๔ ที่คอยจะขัดขวางอยู่ ทำให้เกิดความเข้าใจว่า เหมือนเป็นความไม่สมเหตุสมผลเกิดขึ้นของวิบากของกรรม หากพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว อย่างเรื่องกุศลกรรมที่บุคคลทำไว้ ทำไมจึงไม่ให้ผล การที่กุศลกรรมดียังไม่ให้ผลนั้น เพราะไปอาศัยวิบัติ ๔ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่งห้ามไว้ หากแต่บุคคลทำกุศลกรรมทำไมจึงไม่ได้รับผลวิบากกรรม เพราะไปอาศัยซึ่งสมบัติ ๔ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่งห้ามกุศลกรรมของบุคคลนั้นไว้จึงไม่ให้เป็นผลวิบากกรรม แล้วทำไมบุคคลบางคนทำกุศลกรรมจึงได้รับผลวิบากกรรมเร็ว เพราะอาศัยสมบัติ ๔ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่งสนับสนุนบุคคลนั้น และทำไมบุคคลบางคนทำกุศลกรรม พอทำทันทีที่ได้รับผลวิบากกรรมทันที เพราะอาศัยวิบัติ ๔ อย่าง อย่างไม่อย่างหนึ่งสนับสนุนบุคคลนั้น จึงให้ได้รับผลวิบากเร็ว ซึ่งกรรมที่เราทำไว้จะต้องให้ผลวิบากกรรมอย่างแน่ไม่ว่าจะเร็วหรือช้า

หากพิจารณาอย่างนี้แล้ว ในการให้ผลของวิบากกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องรอโอกาสอันเหมาะสม จึงคอยให้ผลวิบากกรรมก่อนหรือว่าหลังตามการกระทำของบุคคล ดังนั้นบุคคลที่ตั้งใจประพฤติในการประกอบกรรมที่เป็นฝ่ายกุศลธรรมอย่างแรงกล้า ย่อมได้รับวิบากกรรมฝ่ายดีอย่างรวดเร็วอันเนื่องมาจากความสมบูรณ์ในสมบัติ ๔ จึงได้รับวิบากกรรม และในส่วนของบุคคลที่ตั้งใจประพฤติในการประกอบกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลธรรมอย่างแรงกล้า ย่อมได้รับวิบากกรรมฝ่ายชั่วที่ตนทำไว้อย่างรวดเร็ว อันเนื่องมาจากความสมบูรณ์ในสมบัติ ๔ ด้วยเช่นกัน

๓) ในกามาวจรวิปากจิต ว่าด้วยปัญญาวิญญาณที่เป็นกุศลวิบาก

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “จักขุวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์ เกิดขึ้นเพราะได้ทำได้สั่งสมกามาวจรกุศลกรรมไว้แล้วในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต อุเบกขา เอกัคคตา มนินทรีย์ อุปะกขินทรีย์ และชีวัตินทรีย์เกิดขึ้น”^{๓๕}

ปัญญาวิญญาณที่เป็นอกุศลวิบาก ได้แก่ จักขุวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรูปเป็นอารมณ์เกิดขึ้น โสตวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีเสียงเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ส่วนขานวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีกลิ่นเป็นอารมณ์เกิดขึ้น จนชีวหาวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยอุเบกขา มีรสเป็นอารมณ์เกิดขึ้น กายวิญญาณที่เป็นวิบาก สหระคตด้วยทุกข์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์เกิดขึ้น เพราะได้ทำได้สั่งสมอกุศลกรรมไว้ในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนาจิต ทุกข์ เอกัคคตา มนินทรีย์ ทุกขินทรีย์ และชีวัตินทรีย์ ก็เกิดขึ้น”^{๓๖}

สภาวธรรมมีการเห็น เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผัสสะกระทบกับของจักขุประสาท รูปารมณ และจักขุวิญญาณ เกิดเป็นอุปาทะ ขณะของผัสสะ เกิดผลวิปากจิตที่เป็นกุศลวิปากและอกุศลวิปาก จนพัฒนาจิตเป็นมหากุศลวิปากจิตที่เรียกว่า กามาวจรวิปากจิต หรือมหากุศลวิปากจิต จิตที่เป็นผลของมหากุศลจิตโดยตรง เพราะเมื่อกล่าวโดยเวทนา สัมปโยคะและสังขาร เหมือนกันทุกประการ หาก

^{๓๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๒/๑๒๔.

^{๓๖} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๕๖/๑๖๐.

มหากุศลที่จิตที่บริบูรณ์ด้วยจิตทั้ง ๓ กาล คือ บุพพเจตนา มุญจเจตนา และอปรเจตนา ย่อมให้ผลเป็นมหาวีบากดวงต่อดวงโดยตรง เช่น มหากุศลจิตดวงที่ ๑ ย่อมให้ผลเป็นมหาวีบากจิตด้วยที่ ๑ จิตทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีความต่างกัน คือ มหากุศลจิตนั้นทำหน้าที่เป็นชวณกิจ เสพอารมณ์โดยความเป็นกุศล ส่วนมากรวิบากจิต ทำหน้าที่เป็นปฏิสนธิกิจ ภาวคกิจ ตทาลัมพณกิจ จุตติกิจ ตามสภาพของวิบาก กามาวจรวิปากจิตหรือมหากุศลวิปากจิต เป็นกุศลเบื้องต้นแห่ง มรรค ผล อีกด้วย มหากุศลจิตนี้เป็นพื้นฐานของความดี ระดับเบื้องต้น คือ ทาน ศีล ภาวนา และระดับปานกลาง คือ ฌาน อภิญญา จนถึงระดับสูงสุด คือ ฌานกุศลและโลกุตตรกุศล มหากุศลจิตเกิดขึ้นจากการฝึกฝนเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน การบริการภวณานจนถึงอุปปจารสมาธิ จิตที่เป็นมหากุศล โลกุตตรกุศลจิตหรือฌานกุศลจิตเกิดจากการเจริญสมถกรรมฐาน ส่วนสภาพของกุศลจิตจะเปลี่ยนไปเป็นฌานกุศลจิตหรืออภิญญากุศลจิต ในฝ่ายวิปัสสนาภาวนานั้น สภาพของกุศลจิตจะเปลี่ยนไปเป็นโลกุตตรกุศลจิตหรือมรรคจิต แม้ในขณะที่แห่งอัปนาวิถิ มีฌานวิถิ มรรควิถิ อภิญญาวิถิ ของพระเสกขบุคคล ๓ ย่อมต้องมีมหากุศลญาณสัมปยุตตจิตเกิดขึ้นก่อน โดยทำหน้าที่อุปปจาร อนุโลม และโคตรภู ต่อจากนั้น ฌานกุศลจิต มรรคจิต(โลกุตตรจิต)^{๓๗} หรืออภิญญากุศลจิต^{๓๘} หากการที่สภาวะธรรมอันประกอบด้วยความเป็นของส่วนของกุศลจิตเกิดขึ้นได้ จากความสมบูรณ์ของเจตนาฝ่ายดีนั้น ย่อมทำให้จิตดวงปัจจุบันที่เกิดขึ้นดวงต่อไปมีความสมบูรณ์และสงบจนสามารถเจริญปัญญาได้ในที่สุด

สรุปได้ว่า วิบากในพระอภิธรรมทำให้ทราบว่าเป็นผลของจิต ที่เกิดจากผัสสะเมื่อจิตเกิดดับ กุศลจิตและอกุศลจิตย่อมเกิดขึ้น หากอกุศลจิตเกิดขณะตายไปต้องกลับมาเวียนว่าย ตายเกิดในสังสารวัฏ หากแต่กุศลจิตเกิดขึ้นขณะที่เจริญวิปัสสนาย่อมละกิเลสทั้งหลายบรรลุมรรค ผล นิพพาน สิ้นวิบากกรรม

๒.๓ ทักษะของนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับวิบาก

ในทักษะของนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงคำว่า “วิบาก” ไว้อย่างมากมาย โดยรวมถึงผลที่เกิดจากการกระทำกรรมที่ตนเองได้กระทำไว้ หากแต่ความเข้าใจของความหมายอาจแตกต่างกันซึ่งทักษะของนักวิชาการนั้น ได้ให้ความหมายของคำว่าวิบากดังนี้

๒.๓.๑ ทักษะนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทฝ่ายพระภิกษุ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า หากจำแนกของกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ซึ่งจัดเป็น ๔ อย่างดังนี้คือ

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่ายๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัย ตั้งอยู่ในความประมาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กรรมดำคือการมีเจตนาทำแต่กรรมชั่วที่ทำให้ไปเกิดในภพที่มีแต่ความทุกข์ไม่มีความสุขเลย

^{๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๔/๔๕๐.

^{๓๘} พระสังฆมณฑลคณะภิกษุสงฆ์, ปรมัตถโคตติเย ปรีเฉพที่ ๑-๒-๖, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๒.

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมนโสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพาดตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กรรมขาวคือการมีเจตนาทำแต่กรรมดีที่ทำให้เกิดในภพที่มีแต่ความสุขไม่มีความทุกข์เลย

๓) กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมนโสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรรมทั้งดำและขาวในที่นี้เป็นการทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว โดยมีการทำอกุศลกรรมบถบ้าง กุศลกรรมบถบ้าง ที่เกิดขึ้นปะปนกันไป ทำให้ไปเกิดในภพที่ได้รับทั้งสุขและทุกข์

๔) กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อที่ละกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนไปอีกคือ เจตนาที่เกิดพร้อมกับองค์ธรรมอื่นๆ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น ที่ทำให้ละกิเลสและกรรมทั้งปวง อันเป็นเหตุของการเกิดมารับความสุขและความทุกข์ในภพต่างๆ^{๓๙}

ความสัมพันธ์กันของวิบากกับกรรมนั้น ย่อมเป็นไปในส่วนของเจตนาที่ทำอกุศลกรรมหรือกรรมชั่วที่ให้วิบากแห่งผลชั่วอันเป็นความทุกข์ และเกิดขึ้นจากกุศลกรรม หรือกรรมดีที่ให้วิบากแห่งผลดีหรือความสุข โดยทั้งกรรมชั่วและกรรมดีนั้น มีการกระทำกรรมขึ้นโดยทางกายกรรม วาจากรรมและ มโนกรรม ผลที่ได้รับระดับชั้นใน คือ จิตใจเป็นความสุข หรือจิตใจเป็นความทุกข์ ตามแต่การกระทำที่บุคคลนั้น ได้กระทำไว้ตั้งแต่แรก เจตนามีวิบากของกรรม ที่แสดงออกมา เป็นผลที่ดีเพราะทำกรรมดี เป็นผลที่ชั่วเพราะทำกรรมชั่ว เจตนาอันจะพามนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ และแสดงออกมาทางผลของอกุศลกรรมในรูปของโลภะ โทสะ โมหะ เป็นทุกข์และด้วยอำนาจของเจตนาที่เป็นวิบากกุศลกรรมก่อให้เกิดสุข หากกระทำใดๆ ที่ไร้เจตนา ย่อมไม่มีผลทั้งสิ้น โดยที่ผลของเจตนาในระดับต่างๆ แบ่งออกเป็น ๔ ระดับดังนี้

๑) ระดับภายในจิตใจ กรรมทำให้เกิดผลภายในจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว จิตใจย่อมสั่งสมเข้าไว้ทั้งกุศลธรรมและอกุศลธรรม คุณภาพและสมรรถภาพของจิตมีอิทธิพลปรุงแต่งความรู้สึกรู้จักคิด ความโน้มเอียง ความนิยมชมชอบ ความสุขความทุกข์ ความเข้มแข็ง ความอ่อนแอของจิตใจ

๒) ระดับบุคลิกภาพ จะส่งผลทางด้านบุคลิกภาพ ความประพฤติ ทำที่การแสดงออก การวางตนปรับตัว การตอบสนอง ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ต่อสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมทั่วไป จะเห็นได้ชัดว่า ผลในระดับที่ ๑ และ ๒ คือ ผลภายในจิตใจและบุคลิกภาพนี้เป็นขอบเขตที่กรรมนิยามเป็นใหญ่ ผลทั้ง ๒ ระดับนี้ นอกเหนือจากมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในแง่เฉพาะตัวบุคคลแล้ว ยังมีความสำคัญในแง่ที่เป็นที่มาของวิถีชีวิตของบุคคล อันเป็นระดับที่ ๓ อีก

๓) ระดับวิถีชีวิตของบุคคล กรรมชักนำความเป็นไปในชีวิตของบุคคล ส่วนที่เป็นขอบเขตของกรรมนิยาม ต่อเนื่องมาจากผลในระดับที่ ๑ และ ๒ นั่นเอง เช่นการแสวงหาความสุขหรือระบายนุทุกข์ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และความสูญเสียอันตรงกันข้ามที่เรียกว่า โลกธรรม

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๒๔๓.

๔) ระดับสังคม กรรมที่บุคคลและคนทั้งหลายกระทำ ย่อมมีผลต่อความเป็นไปของสังคม เช่น ทำให้เกิดความเจริญ ความเสื่อม ความรุ่มเย็นเป็นสุข ความทุกข์ยากเดือดร้อนร่วมกันของมวลมนุษยชาติ ตัวอย่างเช่นการตัดไม้ทำลายป่า การทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ในที่สุดผลจากการกระทำเหล่านั้นย่อมย้อนกลับมาหามนุษยชาติ ผลภายใน คือ ผลที่เกิดขึ้นแก่จิตใจของผู้ทำ เป็นผลที่แน่นอน คนทำความดี รู้สึกตนว่าได้ทำความดี จิตใจย่อมผ่องใสขึ้น ส่วนคนทำความชั่ว รู้สึกตนว่าเป็นคนชั่ว จิตใจย่อมเศร้าหมอง อាកารที่จิตผ่องใส หรือ เศร้าหมองนั้นเป็นผลโดยตรงของกรรมดี กรรมชั่ว ความสุข ความทุกข์ของบุคคลอยู่ที่อาการของจิตนี้ว่าผ่องใส ผลภายนอก คือ ผลที่มองเห็นได้ง่าย เป็นวัตถุของหรือสิ่งสมมติ เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ ทางตรงกันข้าม มีการเสื่อมทรัพย์ ถูกนิินทา ตีเตียนเจ็บป่วย ต้องพลัดพรากจากกันไปผลภายนอกเป็นของไม่แน่นอน บางคราวผลที่เกิดขึ้นสมแก่กรรม แต่บางคราวไม่สมแก่กรรม เช่น คนทำความดี อาจถูกถอดยศได้ ถ้าหากทำให้บุคคลผู้มีอำนาจให้ยศเกิดความไม่พอใจ มีใจไม่เป็นธรรม มีอคติจึงใจใส่ร้าย ผลกรรมในระดับที่ ๔ เป็นเรื่องสำคัญ แต่อยู่นอกขอบเขตการพิจารณาใน ๓ ระดับข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว^{๔๐}

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ) กล่าวว่า การกระทำเป็นกิริยา เพราะกิริยาทำให้มีผลที่เรียกได้ว่า ปฏิกิริยามีลักษณะเป็นอัพยาทุกต โดยไม่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล แต่ส่วนกรรมนั้น ผลของมันเรียกว่าวิบาก มีลักษณะเป็นได้ทั้งกุศลทั้งอกุศลทั้งอัพยาทุกต ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจเรื่องกรรม ที่มีการกระทำเกิดจากมูลมาจากเจตนาและเจตนา นั้น เป็นเจตนาไปตามอวิชชา หลงสุขหรือทุกข์ ความหลงนี้เป็นเหตุให้เจตนาเพื่อจะทำกรรมนั้นๆ เรียกว่ากรรม หรือกิริยา เป็นเพียงการเคลื่อนไหว ที่ไม่ได้ประกอบด้วยเจตนา แม้จะรู้สึกนึกคิดอยู่ในใจโดยจะมีการเคลื่อนไหว เป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่ได้ประกอบด้วยเจตนาที่มาจาก กิเลส เหมือนกับเราจะเคลื่อนไหว จะเดินไปเดินมานั้น ส่วนมากไม่ได้กระทำด้วยเจตนาที่มาจากกิเลสอะไร มันจึงไม่เป็นกรรมแต่ไม่เป็นกรรมมัน เป็นเพียงกิริยา เพราะไม่มีเจตนา ดังนั้นกรรมและวิบากกรรมไม่ใช่เรื่องกิริยา กรรมมีเจตนาเป็นเหตุให้ทำกรรม เจตนาเป็นกิเลส กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมนั้นทำลงไปแล้ว ย่อมมีผลกรรมเรียกว่าวิบาก เมื่อกระทำกรรมย่อมได้รับผลที่เกิดกิเลสต่อไปได้ เพื่อทำกรรมต่อไปอีก วงเวียนอย่างนี้จนกว่าสิ้นสุดลงไปได้โดยการกระทำที่ถูก^{๔๑}

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ) กล่าวว่า บุคคลที่ไม่เชื่อในเรื่อง วิบากกรรม บุคคลเหล่านี้ มักจะมองเห็นวิบากกรรมชั้นธรรมดา เป็นผู้ที่มีสายตามืดมัว มองไม่เห็นการให้ผลวิบากของกรรมชั้นศีลธรรม บุคคลเหล่านี้มักจะเป็นคนไม่เชื่อในเรื่องตายแล้วเกิด คิดว่าคนเราเกิดมาเพียงชาตินี้ชาติเดียวสิ้นสุดลง คนพวกนี้เมื่อทำความชั่วและความชั่วยังไม่ให้ผล คิดว่าตนเป็นคนฉลาด ดูถูกพวกที่เชื่อเรื่องกรรมว่าเป็นคนโง่ งามาย คนเหล่านี้เหมือนคนที่กินขนม เจียวยาพิษ ทรายไต่ที่ยาพิษยังไม่ให้ผลคิดว่า ขนมนั้นเอร็ดอร่อย ดังพุทธภาษิตที่ว่า “มธฺวามณฺญตี พาลโย ยาว ปาปํ น ปจฺจติ ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ อถ ทุกฺขํ นิคจฺจติ”^{๔๒} “ตลอดเวลาที่บาปยังไม่ให้ผล คนพาลย่อมสำคัญบาปดูจมน้ำผึ้ง

^{๔๐} เรื่องเดียวกันหน้า, ๒๖๙ - ๒๗๐.

^{๔๑} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ), *อิทัปปัจจยตา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗๕-๓๗๖.

^{๔๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕/๒๔.

หากแต่เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้นคนพาลย่อมประสบทุกข์”^{๔๓} วิชาของกรรม อาจแบ่งเป็นการให้ผลทางจิตใจและการให้ผลทางวัตถุ การให้ผลทางจิตใจเป็นเรื่องเกี่ยวกับผู้ทำโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่นเมื่อทำไปแล้วได้รับผลทันที คือเมื่อทำกรรมดีจะได้รับเป็นความสุขความปิติ แต่ถ้าทำกรรมชั่วจะทำให้จิตใจเศร้าหมองเป็นทุกข์ ส่วนวิชากรรมทางวัตถุเป็นเรื่องเกี่ยวเนื่องกับผู้อื่น จะทำให้ได้ดี ยากมาก คนทำดีจะให้ได้ดีทางวัตถุ ต้องประกอบด้วยหลัก ๔ ประการ ด้วยกันคือ ๑. คติสมบัติ ทำดีให้ถูกสถานที่ ๒. อุปีสมบัติ ทำดีให้ถูกตัวบุคคล ๓. กาลสมบัติ ทำดีให้ถูกเวลา ๔. ปโยคสมบัติ ทำดีให้ติดต่อกันไปการที่คนทำกรรมดีและหวังผลวิบากดีในทางวัตถุ เช่น หวังลาภ ยศ และสรรเสริญ หากแต่ไม่ได้รับวิบากฝ่ายดี ตามต้องการ อาจเพราะไม่เข้าตามหลักดังกล่าว คือ ไปทำความดีกับบุคคลที่ไม่มีความดีเช่น เราทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต แต่เจ้านายของเราเป็นคนคอร์รัปชั่น การทำความดีของเราจะไม่เป็นที่ชื่นชมของเจ้านาย การทำความดีกับคนเหล่านี้ ไม่ผิดอะไรกับเอาเมล็ดพืชลงไปบนหินหรือพื้นดินแห้งแล้ง ฉะนั้นการทำความดีเราควรหวังผลในทางจิตใจมากกว่าวัตถุ บางคนอาจจะทำความดีจริง แต่อาจจะทำไม่ถึงดี คือทำดีเพียงเล็กน้อยแล้ว หวังผลแห่งความดีนั้น เมื่อไม่ได้รับผลวิบากกรรม ตอบแทนหมดกำลังใจ แล้วบอกว่าทำดีไม่เห็นได้ดี คนพวกนี้เหมือนคนปลูกพืชที่ทำการรดน้ำพรวนดินนิดหน่อย หวังที่จะให้พืชได้ผล^{๔๔}

วิบากยอมเป็นไปด้วยเจตนาที่บุคคลนั้นกระทำลงไป แต่การกระทำบางที่เป็นเพียงแค่งิริยาไม่เป็นการเป็นเพียงผลของกริยาจึงไม่เป็นวิบากแต่อย่างใด ถ้าจะให้เกิดเป็นผลหรือวิบากโดยตรงนั้น ต้องประกอบด้วยเจตนากระทำกรรม ทางกาย วาจา และ ใจ อย่างตั้งใจมีกิเลสร่วมด้วย วิบากกรรมที่เกิดขึ้นกับบุคคล มีเหตุผลมาจากกรรมจึงทำให้ได้รับวิบาก

๒.๓.๒ ทศณะของนักวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทฝ่ายคฤหัสถ์

สมภาร พรหมทา กล่าวว่า ปัจจัยที่จำเป็นกับปัจจัยที่ไม่จำเป็น เหตุปัจจัยย่อมเกี่ยวข้องกับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์เหตุปัจจัยที่พระพุทธศาสนาในยุคนี้สอน เน้นหนักที่ปัจจัยที่อิทธิกรรมเรียกว่าเหตุปัจจัย เป็นหลักและปัจจัยชนิดนี้ เราอาจกล่าวได้ว่ามีความหมายตรงกับปัจจัยที่กล่าวกันในวงการปรัชญา เป็นปัจจัยในความหมายเงื่อนไขจำเป็น ในส่วนของปัจจัยทางอภิปรัชญา กล่าวถึงปัจจัยที่จำเป็นและไม่จำเป็นตัวอย่างเช่น อาร์มมณปัจจัย (สภาพธรรมที่เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ของจิตและเจตสิก) ไม่จำเป็นว่าต้องนำไปสู่ผลแบบเดิม เช่น คำชมของเพื่อน ในบางวันอาจทำให้เรายิ้ม แต่บางวันอาจทำให้เราไม่ชอบ แต่กรรมปัจจัยนั้นจำเป็นต้องส่งผลเหมือนเดิมกรรมดียอมเป็นปัจจัยของวิบากที่ดี กรรมชั่วยอมเป็นปัจจัยของวิบากที่ชั่วเสมอ อันที่จริงนั้นวิธีพิจารณาว่าปัจจัยประเภทใดเป็นปัจจัยจำเป็นหรือไม่ อาจทำได้โดยการเทียบเคียงกับกฏธรรมชาติ ๕ อย่าง ที่พระพุทธศาสนาสอนไว้ตามกฏธรรมชาติทั้ง ๕ อย่างนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว ไม่อาจผันแปรไปเป็นอย่างอื่น เหตุปัจจัยอันได้แก่ ปัจจัยในทางจริยศาสตร์ อาจสามารถสงเคราะห์เข้าในกรรมนิยาม และจิตนิยามตามปัจจัยอาจสงเคราะห์เข้าในตามนิยามมคคปัจจัยอาจสงเคราะห์เข้าในธรรมนิยาม วิบากปัจจัยอาจสงเคราะห์

^{๔๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๙/๔๘.

^{๔๔} พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตโม), กฏแห่งกรรม ธรรมปฏิบัติ เล่ม ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๒-๒๑๗.

เข้าในกรรมนิยาม เป็นต้น ปัจจัยตัวใดที่ไม่ชัดเจนว่า สมควรสงเคราะห์เข้านิยามข้อใด อาจเป็นปัจจัยอย่างไม่จำเป็นขึ้น อาเสวนาปัจจัยที่ หมายถึง ความคุ้นเคยกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนสองคนอยู่ใกล้ชิด ปรากฏคนหนึ่งอาจ ชิมซั๊บเอาสิ่งดีๆ ในตัวปรากฏมาไว้ในตน ส่วนอีกคนกลับไม่มี คือ ตัวอย่างที่แสดงว่าความคุ้นเคยไม่จำเป็นต้องส่งผลเหมือนกันเสมอไป^{๕๕}

สุภีร์ ทุมทอง กล่าวว่า วิชาแห่งกรรม คือผลของกรรมที่ได้รับ ผลที่สุขงอมที่เป็นนามธรรมมีการ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รุ้รสสัมผัส ได้รับความรู้สึกทางใจเกิดขึ้นรับผลตามความเหมาะสมแก่กรรมที่ทำไว้แยกเป็นจักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณและมโนวิญญาณ นี่เป็นวิชา อุปมาเหมือนเราปลูกข้าวเมล็ดข้าวเปลือกเป็นเหมือนตัวดำเราอยู่ตรงไปจนข้าวโตเต็มต้นข้าวออกใบออกดอกออกรวงได้เมล็ดข้าวเปลือกที่สูงงอมเมล็ดข้าวเปลือกเก่าที่เราปลูกตอนแรกเหมือนกรรม เมล็ดข้าวเปลือกใหม่ที่ได้มาเหมือนกับวิชาแต่นอกจากวิชาแล้วยังมีผลอื่นๆ ด้วยต้นข้าวใบข้าวปางอันนี้เป็นผลแต่ไม่ได้เป็นวิชาและมีส่วนที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในกระบวนการเช่นดินบริเวณนั้น ฝน แดด น้ำ แผลง เป็นต้น มีสิ่งเกี่ยวข้องกันมากมายเหลือเกินในการทำกรรม ดังนั้นจึงต้องมีเจตนาที่ดี ในการกระทำนอกจากเจตนาที่ดี แล้วยังต้องมีปัญญาด้วยส่วนวิชาของกรรมนั้นท่านไม่ให้คิดมาก เพราะคิดแล้วจะเป็นบ้า เป็นเรื่องอจินไตย เป็นสิ่งที่ไม่ควรคิดซึ่งมีอยู่ ๔ เรื่อง คือ วิสัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า วิสัยของผู้ได้ฌาน วิชาของกรรมและการคิดเรื่องโลก โดยพระองค์เน้นให้เราทำกรรมใหม่ให้ดี ไม่ต้องไปคิดเรื่องวิชาว่าจะได้เมื่อไร ผลของการกระทำดีมีผลกับเราโดยตรง หากการทำมาดีบ่อยๆ จิตใจเคยชินทำความดีได้ง่ายขึ้น ผู้คนรักใคร่ได้รับเสียงสรรเสริญได้ลาภได้ยศตามสมควรอยู่ด้วยความสบายใจไม่เดือดร้อนใจไม่ต้องกลัวตกอับอย่างนี้^{๕๖}

บุญเย็น วอทอง กล่าวว่า การปลดปล่อยอกุศลวิบากกรรมสามารถ สรุปเนื้อหาได้ดังนี้ คือ วิชากรรม เกิดขึ้นจากการประพฤติ ซึ่งกรรมดีอันเป็นกุศลวิบากกุศลนั้น ย่อมนำมาซึ่งความสุข ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น และในทางตรงกันข้าม อกุศลกรรมย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นด้วยเช่นกัน วิชาแห่งกรรมดี คือ กุศลวิบากอันเป็นภูมิคุ้มกันแห่งอินทรีย์ของเราทำให้เรามีจิตใจ ที่เป็นสุขในขณะเดียวกัน วิชาแห่งกรรมชั่วหรืออกุศลวิบาก ที่เป็นปัจจัยแห่งการทำลายซึ่งอินทรีย์ ของบุคคลเช่นเดียวกัน ถ้าจะอุปมาร่างกายเข้ากับกุศลวิบาก เปรียบได้กับวัคซีนอันศักดิ์สิทธิ์ ที่ต้องปกป้องกันโรคร้ายนานาชนิด ส่วนอกุศลวิบากเปรียบได้กับโรคร้าย ที่ทำลายภูมิคุ้มกันของร่างกายของเรา ประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญของกุศลกรรมและอกุศลกรรมนี้ เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่า ธรรมนิยาม ที่เป็นเรื่องของกฎแห่งกรรม มีกุศลกรรมและอกุศลกรรมบุคคลกระทำลงไป โดยทางกาย วาจา และ ใจ ย่อมเป็นไปด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ สัจธรรมสมบุรณ์และสัจธรรมสัมพันธ์

๑) สัจธรรมสมบุรณ์ได้แก่ลักษณะพื้นฐานที่ว่า เมื่อตนเป็นผู้สร้างกรรมใด ตนต้องเป็นผู้รับผลของวิชาของกรรมนั้นด้วยตนเอง ผู้อื่นจะรับแทนไม่ได้ วิชาหรือผลกรรมเท่านั้นที่เป็นสมบัติที่แท้จริงเพียงอย่างเดียวของเรา วิชาเท่านั้นที่เป็นสมบัติอย่างเดียวกับที่ติดตัวเราไปตลอดภพทุกชาติ ตราบใดที่เรายังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร

^{๕๕} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๙-๔๓๒.

^{๕๖} สุภีร์ ทุมทอง, กฎเกณฑ์กรรม, หน้า ๖๘-๗๐.

๒) ธรรมสัมพันธ์นั้นเป็นกระบวนการเกิดและดำเนินไปแห่งกรรมนั้นสำหรับปุถุชนแล้ว ย่อมมีกรรมที่เป็นคู่ปรับกัน ๒ ประการคือ กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่มาคู่กันได้ตลอดเวลา กรรมต่างๆ ที่บุคคลได้ประกอบ และสั่งสมมาหลายภพชาติ ช่วงชิงในการให้ผลของวิบากกรรมตามวาระของมัน ดังนั้น เราสามารถที่จะหาทางส่งเสริมผลดีของกุศลวิบาก ให้มันคงยิ่งขึ้น และขนาดเดียวกันสามารถบรรเทาปลดปล่อยผลแห่งอกุศลวิบากนั้น การปลดปล่อยวิบากกรรมอันเกิดจากกรรมชั่วและกรรมดี ย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความสุขขึ้น ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หากเรารู้จักแก้ไขไม่ประมาท คือ การละเว้นจากการกระทำชั่ว เพราะความละเอียดต่อการกระทำชั่วนั้น และมีการเกรงกลัวต่อบาปที่เกิดขึ้น ที่คอยติดตามมาจากผลของกรรมชั่วนั้น จึงเป็นการสร้างอินทรีย์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง และเป็นความกระตือรือร้น ในการประกอบกรรมดี เพื่อมิให้วิบากกรรมแห่งความชั่วมาส่งผลทำให้เกิดความทุกข์ขึ้น ทุกภพทุกชาติไป จนกว่าฝ่ายของอกุศลกรรมหมดกำลัง กลายเป็นอโหสิกรรมสืบต่อไป^{๔๗}

ความสอดคล้องของวิบากกรรม อันเป็นไปในส่วนหนึ่งของสังขารธรรม ที่เป็นกฎธรรมชาติ ย่อมทำให้ทราบถึงวิบากกรรมที่บุคคลกระทำขึ้น ไม่สามารถจะพ้นจากวิบากกรรมไปได้ บุคคลต้องได้รับผลของกรรมนั้น จนกว่าจะปลดปล่อยวิบากกรรมให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิง

สรุปได้ว่า เหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นของวิบากกรรมนั้นมีเหตุปัจจัยที่จำเป็นและเหตุปัจจัยที่ไม่จำเป็น โดยวิบากกรรมอันเกิดจากกรรมชั่วและกรรมดีย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความสุขนั้นมีสาเหตุมาจากเจตนาที่ทำการของบุคคลนั้น โดยเริ่มจากอายนะภายนอกส่งผลยังจิตใจทำให้เกิดวิบากขึ้น ที่เป็นความสุขและความทุกข์ทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม เพราะการเข้าไปปรุงแต่งในกระบวนการของการรับรู้การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รสสัมผัส ได้รู้สึกทางใจ ตั้งแต่แรกวิบากกรรมย่อมส่งผลแก่บุคคลที่ยังไม่เข้าสู่พระนิพพาน การปลดปล่อยวิบากกรรมที่เป็นกุศลและอกุศลจะต้องเจริญวิปัสสนาเพื่อพัฒนาปัญญาให้เห็นพระไตรลักษณ์ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่มีตัวตน จึงจะไม่รับวิบากกรรมอีกต่อไป

๒.๔ ความสัมพันธ์สังสารวัฏกับวิบาก

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะศึกษาความสัมพันธ์สังสารวัฏกับวิบาก ความสัมพันธ์วิบากกับกิเลส ความสัมพันธ์ระหว่างวิบากกับสังสารวัฏที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ ความสัมพันธ์สังสารวัฏกับวิบาก

ทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่า สังสารวัฏ เป็นการเวียนว่ายตายเกิดที่ทำให้ต้องทนทุกข์อยู่ในภพภูมิต่างๆ ของสัตว์โลกด้วยอำนาจกิเลส กรรม วิบาก หมุนวนอยู่เช่นนั้น ตราบเท่าที่ยังไม่สามารถตัดกิเลส กรรม วิบาก ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สังสารวัฏอันมีเบื้องต้นเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ทรงเปรียบเทียบกับเม็ดทรายในมหาสมุทร ที่มีมนุษย์ถือว่ามีน้ำหนักไม่ถึงถึงกระนั้น ยังนับง่ายกว่าการนับกับเสียอีก ดังที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

^{๔๗} บุญเย็น วอทอง, พุทธธรรมนำทางสร้างชีวิตกฎแห่งกรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทชนนิยม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗๗-๒๘๐.

คังคาสูตร เพราะว่าสังสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏ แก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาเกิดขวาง ถูกตัดหน้าผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป สัตว์เหล่านั้นเสวยความทุกข์ เสวยความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป่าช้าเป็นเวลายาวนาน^{๔๘}

การเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏของสัตว์โลก ย่อมเสวยทุกข์ในภพต่างๆ อย่างไม่จบสิ้น ดังที่ปรากฏไว้ ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ทศคตสูตร “ภิกษุทั้งหลายสังสารนี้มีเบื้องต้น และเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาเกิดขวาง ถูกตัดหน้าผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป เธอทั้งหลายเห็นบุคคลผู้มีความทุกข์มีมือและเท้าไม่สมประกอบ พึงสันนิษฐาน บุคคลนี้ว่า แม้เราทั้งหลายเคยเสวยความทุกข์เช่นนี้มาแล้ว โดยกาลนาน ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสังสารนี้ มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ควรเพื่อหลุดพ้น”^{๔๙}

สุริย์ มีผลกิจ ได้กล่าวความหมายสังสารวัฏ ในทางสภาวะธรรม และทางบัญญัติของสัตว์ หรือบุคคลดังนี้

๑) ทางสภาวะธรรม คือ ลำดับของขั้นธ ธาตุ อายตนะ โดยหมุนไปสู่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อย่างต่อเนื่องหาประมาณที่สุดไม่ได้

๒) ทางบัญญัติของสัตว์หรือบุคคล คือ ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ตกอยู่ในสังสารวัฏ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๕๐}

ความสัมพันธ์วิบากกับสังสารวัฏเมื่อกระทำความกรรมจะเกิดมีวิบากหรือผลของกรรมตามมา เป็นกรรมประเภทและลักษณะต่างๆ อาจให้ผลหรือไม่ให้ผลเป็นอโหสิกรรม ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ประกอบ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่ว่า วิบากของกรรมนั้นจะตามให้ผลทั้งในชาตินี้ หรือข้ามภพข้ามชาติ ได้ トラบเท่าที่ผู้ทำกรรมและผู้รับผลกรรมยังดำรงชีพอยู่ ไม่เว้นแก่พระอรหันต์

๒.๔.๒ ความสัมพันธ์วิบากกับกิเลส

กิเลสนี้ พระผู้มีพระภาคทรงให้ระลึกอยู่เนืองๆ เพื่อที่จะเตือนสติว่าการตกอยู่ในอำนาจของกิเลสแล้วไปก่อกรรมดังกล่าว จะเกิดวิบากกรรมในสังสารวัฏขึ้น ตรัสไว้ความว่า “ผู้ใดพึงเข้าไปตั้งกายคตาสติไว้ในกาลทุกเมื่อว่า ถ้าในอดีต กรรมกิเลสไม่พึงมีแก่เรา ในปัจจุบัน อัตภาพนี้ไม่พึงมีแก่เรา ในอัตภาพนี้ กรรมกิเลสจักไม่มีแก่เราในอนาคต วิบากวิภูจกไม่มีแก่เรา”^{๕๑}

กิเลสจึงเป็นเหตุที่จะทำให้ไปก่อกรรมต่อไปในอนาคต และเมื่อได้ก่อกรรมไปแล้ว จะต้องประสบกับวิบากกรรมกันต่อไป ซึ่งเกิดจากผลกระทบจากกรรมที่บุคคลก่อ อันเนื่องมาจากกรรมกิเลสเหล่านี้เอง และกรรมกิเลสเหล่านี้จะเกิดมีขึ้นมาได้ ต้องอาศัยวิบากวิภูเป็นบ่อเกิดเช่นกัน ดังที่ได้แสดงมาจะเห็นได้ว่า สังสารวัฏนั้นมีความสัมพันธ์กับกรรม ทุกสิ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งนั่นเป็นไปตามกระบวนการแห่งปฏิจจมุปบาท โดยกิเลสก่อให้เกิดการกระทำ ส่วนการกระทำนั้นเป็นกรรมซึ่งต้องรับผลของกรรมอันเป็นวิบากนั่นเอง หากแต่กิเลส กรรม วิบาก มีความสัมพันธ์กันและเป็นเหตุปัจจัย

^{๔๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๑/๒๒๒.

^{๔๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๔/๒๒๔.

^{๕๐} สุริย์ มีผลกิจ, สังสารวัฏ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

^{๕๑} ข.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๘/๓๑๗.

ซึ่งกันและกัน トラบไตที่บุคคลยังมีกิเลสอยู่ ย่อมกระทำการกรรมและรับผลของวิบากกรรมวนเวียนกันไป อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด กรรมจึงเป็นสิ่งที่กำหนดชีวิตสัตว์ทั้งหลาย โดยการเกิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายนั้นต้องอาศัยกรรม สัตว์โลกจะเกิดในภพภูมิใดทั้ง ๓๑ ภูมิ ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้กระทำไว้ เหตุปัจจัยเหล่านี้ จึงเป็นสาเหตุให้สัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ トラบไตที่ยังมีกิเลสอยู่ ย่อมก่อกรรมและรับวิบากกรรมเรื่อยไป ด้วยอำนาจของวิบากกรรม ที่บุคคลได้สร้างไว้ นั้น ซึ่งล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งสิ้น ดังความที่ปรากฏ

ในพระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค อัสนุสูตร คือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า สังสารวัฏอันมีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ทรงเปรียบเทียบกับน้ำตาที่มนุษย์ร้องไห้เพราะพลัดพรากจากมารดาบิดา ตลอดระยะเวลายาวนาน มีมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายได้ประสบความตายของมารดา ของบิดา และ ของพี่ชายน้องชาย ของพี่สาวน้องสาว ของบุตร ของธิดา ความเสื่อมของญาติ ความเสื่อมแห่งภคชะ ความเสื่อมเพราะโรคมะชานาน น้ำตาที่หลั่งไหลของเธอทั้งหลาย ผู้ประสบความเสื่อมเพราะโรคภัย คร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบกับสิ่งที่ไม่น่าพอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจนี้แหละมากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย เพราะว่าสังสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลาย ไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาคิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป อุปมานี้ฉันใด อุปไมยฉันนั้น เธอทั้งหลายเสวยความทุกข์ ได้รับความลำบาก ได้รับความพินาศเต็มป้าเข้าเป็นเวลายาวนาน ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง^{๕๒}

จากพระพุทธรูปที่ยกมาแสดงข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ทุกข์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้นมีมาก เพราะต้องพบกับความพลัดพรากจากผู้ที่ตนรัก ไม่ว่าจะเป็นมารดาบิดา พี่น้องบุตร หรือแม้กระทั่งความเสื่อมจากญาติ ความเสื่อมจากภคชะ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ทั้งสิ้น เพราะトラบไตตามที่บุคคลยังมีกิเลส ย่อมสร้างกรรมและรับผล (วิบาก) วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏทรานานเท่าอนันต์ ซึ่งผลกรรมนั้นส่งผลให้บุคคลไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามกรรมที่กระทำไว้ อาจกล่าวได้ว่าในสังสารวัฏสัตว์ทั้งหลายเกิดในภพภูมิต่างๆ นับครั้งไม่ถ้วน โดยในเรื่องการเกิดของสัตว์ทั้งหลายนั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ๑. กรรมเปรียบเสมือนไร่นา ๒. วิญญาณเปรียบเสมือนพืช และ ๓. ตัณหาเปรียบเสมือนยางเหนียว ดังความที่ปรากฏ ในปฐมภวสูตร พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เพราะเหตุนี้แล กรรมจึงชื่อว่า เป็นไร่นา วิญญาณจึงชื่อว่า เป็นพืช ตัณหาจึงชื่อว่า เป็นยางเหนียว วิญญาณดำรงมั่นอยู่ได้ เพราะธาตุอย่างหยาบของสัตว์ ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องปิดกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกใจ การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไปอีกด้วยประการฉะนี้”^{๕๓}

เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการแล้วการเกิดของสัตว์จะมีขึ้น ซึ่งหากพิจารณาองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการ จะเห็นได้ว่ากรรมนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก และเหตุในการเกิดกรรมนั้นคือกิเลส กิเลสทำให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมต้องรับผลของกรรมคือวิบาก เรียกว่า วิภวภู ๓ ดังนี้ ๑. อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็น กิเลส คือ ตัวสาเหตุผลักดันให้คิดปรุงแต่งกระทำการ ต่างๆ เรียกว่า

^{๕๒} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๒๖/๒๑๘.

^{๕๓} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๗/๓๐๐.

กิเลสวัฏฏ์ ๒. สังขาร (กรรม) ภพ เป็น กรรม คือกระบวนการกระทำหรือกรรมทั้งหลายที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่างๆ เรียกว่า กรรมวัฏฏ์ ๓. วิญญาณ นามรูป สหายนะ ผัสสะ เวทนา เป็น วิบาก อันเป็นสภาพของชีวิต ที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของกรรมและเป็นปัจจัยที่สามารถสร้างกิเลสต่อไปได้อีก เรียกว่าวิปากวัฏฏ์^{๕๔}

องค์ประกอบทั้ง ๑๒ ของปฏิจจสมุปบาท แบ่งเป็น ๓ พวก คือ สังสารวัฏฏ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากรรมและสังสารวัฏฏ์นั้น มีความสัมพันธ์กันกับปฏิจจสมุปบาท ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไปในกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเห็นได้ชัด เมื่อแยกส่วนในกระบวนการนั้น ออกสามารถแบ่งเป็น ๓ วัฏฏะ คือ กิเลส กรรม และวิบาก หลักปฏิจจสมุปบาทแสดงถึงกระบวนการทำกรรมและการให้ผลของกรรมทั้งหมด เริ่มต้นจากกิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำกรรมจนถึงวิบาก อันเป็นผลที่จะได้รับเมื่อเข้าใจปฏิจจสมุปบาทดีแล้ว เป็นอันเข้าใจหลักกรรมชัดเจนไปด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “บัณฑิตผู้เห็นปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในกรรมและวิบาก ย่อมมองกรรมตามเป็นจริง”^{๕๕}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายเรื่องกฎของสังสารวัฏฏ์ เป็นสิ่งที่หมุนเวียน ของสิ่งที่หมุนเวียน โดยหมุนเวียน เกิดเป็นความสัมพันธ์ของ กิเลส กรรมและวิบาก บุคคลทำกรรมทั้งหลายเพราะตกอยู่ในอำนาจกิเลสจึงทำกรรม ต้องรับวิบากกรรมนั้น ครั้นรับวิบากกรรมจึงส่งผลเกิดเป็นเหตุปัจจัยที่ผลักดันให้กิเลส เกิดขึ้นและได้กระทำกรรมขึ้นอีก แล้วรับวิบากกรรม หมุนเวียนอย่างนี้ไม่จบสิ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏฏ์ ที่ว่าเมื่อสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จะเกิดขึ้น โดยเหตุปัจจัยนั้นๆ เรียกว่า กฎแห่งกรรม ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยง ไปให้พ้นได้ และตรงตามกฎอิทัปปัจจยตา เมื่อทำอะไรลงไป ย่อมต้องมีผลออกมา ตรงตามกฎเกณฑ์ของวัฏฏะ (กรรม วิบาก กิเลส) มีกิเลสเป็นเหตุปัจจัยเกิดกรรม สิ่งเหล่านี้จัดเข้ากับกฎแห่งกรรม เพราะการเคลื่อนไหว ต้องมีปฏิริยา ต้องมีเจตนาจึงจะเรียกว่ากรรม ถ้าไม่มีเจตนาเรียกว่า กิริยา ทั้งนี้ถ้าหากรู้ทันและสามารถควบคุมอำนาจของสิ่งเหล่านี้ได้ จนทำให้เป็นปกติ ขึ้นทางกาย วาจา และใจแล้ว จึงสามารถควบคุมกิเลสโดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ โสกะ โทสะ โมหะ ทั้งหลาย เมื่อไม่มีกิเลส จึงไม่มีการเกิดกรรมขึ้นแล้วทำให้ไม่เกิดวิบากอีก^{๕๖}

กิเลสจึงเป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้ไปก่อกรรมต่อไปในอนาคต และเมื่อได้ก่อกรรมไปแล้ว จะต้องประสบกับวิบากกรรมต่อไปอีก หากมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดกิเลสเป็นเบื้องต้น ซึ่งมี อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดเป็นกระบวนการของวงจรปฏิจจสมุปบาท (สังสารวัฏฏ์) ที่ส่งผลทำให้เกิดกรรม โดยสัมพันธ์กันกับ อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร ตัณหาและอุปาทานทำให้เกิดภพ โดยมีกรรมเกิดขึ้นมาจากกิเลส ทั้งนี้การที่มีกิเลสเกิดขึ้นก็เพราะมีกรรม ที่ประกอบด้วยเจตนา และทำให้เกิดวิบากขึ้น ต่อไปอย่างไม่รู้จบ แต่ถ้าหากไม่มีเจตนาประกอบ สิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไปนั้น ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น เพราะทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นในกระบวนการของปฏิจจสมุปบาทนั้น จึงต้องอาศัยกันและกันเกิดขึ้นมา ถ้าสามารถตัดกระบวนการของ กิเลสได้ กรรม และ วิบากก็จะหยุดส่งผลอย่างสิ้นเชิง

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๗๖.

^{๕๕} ชุ.ชุ. (ไทย) ๒๕/๖๕๙/๖๕๔.

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๙.

๒.๔.๓ ความสัมพันธ์วิบากกับกรรม

ความสัมพันธ์วิบากกับกรรม นอกจากการแบ่งกรรม ตามสาเหตุและหนทางที่เกิดขึ้นของการกระทำความผิด ที่บุคคลได้ทำกรรมย่อมได้รับวิบากตามที่ได้กระทำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้ายังได้ตรัสถึงกรรมไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต หมวดกรรมวรรค อริยมัคคสูตร สรุปตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กรรม ๔ ประการ เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว จึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตามกรรม ๔ ประการ คือ ๑. กรรมดำมีวิบากดำ ๒. กรรมขาวมีวิบากขาว ๓. กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว ๔. กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม”^{๕๗}

กรรมดำมีวิบากดำ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียน ปรงแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียน และปรงแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียน เขาครีนปรงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียนย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียนกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เหมือนสัตว์นรกทั้งหลาย

กรรมขาวมีวิบากขาว คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรงแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรงแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน และปรงแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน เขาครีนปรงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนกระทบเข้า ย่อมเสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียนเป็นสุขโดยส่วนเดียวเหมือนเทพทั้งหลายชั้นสุภกิมหะ

กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรงแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ปรงแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างและปรงแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง เขาครีนปรงแต่งแล้วยอมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ผัสสะที่ประกอบด้วยความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างนั้น เขาถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างกระทบเข้าแล้ว ย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง มีสุขและทุกข์ระคนกันเหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวก และวินิปาติกะบางพวก

กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว คือ บรรดากรรมเหล่านั้น เจตนา ๓ เพื่อละกรรมดำที่มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวที่มีวิบากขาว และเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำและขาวที่มีวิบากทั้งดำและขาวเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมด้วย

บรรดาวิบากของกรรมทั้งหลายนั้นเกิดจากเจตนาทั้ง ๓ สามารถโดยองค์ธรรมละ ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ อันเป็นหนทางสิ้นกรรมวิบากของกรรมทั้ง ๔ ประเภท เกิดจากการกระทบของผัสสะทางทวารทั้ง ๕ ส่งผลวิบากทำให้เกิดอกุศล (กรรมดำ) อกุศล (กรรมขาว) กรรมทั้งที่เป็นอกุศลและอกุศล

^{๕๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒-๒๓๘/๓๔๕-๓๕๕.

(กรรมทั้งดำทั้งขาว) และกรรมไม่ดำไม่ขาว คือ กรรมของพระอรหันต์ ถือว่าเป็นกิริยา ไม่มีผลวิบาก เป็นสุขหรือทุกข์อีกต่อไป เป็นเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน อันเป็นภาวะของความหลุดพ้นจากกิเลส กรรม การเวียนว่ายตายเกิด และความทุกข์ความทุกข์ทั้งหมด สามารถที่จะพ้นวิบากกรรมได้ด้วยการปฏิบัติธรรมตามมรรคมงคล ๘ เพื่อให้ได้ความสุขอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ของวิบากในสังสารวัฏเมื่อกระทำความยอมส่งผลของวิบากของกรรมตามมา กิเลสจึงเป็นเหตุที่จะทำให้ไปก่อกรรมต่อไปในอนาคต และได้ก่อกรรมไปแล้วต้องประสบกับวิบากกันต่อไป トラบไต่ที่มีกิเลส คืออวิชชา ตัณหา หรืออุปาทานอยู่ กิเลสเหล่านี้เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดดวงจร สังสารวัฏในส่วนกิเลสวัฏ กรรมวัฏ วิบากวัฏ สืบเนื่องต่อไปอย่างไม่รู้จบ การที่จะทำให้วิบากหมดไปได้ต้องเป็นไปเพื่อละกรรมดำที่มีวิบากดำ ซึ่งเจตนาเพื่อละกรรมขาวที่มีวิบากขาว และเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำและขาวที่มีวิบากทั้งดำและขาวเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรค ๘ ที่เป็นหนทางอันประกอบด้วยหลักของความเป็นอริยบุคคล ที่มีความเห็นอันถูกต้อง และดำเนินตามทำนองคลองธรรมมีการรักษา ศีล เป็นเบื้องต้น เป็นการสำรวม กาย วาจา ใจ ให้สมบูรณ์เรียบร้อยแล้วเจริญสมาธิ เพื่อเป็นการทำให้สงบจนสามารถพัฒนาปัญญา พิจารณาตามความเป็นจริงของสังขาร จนสามารถปล่อยวางหลุดพ้นจากวิบากกรรมได้อย่างสิ้นเชิง

๒.๕ ความสัมพันธ์วิบากตามหลักอริยมรรค ๘

หนทางแห่งความพ้นทุกข์ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามหลักอริยมรรค ๘ อันเป็นหนทางเดียวที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ได้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งวิบากกรรม พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไปโดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๕.๑ วิบากตามหลักอริยมรรค ๘

อริยมรรค คือ ทางอันประเสริฐ ซึ่งเป็นหนทางดำเนิน ของผู้ปฏิบัติตามหลักอริยมรรค ๘ เพื่อความสิ้นไปของกรรม อริยมรรคมงคล ๘ เป็นหนทางแห่งการดับของวิบากกรรม โดยอริยมรรคนั้นเป็นการสร้างวิบากอันเลิศ อันมีความพร้อมแห่งอานิสงส์ โดยการนำไปสู่การสลัดคืนอุปาทานชั้นนั้น การที่กระทำความกรรมเพื่อวิบากกรรมนั้นดับไปโดยสิ้นเชิง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว”^{๕๘} เป็นไปในอริยมรรค ๘ ซึ่งการปฏิบัติที่เป็นไปในเจตนาที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงวิภูฏะคือพระนิพพาน เป็นไปเพื่อความสิ้นวิบากกรรม โดยการบรรลุดุธรรมเป็นพระอรหันต์ ซึ่งบุคคลผู้ที่สามารถละกิเลส อันเป็นเจตนาเครื่องปรุงแต่ง ให้เกิดกุศลกรรมและอกุศลกรรม หากจิตยอมหลุดพ้นเข้าสู่พระนิพพาน ดังที่ปรากฏไว้ในเหตุชำแรกกิเลสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว “เธอทั้งหลายพึงทราบกาม เหตุเกิดแห่งกาม ความต่างกันแห่งกาม วิบากแห่งกาม ความดับแห่งกาม ข้อปฏิบัติให้ ถึงความดับแห่งกาม”^{๕๙} ดังนั้นเหตุแห่งการเกิดขึ้น ของกิเลสนั้นก็เกิดจากผัสสะ ที่เป็นเหตุเกิดแห่งกรรม เมื่อผัสสะกับกรรมดับได้ด้วยข้อปฏิบัติ ให้ถึงการดับของกรรม

^{๕๘} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๔/๓๔๘.

^{๕๙} อจ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๑.

เป็นหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ซึ่งเป็นหนทางแห่งการดับกรรมและวิบาก โดยไม่ต้องมารับความทุกข์อีกต่อไปคือ

สัมมาทิฐิ “สัมมาทิฐิเป็นไฉน ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทานี้เรียกว่าสัมมาทิฐิฯ” สัมมาสังกัปปะ “สัมมาสังกัปปะเป็นไฉน ได้แก่ ความดำริในเนกขัมมะ ความดำรินอนไม่พยาบาท ความดำรินอนไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่าสัมมาสังกัปปะฯ” สัมมาวาจา “สัมมาวาจาเป็นไฉน ได้แก่ เจตนา เป็นเครื่องงดเว้นจากพูดเท็จ จากพูดส่อเสียด จากพูดคำหยาบ จากเจรจาเพื่อเจ้านี้เรียกว่า สัมมาวาจาฯ” สัมมากัมมันตะ “สัมมากัมมันตะเป็นไฉน ได้แก่ เจตนา เป็นเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน จากกาเมสุมิฉฉาจาร นี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะฯ” สัมมาอาชีวะ “สัมมาอาชีวะเป็นไฉน คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาชีพแล้ว สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยสัมมาชีพ นี้เรียกว่าสัมมาอาชีวะฯ” สัมมาวายามะ “สัมมาวายามะเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมให้เกิดฉันทะ พยายาม прารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดขึ้น ๑ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเสีย ๑ เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น ๑ เพื่อความตั้งมั่นไม่พินเื้อ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญและบริบูรณ์ของกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ นี้เรียกว่า สัมมาวายามะฯ” สัมมาสติ “สัมมาสติเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร รู้สีกตัว มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา มีความเพียร รู้สีกตัว มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร รู้สีกตัว มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ เป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร รู้สีกตัว มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ นี้เรียกว่าสัมมาสติฯ” สัมมาสมาธิ “สัมมาสมาธิเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังตจากกาม สังตจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เข้าทุติยฌานอยู่ เป็นผู้วางเฉย เพราะหน่ายปีติ มีสัมปชัญญะอยู่และเสวยสุขด้วยนามกาย เข้าตติยฌานอยู่ เข้าจตุตถฌาน อยู่นี้เรียกว่าสัมมาสมาธิฯ”^{๖๐}

หลักธรรม ๘ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จึงเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่ง อันเป็นทางสายกลาง ซึ่งจะเป็นหลักปฏิบัติ ที่จะนำพาสมาชิก ผู้ที่ปฏิบัติ ให้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ทำให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏทั้งปวงการเจริญมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุนิพพานนั้นต้องเป็นไปตามหลักไตรสิกขา^{๖๑} อันเป็นการสิ้นวิบากกรรม อย่างสิ้นเชิง อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อบรรลุนิพพานนั้น สามารถจัดเข้าในหลักไตรสิกขาเป็น ๓ หมวดดังนี้ ๑. อธิศีลสิกขา คือ สัมมาวาจา

^{๖๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕-๓๗๖/๔๒๑-๔๒๔.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๘/๑๕๕.

สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ ๒. อธิจิตตสิกขา คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ส่วนในข้อ ๓. อธิปัญญาสิกขา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ^{๖๒}

อธิศีลสิกขา คือความสำรวมอินทรีย์ในทวารทั้ง ๖ ในขณะที่วิปัสสนาเกิดเป็นความรู้สึกตัว และสังวรอันยิ่งก่อนที่อกุศลจิต จะมีกำลังจน ทำให้ก้าวล่วงออกมาทางกายหรือทางวาจาและขนาดนั้นไม่ได้มีความยึดถือว่าเป็นสิ่งของเราหรือเป็นเรา ซึ่งมีสติเกิดขึ้นขนาดนั้น เป็นอินทรีย์สังวรศีลและอธิศีล เพราะเป็นการสำรวมระวังอย่างยิ่ง โดยมีรูปธรรมหรือนามธรรมเป็นอารมณ์ เมื่อทำให้สมบูรณ์ในที่นี้แล้วจะเกิดความบริสุทธิ์ขึ้น เรียกว่า สิวสุทธิ^{๖๓}

อธิจิตตสิกขา คือจิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของนามธรรมหรือรูปธรรม ที่เป็นเอกัคคตา เจตสิกหรือสมาธิ เพราะปราศจากตัณหาและทิฐิ โดยทั่วไปสมาธิแม้ถึงขั้นฌานจิต ไม่เป็นอธิจิต เพราะยังเป็นที่ตั้งของตัณหาและทิฐิ จะเกิดความบริสุทธิ์แห่งจิตตวิสุทธิ อยู่กับการกำหนดรูปรูปนาม โดยไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอารมณ์หนึ่งเดียว พัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิต จนเกิดสมาธิสัน เข้าถึงขั้นฌาน สมาธิที่เกิดขึ้นนั้นสามารถแบ่งออกได้ ๓ ประเภทดังนี้ ๑. อุปจารสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นในปฏิภาคนิมิตอันเป็นอารมณ์บัญญัติแต่ไม่ถึงระดับที่เป็นฌาน ๒. อัปนาสมาธิ ความที่จิตตั้งมั่นแน่วแน่ในปฏิภาคนิมิต อันเป็นอารมณ์บัญญัติถึงระดับที่เป็นฌานอันเป็น ๓. ขณิกสมาธิ ความที่จิตมีสติระลึกรู้อารมณ์ปรมาตต์ โดยอุปจารสมาธิและอัปนาสมาธิ สมาธิทั้งสอง ว่าโดยสมถยานิก หมายถึงผู้เจริญสมถะแล้วอาศัยสมถะเป็นบาทของวิปัสสนา ส่วนขณิกสมาธิเหมาะแก่ผู้เจริญวิปัสสนายานิก^{๖๔}

อธิปัญญาสิกขา ปัญญาเจตสิกในขณะที่วิปัสสนา เกิดเป็นปัญญาอันยิ่งอย่างละเอียด เพราะไม่มีความยึดมั่นว่า ปัญญาเป็นเราหรือปัญญาของเรา ไม่ถูกตัณหาและทิฐิครอบงำ ปัญญาที่เกิดขึ้น ในขนาดที่ให้ทาน รักษา ศีลหรือเป็นไปในสมถภาวนา ไม่เป็นอธิปัญญา เพราะยังเป็นที่ตั้งขึ้นของตัณหาและทิฐิได้ เมื่อทำให้สมบูรณ์ในสิกขาแล้ว เกิดความบริสุทธิ์แห่งทิฐิ ที่รู้เห็น ความเป็นไปของสรรพสิ่งทั้งหลาย ตามเหตุแห่งปัจจัยที่เกิดขึ้นว่า ทุกสิ่งไม่มีความเที่ยงแท้ แน่นอน ทุกสิ่งย่อเกิดตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุแห่งปัจจัยเหล่านั้น จนปรากฏเป็นความบริสุทธิ์แห่งปัญญา ๕ ระดับ คือ ทิฐิวินิวิสุทธิ กังขาวิจรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณ^{๖๕}

การรักษาศีลนั้นเพื่อเป็นฐานในการสำรวมกาย วาจา ให้เกิดการระมัดระวังป้องกันตนเอง ไม่ก้าวล่วงในศีลเพื่อชำระกายและวาจา ทำให้เกิดจิตที่เป็นไปซึ่งความบริสุทธิ์ ให้บริบูรณ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เพื่อเป็นปัจจัยการเจริญภาวนา และเมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว ย่อมรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมดั่งนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ลงในหลักไตรสิกขา อธิศีลสิกขา คือ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ อธิจิตตสิกขา คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และอธิปัญญาสิกขา คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ

^{๖๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

^{๖๓} พระภิกษุญาณพิศาลเมธี, วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๓๓๖.

^{๖๔} พระภิกษุญาณพิศาลเมธี, วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก, หน้า ๓๔๐.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๓.

๒.๕.๒ ผลของการปฏิบัติในอริยมรรคมีองค์ ๘

ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคพระสารี อธิบายความเกิดขึ้นของมรรค และการละสังโยชน์ไว้ว่า มรรค ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ เพราะมีสภาวะเห็นย่อมเกิดขึ้น มรรคชื่อว่า สัมมาสังกัปปะ เพราะมีสภาวะตรีกตรองย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมาวาจา เพราะมีสภาวะกำหนดย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมากรรมันตะ เพราะมีสภาวะเป็นสมุฏฐาน ย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมาอาชีวะ เพราะมีสภาวะผ่องแผ้ว ย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมาวายามะ เพราะมีสภาวะระคองไว้ ย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมาสติ เพราะมีสภาวะตั้งมั่น ย่อมเกิด มรรคชื่อว่า สัมมาสมาธิ เพราะสภาวะไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมเกิดขึ้น มรรคย่อมเกิดอย่างนี้^{๖๖} มรรคที่เจริญขึ้นแล้วย่อมละสังโยชน์ และอนุสัยสิ้นไปได้ บุคคลเจริญวิปัสสนาจนละกิเลสอาสวะได้นั้น

ย่อมละสังโยชน์ ๓ นี้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส อนุสัย ๒ นี้ คือ ทิฏฐานุสัยและวิจิกิจฉานุสัยย่อมสิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ส่วนหยาบๆ อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยส่วนหยาบๆ ย่อมสิ้นไปด้วยสกทาคามีมรรค

ย่อมละสังโยชน์ ๒ นี้ คือ กามราคสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ ส่วนละเอียด อนุสัย ๒ นี้ คือ กามราคานุสัยและปฏิฆานุสัย ส่วนละเอียดๆ ย่อมสิ้นไปด้วยอนาคามีมรรค

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “สังโยชน์ คือ ภาวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่ มี ๑๐ ประเภท คือ ๑. กามราคะ ๒. ปฏิฆะ ๓. มานะ ๔. ทิฏฐิ ๕. วิจิกิจฉา ๖. สีลัพพตปรามาส ๗. ภาวราคะ ๘. อิสสา ๙. มัจฉริยะ ๑๐. อวิชชา”^{๖๗} สังโยชน์ ๑๐ นี้เป็นกิเลสที่ผูกมัดจิตใจไว้กับทุกข์ อันเกิดจากความเห็นผิด ยึดความเห็นของตนว่า สิ่งนั้นถูก สิ่งนี้ผิด สิ่งนี้ใช่ สิ่งนี้ไม่ใช่ โดยไม่คำนึงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นอันเป็นไปตามเหตุปัจจัย นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ปุถุชนผู้ประกอบด้วยทิฏฐิสังโยชน์ ผู้ยังไม่ได้ดับย่อมไม่พ้นจากชาติ (ความเกิด) ชรา (ความแก่) มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) ย่อมไม่พ้นจากความทุกข์”^{๖๘} บุคคลจะพ้นจากความทุกข์ได้ ต้องละสังโยชน์ ให้ออกจากใจให้ได้ก่อน โดยใช้ปัญญาเพียรกำหนดรู้ ปฏิบัติตนด้วยการเจริญวิปัสสนา เพื่อละกิเลสอันผูกมัดสัตว์เอาไว้ แล้วหาทางที่จะหลีกเลี่ยงจากกิเลส ตัณหวจรวิบากกรรม เพื่อบรรลุนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาพระอริยบุคคลนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑) พระโสดาบัน หมายถึง ผู้ถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพานหรือพระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๖๙} เมื่อบุคคลผู้มีความเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนา จนเกิดมรรคญาณ ละกิเลสตัณหา หมดสิ้นไปได้อย่างสิ้นเชิง^{๗๐} เขาจะไม่ต้องเกิดใหม่อีกต่อไป เปรียบเหมือนเมล็ดพันธุ์มะม่วงที่มียางเหนียวอยู่ภายใน หากเมื่อนำไปปลูกจะงอกเป็นต้นมะม่วงได้อีก แต่ถ้านำไปต้มกำจัดยางเหนียว

^{๖๖} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒/๔๑๔.

^{๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘/๔๗.

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/ ๒๙/๒๐.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๗๐.

^{๗๐} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๐/๔๗.

ให้หมดไป หลังจากนั้นนำไปปลูก โดยวิธีใดก็ตามจะไม่งอกอีกต่อไป กิเลสตัณหาในดวงจิตของเรา เช่นเดียวกันหากไม่สามารถทำมักสัญญาให้เกิดขึ้นครบทั้ง ๔ ได้แม้สามารถทำให้เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียว ก็จัดว่าเข้า สู่กระแสพระนิพพานแล้วเรียกว่าบรรลुโสดาบัน^{๗๑} ซึ่งพระโสดาบันแบ่ง ๕ ประเภทดังนี้

(๑) เอกพีซีโสดาบัน พระโสดาบันมีพีชกำเนิดอีกเพียงครั้งเดียว จะเกิดเป็นมนุษย์ หรือเทวดาอีกเพียงชาติเดียวจะบรรลुเป็นพระอรหันต์

(๒) โกลังโกลโสดาบัน คือ พระโสดาบันยังต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา อีก ๒ ชาติ ถึง ๖ ชาติจึงจะบรรลुเป็นพระอรหันต์

(๓) สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน คือ พระโสดาบันผู้ต้องเกิดอีกถึง ๗ ชาติ จึงจะบรรลุเป็นพระอรหันต์

(๔) อัมมานุสारी คือ พระโสดาบันผู้อบรมซึ่งอริยมรรคอันมีปัญญาเป็นเครื่องนำมา ถ้าบรรลुผลแล้วเป็นทิวฐิปปัตตะ

(๕) สัทธานุสारी พระโสดาบันผู้อบรมซึ่งอริยมรรคอันมีปัญญาเป็นเครื่องนำมาถ้าบรรลุผลแล้วเป็นสัทธาวิมุต^{๗๒}

พระเอกพีซีโสดาบันเพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่า พระสกทาคามีนั้น พระโกลังโกลโสดาบัน เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่า พระเอกพีซีโสดาบันนั้น เป็นพระสัตตักขัตตูปรมโสดาบัน เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่า พระโกลังโกลโสดาบันนั้น เป็นพระโสดาบันผู้ธัมมานุสारी เพราะเหตุที่มีอินทรีย์ที่อ่อนกว่า พระสัตตักขัตตูปรมโสดาบันนั้น เป็นพระโสดาบันผู้สัทธานุสारी เพราะมีอินทรีย์อ่อนกว่า พระโสดาบันผู้ธัมมานุสारीนั้น การละสังโยชน์ ของโสดาปัตติมรรคมี ๒ อย่าง คือ ๑. สมุจเฉทประหान ละได้เด็ดขาด และ ๒. ตนุกรปหान ละได้โดยทำให้เบาบาง โสดาปัตติมรรค ประหาน ทิวฐิสังโยชน์ วิจิกจนาสังโยชน์ สีลพพตปรามาสสังโยชน์ อีสสาสังโยชน์ มัจฉริยสังโยชน์ พระโสดาบันนั้น สามารถละธรรม ๓ ประการคือ สักกายทิวฐิ วิจิกจนา และสีลพพตปรามาส พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรคได้แล้ว แม้จะมีกิเลสบางอย่างเหลืออยู่^{๗๓}

๒) พระสกทาคามี หมายถึง พระอริยบุคคลผู้ที่ได้บรรลุธรรมพระสกทาคามีมรรคหรือเป็นพระสกทาคามีผล^{๗๔} จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์หรือเทวดาอีกเพียงครั้งเดียว สามารถละกิเลสได้เท่ากับพระโสดาบัน ทำกิเลสที่เหลือให้เบาบางลง บุคคลที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนครบ ๑๖ ญาณในรอบแรกแล้ว ยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อ โดยวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นอย่างละเอียดอ่อนแจ่มแจ้งกว่า สภาวะญาณ ที่เคยผ่านมาแล้ว และติดตามด้วยโหวทานะแทนโคตรภูญาณ เพราะเป็นอริยะบุคคลแล้ว หลังจากนั้นบรรลุถึงพระสกทาคามีมรรค และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๒ แล้ว กิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันที แต่ไม่สามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่จนทำให้กิเลสตัวใด

^{๗๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๑/๓๐๐.

^{๗๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙๔/๓๐๔.

^{๗๓} พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ, มาติกาโชติกะ ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธ์, ๒๕๕๔), หน้า ๕๐.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๗.

ตัวหนึ่งขาดหายโดยสิ้นเชิง กิเลสจึงเบาบางกว่าพระโสดาบันอย่างมาก ดำรงฐานะเป็นพระสกทาคามีบุคคล ซึ่งสามารถแบ่งได้ ๕ ประเภท คือ

(๑) พระสกทาคามี ประเภท สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ในโลกมนุษย์แล้ว ไปเกิดเป็นเทพในเทวโลก และจุติจากเทวโลก กลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกครั้ง จึงบรรลुพระอรหันต์ผลเข้าสู่ความดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานในโลกมนุษย์

(๒) พระสกทาคามี ประเภท สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ในโลกมนุษย์แล้ว กระทำ ความเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนา ต่อเนื่องจนกระทั่งบรรลุอรหันต์ผล และดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานในโลกมนุษย์นี้

(๓) พระสกทาคามี ประเภท สำเร็จเป็นพระสกทาคามี ในโลกมนุษย์แล้ว ไปเกิดเป็นเทพในเทวโลกอีกครั้งหนึ่ง จึงบรรลุอรหันต์ผล และดับขันธเข้าสู่ ปรินิพพานในเทวโลกนั้น

(๔) พระสกทาคามี ประเภท สำเร็จเป็นพระสกทาคามี สมัยที่เกิดเป็นเทพ ในชั้นของเทวโลกแล้วกระทำ ความเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนา อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งบรรลุอรหันต์ผลและดับขันธ เข้าสู่ปรินิพพานในเทวโลกนั้น

(๕) พระสกทาคามี ประเภท สำเร็จเป็นพระสกทาคามี สมัยที่เกิดเป็นเทพ ในชั้นของเทวโลกแล้วจุติจากเทวโลก และกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง จึงบรรลุเป็นอรหันต์ ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน ในโลกมนุษย์นี้ พระสกทาคามีละสังโยชน์ ตามที่พระโสดาบันละ ๓ ประการไม่มีอำนาจประหาณสังโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้ขาดได้เด็ดขาดเพียงแต่ทำให้เบาบางเท่านั้น^{๗๕}

๓) พระอนาคามี คือพระอริยบุคคล ผู้ได้บรรลุพระอนาคามีผล หรือพระอริยะบุคคล ที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานครบ ๑๖ ญาณ ในรอบแรกแล้วยังเพียรกำหนดวิปัสสนากรรมฐานต่อจนวิปัสสนาญาณบังเกิดขึ้น มีอินทรีย์แก่กล้าเป็นทวิคุณจนบรรลุเข้าสู่มรรคที่ ๒ และที่ ๓ ได้ คือ ตั้งแต่ ญาณที่ ๔ อุทยัพพญาณจนญาณที่ ๑๒ อนุโลมญาณ วิปัสสนาญาณนั้นเกิดขึ้นอย่างละเอียดแจ่มแจ้งกว่าสภาวะญาณที่เคยผ่านมา จนบรรลุถึงพระอนาคามีมรรค และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณที่ ๓ แล้วกิเลสที่มีอยู่จะเบาบางจากเดิมที่มีอยู่ในทันที และสามารถละสังโยชน์ที่เหลืออยู่ได้อีก ๒ สังโยชน์อย่างสิ้นเชิงได้แก่ กามราคะสังโยชน์ และภวีกะสังโยชน์ คือ ละกามและโทสะได้อย่างเด็ดขาด และดำรงฐานะเป็นพระอนาคามี^{๗๖} สามารถแบ่งประเภทของพระอนาคามี ได้ ๕ ประเภท คือ

(๑) อันตราปรินิพพายี	ผู้ที่จะปรินิพพานในระหว่างอายุยังไม่ทันถึงกึ่ง
(๒) อุปหัจจปรินิพพายี	ผู้ที่จะปรินิพพานต่อเมื่ออายุพ้นกึ่งแล้ว
(๓) อสังขารปรินิพพายี	ผู้ที่จะปรินิพพานไม่ต้องใช้ความเพียรนัก
(๔) สสังขารปรินิพพานยี	ผู้ที่จะปรินิพพานด้วยต้องใช้ความเพียร
(๕) อุทธังโสโต อภินิฏฐาคา	ผู้มีกระแสในเบื้องบนไปสู่ชั้นอภินิฏฐภาพ ^{๗๗}

^{๗๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๗/๑๐๑.

^{๗๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗.

^{๗๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๔/๑๑๖.

พระอนาคามีละสังโยชน์ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปรามาส กามราคะและ
ปฏิฆะได้อย่างเด็ดขาดจะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดใน พรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว

๔) พระอรหันต์ หมายถึง ผู้ทำกิจเสร็จแล้วทั้งนี้กิจที่จะพึงทำเพื่อความสิ้นไป แห่งทุกข์
ย่อมไม่มีเพราะทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ดังพระพุทธพจน์ว่า “ การสั่งสมกิจที่ต้องทำเรียบร้อยแล้วของ
ภิกษุผู้มีจิตสงบหลุดพ้นแล้วโดยชอบนั้น ย่อมไม่มีกิจที่พึงทำอีกไม่มี”^{๗๘} จิตที่มีความสงบ ย่อมเป็นไป
ในส่วนของกุศลธรรม โดยในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ กล่าวถึงอกุศลธรรมว่า “อกุศลธรรมทั้งหลาย
อันลามกอันเศร้าหมองอันเป็นเหตุ ให้ไปเกิดในภพใหม่ ผลเป็นทุกข์ เพื่อชาติชราและมรณะ ต่อไป
ของท่านผู้ห่างไกลจากกิเลส ย่อมไม่มีภิกษุ ย่อมเป็น พระอรหันต์อย่างนี้แล”^{๗๙} โดยที่พระอริยบุคคล
ผู้บรรลุนิพพานขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ สามารถละสังโยชน์เบื้องสูง (อุทัมภาคิยสังโยชน์) ได้อีก ๕ ข้อ
คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา อันเป็นการละสังโยชน์ได้ ๑๐ ข้อ ทั้งนี้พระอรหันต์
นั้นมี ๒ ประเภทดังนี้

(๑) พระปัญญาวิมุตติ คือ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา โดยบำเพ็ญแต่วิปัสสนา อาศัยสมณะ
เพียงใช้สมาธิเท่าที่จำเป็น พอเป็นบาทฐานของวิปัสสนาให้บรรลุอาสวักขยญาณเท่านั้น ได้สมณะไม่
เกินรูปฌาน ๔ เข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ ไม่ได้โลกียอภิญา

(๒) พระอุกโตภาควิมุตติ คือ ผู้หลุดพ้นจากรูปกาย ด้วยอรูปสมบัติและหลุดพ้นจาก
นามกาย จากกิเลสด้วยอริยมรรค^{๘๐}

บุคคลที่ตั้งใจปฏิบัติวิปัสสนา ละสังโยชน์ปหานกิเลส ทำให้บรรลุเป็นอริยบุคคล
การได้รับวิบากกรรมของบุคคล จากสิ่งตนได้กระทำย่อมเบาบางลง จนไม่มีวิบากกรรมเลย ผล (วิบาก)
แห่งการปฏิบัติที่ย่อมการบรรลุมรรคและผล เป็นโสดาปัตติผลละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ คือ หมต
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉาและสีสัพพตปรามาส สกทาคามีผลทำสังโยชน์ข้อ ๔ และ ๕ คือ กามราคะและ
ปฏิฆะ ให้เบาบางลง อนาคามีผลละสังโยชน์ ๕ ข้อแรกได้หมด อรหัตผลละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ข้อ
ตามแต่การลำดับของอริยบุคคล ละสังโยชน์ได้ และตัดสังโยชน์ได้หมดไป จากจิตใจเป็นสุขปราศจาก
สิ่งที่ ผูกมัดทั้งปวง

สรุปได้ว่า หนทางแห่งความพ้นทุกข์เป็นไปตามอริยมรรค ๘ ซึ่งเป็นหนทางการปฏิบัติที่
ถูกต้องหลักอริยมรรค ๘ เป็นหนทางแห่งมัชฌิมาปฏิบัติที่เป็นทางสายกลางของพระอริยเจ้าทั้งหลาย
ได้มีการปฏิบัติเพื่อละซึ่งสังโยชน์ที่ประกอบด้วย กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นสิ่งที่คอยขวางกั้น
ไม่ให้เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย พ้นจากความทุกข์ ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏหากแต่การเจริญ
อริยมรรค ๘ ควบคู่กับการเจริญวิปัสสนา ย่อมทำให้เกิดปัญญาที่เป็นกุศลจิตระดับสูง สามารถเห็น
สภาวะธรรมตามความเป็นจริง เข้าถึงมรรค ผล พระนิพพาน อันเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส กรรม และวิบาก
ตัดซึ่งวงจรการเวียนว่ายตายเกิดในที่สุดหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุด

^{๗๘} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๘๔/๒๙๗.

^{๗๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๕๑๙.

๒.๖ สรุปท้ายบท

วิบาก หมายถึง ผลกรรมที่ประพฤติ ทางกาย ทางวาจาและทางใจ ทั้งที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม อันมีผลต่อผู้กระทำ ทั้งเป็นผลที่เป็นทุกข์ เป็นสุข หรือเรียกอีกอย่างว่ากุศลและอกุศล พระพุทธศาสนา ได้พูดถึงวิบากว่า เป็นผลของกรรม ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล บุคคลที่มีความทุกข์นั้น เกิดขึ้นจากวิบากกรรมที่เป็นอกุศล ซึ่งเป็นการกระทำของตน ที่เคยทำกรรมมาแล้วในอดีต จึงส่งผลมาถึงในปัจจุบัน โดยปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนนั้น ย่อมส่งผลมาจากวิบากกรรมด้วยกันทั้งสิ้น วิบากกรรมมีหลักความเชื่อที่เป็นกระบวนการที่ชัดเจน เชื่อผลของกรรม เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว การเชื่อว่าใครทำดีต้องได้ดี ใครทำชั่วต้องได้ชั่ว ไม่แปรผัน ไม่สงสัยในเรื่องผลของกรรม เชื่อว่าการกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายชั่ว ต้องมีผลจากการกระทำนั้น และไม่มีอะไรสามารถเปลี่ยนแปลงผลได้ หากบุคคลกระทำไม่ดี ย่อมได้รับผลกรรมจากความทุกข์ ความลำบากเดือดร้อน แต่ถ้ากระทำดี ย่อมได้รับผลเป็นความสุข ความสบาย มีผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว รวมไปถึงกรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว จะได้รับผลเช่นเดียวกัน กรรมส่งผลของวิบากกรรมเกิดจากเจตนากระทำสุจริต และทุจริต การกระทำกรรมมีการเบียดเบียนที่มีมูลเหตุแห่งโลภะ โทสะ โมหะ หรือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ให้วิบากกรรมเป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรม อันเป็นความสุขและทุกข์ผลหรือวิบากที่บุคคลได้กระทำลงไปด้วย ทางกาย วาจา ย่อมทำให้บุคคลนั้น ได้รับผลหรือวิบากของการกระทำนั้น หนักบ้าง เบาบ้าง ตามแต่เหตุที่ได้กระทำลงไป ย่อมทนทุกข์ทรมานทุกข์ทุกชาติไป วิบากกรรมย่อมส่งผลแก่บุคคลที่ทำกรรมไว้ไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน อนาคตต้องได้รับวิบากกรรม ตามเหตุปัจจัยที่ทำการไว้ ส่วนของผู้วิจัย ได้กล่าวถึงวิบาก ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล มาพอประมาณแล้วในเบื้องต้นแต่งานวิจัยนี้มุ่งเน้นวิบากที่เป็นกุศลกรรมที่เป็นปัจจัยต่อการเจริญวิปัสสนาเพื่อการบรรลุผลนิพพานเท่านั้น

บทที่ ๓

วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาวิจัยในบทนี้เป็นการศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยเพื่อการเจริญวิปัสสนาภาวนารวมทั้งรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับวิบากกรรม ลักษณะการให้ผลของวิบากกรรม และศึกษาตัวอย่างของผู้ได้รับวิบากกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาทั้งที่เป็นกุศลอกุศล ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นการศึกษาตามลำดับดังต่อไปนี้

- ๓.๑ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การกำหนดรูปนามในการปฏิบัติวิปัสสนา
- ๓.๒ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔
- ๓.๓ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของพุทธบริษัท ๔
- ๓.๔ สรุปท้ายบท

๓.๑ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การกำหนดรูปนามในการปฏิบัติวิปัสสนา

วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนา การรู้เหตุปัจจัย ของวิบากนี้ได้ต้องปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อเกิดความรู้แจ้งในรูปนาม ที่มีความเกี่ยวเนื่องต่อกันและกัน อิงอาศัยกันอยู่โดยความเกี่ยวเนื่องที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ”^๑ การรู้เห็นเหตุปัจจัยเกิดรูปนาม ย่อมเกิดด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงของรูปนามตามนัยของการปฏิบัติวิปัสสนา ดังต่อไปนี้

๑. การรู้เห็นเหตุปัจจัยเกิดของรูป รูปคือร่างกายเกิดขึ้นได้เพราะเหตุ ๔ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และ กรรม ในภพก่อน ร่างกายดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร ที่กินในภพนี้ รูปที่เป็นอากัปกิริยานั่ง เหยียด คู้ มีได้เพราะจิตสั่งที่ต้องการจะนั่งเหยียด เป็นต้น รูปที่เป็นความร้อน เย็น มีได้เพราะธาตุร้อน ธาตุเย็น เหตุเกิดของรูปในปัจจุบันคือ จิต อุตฺ และอาหาร เป็นสิ่งรู้เห็นได้ง่าย ส่วนเหตุปัจจัยอันเป็นในอดีต เหล่านี้ คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และ กรรม ไม่อาจรู้ได้ง่าย บุคคลที่เจริญวิปัสสนามีสัมมาทิฐิที่เห็นชอบว่า ภพที่เกิดจากกุศลกรรมต้องเป็นกรรมที่ดี และ ภพที่เกิดจากอกุศลกรรมจะต้องเป็นวิบากกรรมที่ชั่ว ความเห็นที่ถูกต้อง ย่อมกำหนดรู้ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน และกรรมที่ปรากฏในปัจจุบัน สามารถอนุมานรู้เหตุปัจจัยในภพก่อนได้อีก บุคคลย่อมยินดีรูปนามและภพ โดยสำคัญผิดว่าสวยงามเป็นตัณหา ย่อมยึดมั่นเพื่อความสุขเป็นอุปาทาน และชวนชวายเป็นได้รับสิ่งที่ตนยึดมั่นเป็นกรรม

การรู้เห็นเหตุเกิดของนาม ขณะกำหนดได้ยิน ย่อมเข้าใจว่าการได้ยินมีเพราะมีหู มีเสียง เป็นเหตุเกิดของการได้ยิน หรือ เข้าใจว่าจิตกระทบกับอารมณ์ เกิดจากผัสสะ ได้เพราะหู เสียง และ

^๑ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑/๘๕.

การได้ยินมาประชุมกันเกิดจากผัสสะนั้น การรู้เห็นเหตุที่เป็นอดีตและอนาคต คือ รู้เห็นความเกิดขึ้นของรูปนามในปัจจุบัน เพราะปัจจัยอย่างนี้แล้วย่อมเข้าใจว่ารูปนามทั้งในอดีตและอนาคตเกิดขึ้น เพราะปัจจัยเหมือนในรูปนามในปัจจุบัน เห็นว่ามีเพียงรูปนามที่เป็นเหตุและผลในกาลทั้ง ๓ คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ไม่มีบุคคล เรา ของเรา ย่อมสิ้นสงสัยในกาลทั้งสามเหล่านั้น

๒. การรู้เห็นเหตุปัจจัยเกิดของนาม ว่าการเห็นมีได้เพราะมีตามีสี การได้ยินมีได้เพราะมีหู มีเสียง การรู้กลิ่นมีได้เพราะมีจมูกมีกลิ่น การลิ้มรสมีได้เพราะมีลิ้นมีรส อีกทั้งการกระทบสัมผัสมีได้ เพราะมีร่างกายมีสัมผัส กุศลหรือการเจริญวิปัสสนามีได้เพราะการใส่ใจโดยแยบคาย อยู่สถานที่เหมาะสมคบหากับสัตบุรุษ ฟังธรรมของสัตบุรุษ และบารมีเก่า อกุศลมีได้เพราะการไม่ใส่ใจโดยแยบคาย ไม่คบหากับสัตบุรุษ ไม่ฟังธรรมของสัตบุรุษ วิบากฝ่ายดีมีได้เพราะกรรมดี (ผลกรรมดี) ได้แก่ การเกิดในภพที่ดี และรับรู้สิ่งที่ดี วิบากฝ่ายชั่วมีได้เพราะกรรมชั่ว (ผลกรรมไม่ดี) การรู้เห็นเหตุปัจจัยเกิดของรูป หมู่รูปในปัจจุบัน ได้แก่ ตา หู เป็นต้น มีตั้งแต่เกิดในภพนี้เพราะวิบากผลอันเกิดจากกรรมเก่า รูปที่เย็นร้อนมีได้เพราะธาตุเย็นธาตุร้อน ร่างกายมีกำลังวังชาเพราะอาหารที่กินดีมี กุศลและอกุศลเพราะกรรมดีกรรมชั่ว โดยการเจริญวิปัสสนารู้เห็นเหตุปัจจัยของนามรูป อย่างนี้ย่อมอนุมานรู้ว่า รูปนามในภพก่อน มีได้จากเหตุปัจจัยเหมือนรูปนามในภพนี้ แม้รูปนามในภพต่อไปก็มิได้หากมีเหตุปัจจัย

๓. การรู้เห็นเหตุเกิดของรูปนามโดยเนื่องด้วยกรรมวิภู (วนเวียนกรรม) และวิปากวิภู (วนเวียนวิปาก) ว่าวิปากกรรมมีได้เพราะกรรม กรรมใหม่มีได้เพราะผลกรรมนั้น และผลกรรมใหม่มีได้เพราะกรรมใหม่ บุคคลเจริญวิปัสสนามีความเพียรสามารถรู้เห็นกรรมวิภูและวิปากวิภู โดยกรรมวิภูเป็นเหตุปัจจัยและวิปากวิภูเป็นผลกรรม เพราะอวิชชาจึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาจึงมีอุปาทานที่ยึดมั่นว่าทำกรรมนี้ย่อมอยู่เป็นสุข เพราะมีอุปาทานจึงมีสังขาร เพราะมีสังขารจึงมีกรรมภพ ในขณะที่ทำกรรม เพราะมีกรรมภพ จึงมีอวิชชาที่รู้ผิดว่ากรรมและวิปากกรรมเป็นสิ่งดีงาม มีตัณหาที่พอใจกรรมและผล (วิปากกรรม) มีอุปาทานที่ยึดมั่นว่าเราจะได้ผลที่เป็นสุข ด้วยกรรมนั้น^๒

คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค วิปากวิภู ที่ให้ผลในปัจจุบัน จิตที่เชื่อมภพไว้ (ปฏิสนธิจิต) ในภพนี้เป็นวิญญาน การหยั่งลงเป็นนามรูป ความใสของปสาทรูปคือ ตาหู จมูกลิ้น และกายเป็นอายตนะ ที่ประจวบกันระหว่างอารมณ์กับจิต การกระทบระหว่าง อารมณ์กับจิตเป็นผัสสะความรู้สึกเป็นเวทนา ธรรม ๕ อย่างนี้ เป็นผลในภพนี้ เพราะอาศัยกรรมที่ทำไว้ในภพก่อน ดังนั้น ผล ๕ อย่างในอนาคต คือ วิญญาน นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนาย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุ ๕ อย่างนี้ในปัจจุบัน วิปากวิภู ในอนาคต จิตที่จิตที่เชื่อมภพไว้ (ปฏิสนธิจิต) ในภพต่อไป เป็นวิญญาน การหยั่งลงเป็นนามรูป ความใส เป็นอายตนะ การกระทบเป็นผัสสะความรู้สึก เป็นเวทนา ธรรมทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นผลในภพต่อไป เพราะอาศัยกรรมที่ทำไว้ในภพนี้^๓ ดังนั้นการเจริญวิปัสสนา กำหนดรู้เห็นเหตุปัจจัยของสภาวธรรมตามความเป็นจริงเพื่อป้องกันกรรมวิภูไม่ให้เกิดขึ้น ต้องกำหนดรู้วิปากวิภูเพื่อให้เห็น ความไม่เที่ยงเป็นทุกข์และไม่มีตัวตนของรูปอย่างนี้

^๒ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยสมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๙๕๕-๑๐๐๕.

^๓ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๗.๕๔.

สรุปได้ว่า วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนา เป็นการรู้เห็นเหตุปัจจัยการเกิดขึ้นของรูปนาม ในภพก่อนภพปัจจุบัน หรือกรรมใหม่กรรมเก่า ทั้งนี้การเจริญวิปัสสนาเพื่อเกิดความรู้แจ้งในรูปนาม ที่มีรู้เห็นเหตุปัจจัยความเกี่ยวเนื่องต่อกัน ย่อมข้ามความสงสัยต่างๆ ในรูปนามจนไม่ยึดมั่น ซึ่งรูปนามสามารถข้ามสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง

๓.๒ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

หลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นการเจริญปัญญาเห็นเหตุปัจจัย การเกิดดับของรูปนาม ตามความเป็นจริง อันเป็นไปในกฎของพระไตรลักษณ์ การเจริญสติระลึกรู้อยู่ที่กาย เวทนา จิต ธรรม ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การพิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มีวิบากกรรมเป็นปัจจัยขัดขวางต่อการปฏิบัติ ทำให้ไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติรักษาศีลสมบูรณ์ มีสัมมาทิฐิ ดังพระพุทธเจ้าตรัสกะพระอูตริยะว่า “เมื่อใดศีลของเธอจักบริสุทธิตีและความเห็นจักตรงเมื่อนั้น เธออาศัยศีลดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔”^๔ ทั้งนี้เมื่อศีลบริสุทธิ การเจริญวิปัสสนาย่อมทำให้การระลึกรู้อยู่ที่กาย ด้วยการทำความเพียรที่ตั้งมั่น ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กายะ กายานุปัสสี วิหระติ อาตปปี สมฺปชาโน สติมา”^๕ “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ”^๖ หลักปฏิบัติด้วยการพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางกาย คือมีสติกำหนดตั้งไว้ที่กายในอิริยาบถต่างๆ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๖ ปัพพะ คือ ๑. อานาปานปัพพะ ๒. อิริยาปถปัพพะ ๓. สัมปชัญญูปัพพะ ๔. ปฏิกูลมนสิการปัพพะ ๕. ธาตุมนสิการปัพพะ ๖. นวสีวลิกาปัพพะ เป็นได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา ในที่นี้นำเสนอเฉพาะหมวดที่เป็นวิปัสสนาล้วน อันได้แก่ อิริยาปถปัพพะ สัมปชัญญูปัพพะ และธาตุมนสิการปัพพะดังนี้

๑) อิริยาปถปัพพะ ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถหลัก ๔ ประการ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน เป็นการมีสติอยู่กับอิริยาปถปัพพะ โดยการกำหนดการเดินมีพระพุทธดำรัสตรัสวิธีปฏิบัติไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า เราเดิน”^๗

ลักษณะการเดิน คือ เกิดจากการเคลื่อนของวาโยธาตุที่เกิดจากกิริยาของจิต วาโยธาตุเกิดจากจิตเพราะฉะนั้น ภิกษุนี้ จะรู้ชัด อิริยาบถ อย่างนี้ว่า จิต ความคิด เกิดขึ้นว่า เราจักเดิน จิตนั้นเป็นเหตุให้วาโยเกิด จะให้การไหววาโยเกิด การเคลื่อนไหวกายทั้งหมดไปข้างหน้า โดยการแผ่ขยายของวาโยธาตุอันเกิดจากกิริยาของจิต^๘

^๔ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๘๒/๒๓๘.

^๕ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๘/๑๐๔.

^๘ ธนิต อยู่โพธิ์, วิปัสสนานิยาม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

๒) สัมผัสชัญญูปพะ เป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับอิริยาบถย่อย ซึ่งเนื่องอยู่กับอิริยาบถหลัก เช่น การก้าวไป การถอยกลับ การแลดู เหลียวดู การคู้ การเหยียด การครองสังฆาฏิ บาตร จีวร การฉัน การเคี้ยว การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัส “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ”^๙ การก้าวไปข้างหน้า และถอยกลับข้างหลัง ย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะ ในการแลไปข้างหน้า แลเหลียวไปข้างซ้าย ข้างขวา ย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะ ในการคู้อวัยวะเข้า เหยียดอวัยวะออกย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะ ในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร ย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะ ในการกิน ต้ม เคี้ยว และลิ้ม ย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะ ทั้งในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ย่อมเป็นผู้ทำสัมผัสชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และความเป็นผู้หนึ่งอยู่

การกำหนดรู้ในอิริยาบถย่อยต่างๆ นี้ด้วยความเพียร มีสัมผัสชัญญะ มีสติ ทำให้เกิดปัญญา เห็นประโยชน์ ย่อมเป็นผู้อยู่อย่างไม่ถูกตมทาและทมิฬ เห็นโทษของการเคลื่อนไหวที่มีความเป็นไปของอิริยาบถต่างๆ อย่างละเอียดสมบูรณ์ไปอีก เพิ่มสติในการพิจารณารูป คือ พิจารณาส่วนที่เป็น การเคลื่อนไหว และนาม คือ จิตที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่างๆ

๓) ธาตุมนสิการปัพพะ เป็นหลักปฏิบัติว่าด้วยวิธีการกำหนดพิจารณาเกี่ยวกับธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ดังมีพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่”^{๑๐} ธาตุ ๔ เหล่านี้ บางแห่งเรียกว่า มหาภูตรูป คือ รูป ไหญโตที่ปรากฏชัด รูปที่ ไหญโตโดยรูปร่างและปรากฏชัดโดยลักษณะ เพราะวัตถุสิ่งของทั้งสิ้นประกอบขึ้นจากรูปเหล่านี้ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนเด่นชัดกล่าวคือ ๑. ปรฐวีธาตุ มีลักษณะแข็ง หรืออ่อน ๒. อาโปธาตุ มีลักษณะไหล หรือเกาะกุม ๓. เตโชธาตุ มีลักษณะเย็นหรือร้อน ๔. ธาตุลม มีลักษณะหย่อน หรือตึง^{๑๑}

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการพิจารณาภายในกาย เพื่อให้เห็นว่ากายนี้ เป็นเพียงแค่ว่าธาตุ อาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เพราะรูปอาศัยนามจึงทำให้ กายเคลื่อนไหว การก้าวไป ข้างหน้า ความไหวตัวของธาตุลม โดยจิตเป็นตัวกำหนดให้เป็นไป เกิดเป็นความสัมพันธ์ของนามกับรูป ที่เป็นเหตุปัจจัยอาศัยกันและกัน การมีสติระลึกอยู่กับอารมณ์ปัจจุบันทำให้ทราบว่าทุกอย่างล้วนมีเพียงแค่ว่านามที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยทั้งหลายเกิดดับในกฎไตรลักษณ์ มีความเสื่อมสลาย ไปอยู่อย่างนี้

๓.๒.๒ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การพิจารณาเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มีวิบากกรรมเป็นปัจจัยขัดขวางต่อการปฏิบัติ ทำให้ไม่รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติมีสติกำหนดรู้ชัด ถึงความทุกข์เวทนาที่เกิดขึ้น ตามเหตุปัจจัยที่เป็นจริง ว่าเป็นเพียงแค่ว่าเวทนา ไม่ใช่ตัวเราหรือบุคคลเท่านั้น โดยการพิจารณา

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๖/๓๐๕.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^{๑๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรศาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๘.

เวทนานั้นมีหลายแห่ง ดังมีที่ปรากฏในสกลิกสูตรว่า “สะเก็ดหินกระทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค โดยพระองค์ทรงมีทุกขเวทนา ทางพระวรกายที่กล้าแข็ง อย่างหนักเผ็ดร้อน อันไม่สบายพระทัย ได้ยินว่าพระผู้มีพระภาค มีพระสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นทุกขเวทนานั้นไว้ได้ ไม่ทรงเดือดร้อน”^{๑๒} และตรัสการเจริญเวทนานุปัสสนาว่า “ภิกษุในพระศาสนา เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยสุขเวทนา อยู่ เมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาอยู่ เมื่อเสวยอุเบกขาเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยอุเบกขาเวทนาอยู่”^{๑๓} และในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค กล่าวถึง การพิจารณาเวทนาอย่างละเอียด มี ๕ อย่าง คือ ๑. สุขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย ๒. ทุกขเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางกาย ๓. โสมนัสเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุขทางใจ ๔. โทมนัสเวทนา คือ ความรู้สึกเป็นทุกข์ทางใจ ๕. อุเบกขาเวทนา คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์ รู้สึกเฉยๆ^{๑๔}

การพิจารณาเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ด้วยสติระลึกได้ว่า ความสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ เป็นการเห็นสภาวะเวทนาตามความเป็นจริงของรูปและนาม ซึ่งเกิดจากจิตที่ประกอบกับเจตสิก เพราะเมื่อเกิดสภาวะทุกข์ขึ้น จิตย่อมดิ้นรน มีแต่ความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับจิต จิตจึงวิ่งหาทางให้หลุดพ้นจากสภาวะแห่งทุกข์นี้ แต่ในขณะที่เสวยอารมณ์ที่เป็นสุข จิตย่อมพอใจเพลิดเพลินอารมณ์นั้น และขณะที่ไม่สุขไม่ทุกข์ อันเป็นสภาวะที่จิต ขาดการกำหนดพิจารณาหรือไม่ได้กำหนด เวทนานี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง มีปัจจัยปรุงแต่งอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น และมีความดับไปตามเหตุปัจจัย จึงไม่ควรยึดมั่นอยู่กับอะไรทั้งสิ้น

๓.๒.๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

การพิจารณาจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานที่จิตในจิตนี้เป็นที่ตั้งของการมีสติสำคัญ เนื่องจากการแสดงออกทางกายและวาจาต้องเกิดขึ้นที่ทางจิตก่อนการพิจารณาจิตนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้”^{๑๕}

สติตั้งมั่นพิจารณาเรื่อยๆ ซึ่งจิต คือ วิญญาณขันธ์ มี ๑๖ ประการ ได้แก่

๑) เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตมีราคะ
๒) เมื่อจิตปราศจากราคะ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตปราศจากราคะ
๓) เมื่อจิตมีโทสะเกิดขึ้น	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตมีโทสะ
๔) เมื่อจิตปราศจากโทสะ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตปราศจากโทสะ
๕) เมื่อจิตมีโมหะเกิดขึ้น	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตมีโมหะ
๖) เมื่อจิตปราศจากโมหะ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตปราศจากโมหะ
๗) เมื่อจิตหตฺถุและท้อถอย	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตหตฺถุและท้อถอย
๘) เมื่อจิตฟุ้งซ่าน	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน
๙) เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตเป็นมหัคคตะ

^{๑๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๙/๑๘๙.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๐/๓๑๓.

^{๑๔} ส.สหา. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๒-๓๐๓.

^{๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๕/๑๖๕.

๑๐) เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตไม่เป็นมหัคคตะ
๑๑) เมื่อจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า
๑๒) เมื่อจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า
๑๓) เมื่อจิตสงบแล้ว	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตสงบ
๑๔) เมื่อจิตไม่สงบ	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตไม่สงบ
๑๕) เมื่อจิตพ้นจากกิเลส	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตพ้นจากกิเลส
๑๖) เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลส	ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่าจิตไม่พ้นจากกิเลส ^{๑๖}

การพิจารณาจิตตามปัสสนาจิตภายในและภายนอก ตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง เห็นการเกิดดับของสภาวะธรรมในจิตนั้น มีสติเกิดขึ้น เห็นจิตมีราคะ ก็รู้ว่าจิตมีราคะ เห็นจิตไม่มีราคะ ก็รู้ว่าจิตไม่มีราคะ ตามรู้อาการอย่างที่เกิดปรากฏขึ้น ด้วยสติไม่คิดปรุงแต่ง โดยรู้อาการตามความเป็นจริงของธรรมชาติที่เกิดกับจิต พิจารณาให้เห็นอย่างนี้ให้ชัดในสภาวะธรรมต่างๆ ของจิตนั้น ว่าจิตเป็นกุศลหรืออกุศล ที่อิงอาศัยกันเกิดและดับ ด้วยความเพียรที่มีสติยอมทำให้แจ้งด้วยปัญญา อันเห็นจริงในสภาวะธรรมของจิตนั้น

๓.๒.๔ รัจฉานูปัสสนาสติปัฏฐาน

การพิจารณารัจฉานูปัสสนา มีหลักการพิจารณาเหมือนกันกับ การพิจารณากาย เวทนา และจิต การพิจารณาธรรมในธรรมต้องอาศัยสติระลึกอยู่กับสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา มีปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ที่ขนิทาย มหาบรรค มหาปรินิพพานสูตรว่า “มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้”^{๑๗} สติตั้งมั่นพิจารณาเนื่องๆ ซึ่งธรรม ๕ หมวด คือ นีวรณ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพชฌงค์ ๗ อริยสัจ ๔

๑) นีวรณ ๕ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้น หรือห้าม ไม่ให้บรรลुकุศลธรรม มีฉาน ดังนี้

(๑) กามฉันทนีวรณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ ความพอใจในกามคุณอารมณ์

(๒) พยาบาทนีวรณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ การผูกพยาบาทจองล้างจองผลาญผู้อื่น

(๓) ถีนมิตถนีวรณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม มีอาการหดหู่และท้อถอยต่ออารมณ์ (ง่วงเหงา หาวนอน)

(๔) อุทัจจกุกกัจจนีวรณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ ความฟุ้งซ่านและรำคาญในอารมณ์ (ใจตั้งอยู่ไม่ได้)

(๕) วิจิกิจฉานีวรณ คือ ธรรมเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บรรลुकุศลธรรม ได้แก่ ความสงสัยลังเลใจ ในสิ่งที่ควรเชื่อ (มีพระรัตนตรัย)^{๑๘}

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๑/๓๑๔-๓๑๕.

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๐๖.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๔๑/๕๙๕.

๒) ชั้น ๕ คือ กอง หมวด หมู่ ประชุม เป็นอารมณ์ของอุปาทาน “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ อุปาทานชั้น ๕”^{๑๙}

(๑) รูป คือ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย รูปร่างของมนุษย์และสัตว์มี ๒๘ คือประกอบด้วยรูปที่เป็นใหญ่ ๔ (มหาภูตรูป) และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิด ๒๔ (อุปาทายรูป) ความเกิด ดับแห่งรูป ขณะเห็นรูป

(๒) เวทนา คือ ความรู้สึกเป็นสุข หรือเป็นทุกข์ หรือรู้สึกเฉยๆ ความเกิดและดับไปแห่งเวทนาที่ปรากฏทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ

(๓) สัญญา คือ ความกำหนดได้ ความจำได้ หมายถึง ความเกิด ความดับของสัญญา ย่อมปรากฏขณะรู้สิ่งที่เห็น

(๔) สังขาร คือ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งปรุงแต่งจิตให้มีความดี หรือชั่ว เป็นกลางๆ โดยแสดงออกทางกายวาจา ให้เป็นไปต่างๆ ความปรุงแต่งจิต เป็นสภาพที่เกิดกับจิต ปรุงแต่งจิต ให้ดีบ้าง ชั่วบ้าง หรือไม่ดีไม่ชั่ว ความเกิดแห่งสังขาร ความดับของสังขาร ปรากฏขณะสัมผัส ผัสสะขณะกระทบรูป

(๕) วิญญาณชั้น ๕ คือ ความรู้แจ้งในอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจอยู่เสมอ ความเกิดและดับแห่งวิญญาณปรากฏในขณะที่รู้เห็น เจตนาปรากฏ ตั้งใจ พอใจ^{๒๐}

๓) อายตนะ คือ ที่ต่อ ที่เชื่อมรูปนาม ได้แก่อายตนะ ๑๒ “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖”^{๒๑} อายตนะภายใน ๖ ได้แก่ ๑. ตา ๒. หู ๓. จมูก ๔. ลิ้น ๕. กาย ๖. ใจ และอายตนะภายนอก ๖ ได้แก่ ๑. รูป ๒. เสียง ๓. กลิ่น ๔. รส ๕. โผฏฐัพพะ ๖. ธรรมารมณ์ ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่าอารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง^{๒๒}

(๑) รู้ซัดตา รู้ซัดรูป เครื่องร้อยรัดทั้งหลาย อาศัยตาและรูปเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้

(๒) รู้ซัดหู รู้ซัดเสียง เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยหูและเสียงเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้

(๓) รู้ซัดจมูก รู้ซัดกลิ่น เครื่องร้อยรัดสังโยชน์ อาศัยจมูกและกลิ่นเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้

(๔) รู้ซัดลิ้น รู้ซัดรส เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยลิ้นและรสเกิดขึ้น รู้ซัดสังโยชน์นั้น การเกิด การละ ดับไม่มี รู้ซัดด้วยเหตุนี้ขณะที่ลิ้มรส

(๕) รู้ซัดกาย รู้ซัดสัมผัส เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยกายและสัมผัสเกิดขึ้น การเกิด การละ ดับไม่มี ก็รู้ซัดเหตุนี้ ขณะรู้สัมผัส

^{๑๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๓/๓๑๘.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรมในเครือ บริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮมจำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔-๓๘๕/๓๑๙-๓๒๑.

^{๒๒} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑/๔๔.

(๖) รู้ชัดใจ รู้ชัดธรรมารมณ์ เครื่องร้อยรัด (สังโยชน์) อาศัยใจและธรรมารมณ์เกิดขึ้น การเกิด การละ ดับไม่มี ก็รู้ชัดเหตุนี้ ขณะนี้ก็คิด^{๒๓}

การกำหนดพิจารณา อายตนะที่เกิดจากการ เสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์และเป็นสุข เพราะผัสสะ เกิดขึ้นทุกข์จึงเกิด อาศัยผัสสะเป็นเหตุปัจจัยทำให้กระบวนการของวิญญาณใน อายตนะ ๖ ครอบเป็นกระแสสืบต่อขึ้น เป็นการเสวยวิบากกรรมทำให้อารมณ์พอใจไม่พอใจ ของผัสสะ ๖ คือ ทางตา หู จมูก เป็นต้น เพราะอายตนะ ๖ เกิดขึ้น นี้เหตุเกิดขึ้นของผัสสะจึงมีสหายตนะ เป็นสิ่งสืบต่อเนื่องกัน อายตนะ ๖ เหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยอำนาจความยึดมั่น ที่ทำให้มีการสืบต่อของภพการเกิด ภพชาติจึงเกิดทำให้ต้องรับวิบากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ธรรมชาติอันเป็นเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันอย่างนี้ คือ รูปนาม รูปต้องอาศัยนาม นามต้องอาศัยรูป โดย เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ และมนสิการ นี้เป็นนาม หรือมหาภูตรูป ๔ และ รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ เป็น รูป

๔) โภชณงค์ ๗ คือ องค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้แห่งการตรัสรู้หรือธรรมที่ทำให้เกิดความรู้แจ้งว่าสิ่งใดเกิดและดับไปอย่างไรและเจริญอย่างไรโดยองค์ของโภชณงค์มี ๗ อย่าง คือ

- (๑) สติสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความระลึกได้
- (๒) รัम्मวิจัยสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือการเพินธรรม
- (๓) วิริยสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความเพียร
- (๔) ปีติสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความอิ่มใจ
- (๕) ปัสสัทธิสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกาย ใจ
- (๖) สมานีสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความตั้งจิตมั่น
- (๗) อุเบกขาสัมโภชณงค์ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความวางใจเป็นกลาง^{๒๔}

การพิจารณาองค์ธรรมของโภชณงค์เพื่อให้เห็นสภาวะธรรมก่อนเกิด ขณะเกิด และหลังเกิดขึ้น ต้องกำหนดพิจารณาด้วยความพากเพียร เพื่อให้จิตสงบระงับจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองสามารถละอกุศลกรรมและกุศลธรรม โดยวางใจเป็นกลางจากเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นของสภาวะธรรมนั้นๆ อันมีความไม่รู้ ที่ก่อให้เกิดความทุกข์และรู้ชัดในปิติ ปัสสัทธิ สมานี อย่างนี้ว่าการเกิดขึ้นของสภาวะธรรมย่อมมีด้วยเหตุปัจจัยทำให้เกิดและดับไปอย่างนี้

๕) อริยสัจ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยบุคคลมี ๔ อย่าง คือ

(๑) ทุกขอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ ทุกข์ ได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์

(๒) ทุกขสมุทัยอริยสัจ ความจริงอันประเสริฐ คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ อันเป็นไปในตัณหาได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

^{๒๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๔/๓๑๙.

^{๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๕/๓๒๑.

(ก) ทุกขนิโรธอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ดับดับสิ้นไป ความปล่อยวาง ความไม่ติดข้อง ความหลุดพ้น สงบ ปลอดภัยเป็นอิสระ คือ พระนิพพาน

ข) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง ความจริงอันประเสริฐ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ สัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๒๕}

อริยสัง ๔ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เพราะธรรมทั้งทั้งหลายประชุมลงในอริยสัง ๔ ดังกล่าวอธิบายได้ ในอนุโลมญาณของวิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถพิสูจน์เห็นเหตุปัจจัยในสภาวะธรรมของรูปนามที่เกิดดับนั้นว่าไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวเรา การหยั่งรู้อย่างนี้ “เมื่อจิตเป็นสมาธิบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน จิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุผู้นั้นย่อมจิตไปเพื่อญาณทัสสนะ ข้อนี้จัดเป็นปัญญาอย่างหนึ่งของภิกษุ”^{๒๖}

เพื่อให้เกิดวิปัสสนาญาณอันเป็นความหยั่งรู้ การเกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับตั้งแต่ปัจจัยปริศนญาณ สัมมสนญาณถึงญาณระดับสูง คือ มรรค ผล นิพพาน การเห็นเหตุปัจจัยในสภาวะธรรมของรูปนามที่เกิดดับนั้น อันเป็นการรู้เห็นเหตุปัจจัยของวิบาก ที่เป็นฝ่ายดีที่สามารถพัฒนาปัญญาเข้าใจ ความเป็นไปของสภาวะธรรมนั้น ที่เป็นทุกข์ ตั้งอยู่ไม่ได้ อันเป็นไปในแนวทางการปฏิบัติของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เมื่อพิจารณาธัมมานุปัสสนา ที่เป็นไปในธรรมในธรรมตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง เห็นการเกิดดับ ของสภาวะธรรมนั้น มีสติ ระลึกรู้อยู่ พิจารณาเห็นรูปนามปรากฏชัดในสภาวะธรรมต่างๆ อันอิงอาศัยกันเกิดและดับ ด้วยความเพียรที่มีสติ ย่อมทำให้แจ่มแจ้งด้วยปัญญา อันเห็นจริงในสภาวะธรรมนั้น พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ทั้งภายในทั้งภายนอก โดยพิจารณาเห็นธรรมที่มีการความเกิดขึ้นความเสื่อมในธรรมมี สติ ตั้งมั่นอยู่อาศัยธรรมเพียงสักว่าระลึกอยู่ เพื่อกำจัดตัณหาและทิฐิ ไม่ถ้อยมั่นในสิ่งต่างๆ อีกต่อไป

สรุปได้ว่า การเจริญปัญญาที่รู้แจ้งตามความเป็นจริงในสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏในขณะนั้น ตามความเป็นจริง จนเกิดเป็นกุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา รู้เห็นสภาวะธรรมของนามธรรมและรูปธรรมนั้นว่า มีได้เพราะเหตุปัจจัย ของการเกิดดับของรูปนาม ตามความเป็นจริง อันเป็นไปในกฎของพระไตรลักษณ์ ผู้ที่เจริญสติระลึกรู้ที่ กาย เวทนา จิต ธรรม ย่อมเกิดปัญญาสามารถยังรู้ความเป็นไปของสภาวะธรรม ที่เห็นว่าสภาวะธรรมนั้น อิงอาศัยกันเกิดขึ้น เมื่อมีความเกิดขึ้นย่อมเกิดการดับไปของสภาวะธรรมด้วย การปฏิบัติวิปัสสนาจึงกำหนดรู้เหตุปัจจัย ที่เกิดขึ้นนั้นได้อย่างถูกต้อง จนสามารถกำจัดตัณหาและทิฐิ ปราศจากซึ่งอุปาทานในชั้น ๕ อันเป็นสาเหตุทำให้ต้องสร้างวิบากกรรมขึ้น ย่อมได้รับความทุกข์ทุกภพทุกชาติไป หากบุคคลต้องการพ้นจากความทุกข์ต้องเจริญวิปัสสนาเท่านั้น เพื่อความหลุดพ้นจากวิบากกรรมเข้าถึงมรรค ผล นิพพาน ย่อมพ้นจากความทุกข์ในปัจจุบันและไม่ต้องกลับมาทุกข์อีก

^{๒๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

^{๒๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๗๒/๒๐๕-๒๐๖.

๓.๓ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาของพุทธบริษัท ๔

การเจริญวิปัสสนาให้เห็นสภาวะการเกิดดับของรูปนามตามความเป็นจริง ว่าเป็นไปตามหลักพระไตรลักษณ์จนปัญญาญาณเกิดบรรลุเป็นอริยบุคคล ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาวิชาที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนา ของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ไว้ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาของภิกษุ

๑) วิชาของพระจักขุบาลเถระ

(๑) บุพพกรรมของพระจักขุบาลเถระ

พระจักขุบาลเดิมชื่อ มหาบาลพึงธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าเรื่องอนุบุพพิกลา^{๒๗} จนเกิดความเลื่อมใสจึงขอบวชในพุทธศาสนา เมื่อบวชตั้งใจปฏิบัติธรรมด้วยอิริยาบถ ๓ คือ ยืน เดิน และนั่ง เว้นอิริยาบถนอน ท่านปฏิบัติธรรมจนโรคตาเกิดขึ้น น้ำตาไหลออกจากตาทั้งสองของท่าน ตลอดเวลา ภิกษุทั้งหลายทราบเข้าก็ร้อนใจไปตามหมอ หมอรีบนำยาถวายท่าน แต่ท่านไม่ยอมรักษา ตาทั้งสองตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง เดินจงกรม นั่ง และไม่นอน เป็นเวลา ๓ เดือนในพรรษา จนในที่สุดดวงตาของท่านแตกพร้อมกับการดับโดยสิ้นเชิงแห่งกิเลสทั้งปวง ท่านเป็นพระอรหันต์ สุขขวิปัสสก เมื่อถึงเวลาออกบิณฑบาต เพราะตาท่านบอดลงทั้งสองข้าง คนทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า จักขุบาลแทนมหาบาลอันเป็นชื่อเดิมของท่าน เมื่อท่านได้ทำกิจของท่านเสร็จแล้ว หน้าที่ที่เหลืออยู่ก็คือโอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้สำเร็จมรรคผล ท่านได้ทำหน้าที่นั้น จนภิกษุทั้งหลายได้สำเร็จอรหัตตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

(๒) วิชากรรมของพระจักขุบาลเถระ

อดีตชาติของพระจักขุบาล ในอดีตกาล ณ เมืองพาราณสี มีหมอยา เทียวรักษา คนไข้ตามหมู่บ้านต่างๆ วันหนึ่งได้พบหญิงเป็นโรคตาคนหนึ่งอาสาช่วยรักษาให้ หมอถามว่าหากรักษาหายแล้วจักมีสิ่งใดตอบแทนเขาได้บ้าง หญิงนั้นตอบว่าตนพร้อมบุตรธิดาจะเป็นทาสของหมอ หมอปรุ้งยารักษาให้ โดยการหยอดตาเพียงครั้งเดียวหญิงนั้นก็หายจากอาการโรคตา เมื่อตาของหญิงนั้นหายดีแล้วกลับคิดจะบิดพลิ้ว ไม่ยอมเป็นทาสของหมอดตามสัญญา เมื่อหมอถามถึงอาการเธอแกล้งบอกว่า เมื่อก่อนตาเธอจะเจ็บเล็กน้อย แต่พอหยอดตาของหมอไปแล้วกลับเจ็บปวดมากกว่าเดิม หมอรู้ทันทีว่าหญิงผู้นี้ไม่มีสัจจะ เขาคิดว่า คนอย่างนี้ต้องทำให้ตาบอดเสีย กลับไปบ้านปรุ้งยามาใหม่นำไปให้หญิงคนใช้นั้น หญิงผู้นี้เพื่อแสดงกับหมอว่าตนยังไม่หายดี จึงได้หยอดตาด้วยยาที่หมอปรุ้งมาให้ใหม่ หลังจากหยอดตาแล้ว ตาทั้งสองข้างของนางก็บอดสนิททันที หมอคนนั้นได้เกิดมาเป็นพระจักขุบาลในชาตินี้^{๒๘}

^{๒๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๕/๑๔๙.

^{๒๘} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๑๙.

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

พระจกขุบาลเถระตั้งใจบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานด้วยความเพียรอย่างแรงกล้า โดยการถืออุตงค์ข้อเนสัชชิกังคะถือการไม่นอนเป็นวัตร คือตลอด ๓ เดือนในพรรษานั้น ท่านไม่นอนเลย โดยบำเพ็ญเพียรอยู่ในอิริยาบถ ๓ ท่า คือ ยืน เดิน นั่ง เท่านั้น เพราะการทำความเพียรอย่างจริงจังตลอดคืน ท่านตั้งใจบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานหมวดกายานุปัสสนา โดยหลักปฏิบัติว่า ด้วยการพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางกาย คือเอาสติไปตั้งไว้ที่กายในอิริยาบถต่างๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “กายะ กายานุปัสสี วิหริตี อาตปปี สมปะชาโน สติมา”^{๒๙} “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ”^{๓๐} เมื่อองค์ประกอบทั้ง ๓ คือ วิริยะ สติ สมาธิ ทำหน้าที่ร่วมกันอย่างบริบูรณ์ กำหนดรู้เห็นการเกิดดับของรูปนามของสังขาร ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้อย่างชัด และเกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะนั้น ตามความเป็นจริงบรรลุความหมดจดจากกิเลสที่เป็นเหตุให้สิ้นวิบากกรรมโดยสิ้นเชิง

วิบากที่เป็นกุศลกรรมในอดีตชาติที่พระจกขุบาลเถระเคยถือศีลและบวชแล้วได้เจริญวิปัสสนาเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ด้วยความเพียรโดยการถืออุตงค์ข้อเนสัชชิกังคะอย่างแรงกล้าตลอด ๓ เดือนทำให้บรรลุเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสโก และวิบากที่เป็นฝ่ายอกุศลกรรมในอดีตที่ท่านเคยเป็นหมอ ประกอบบยาหยอดทำให้คนไข้ตาบอด หลังบรรลุธรรมแล้วทำให้พระจกขุบาลตาบอดสนิททันที

๒) วิบากของพระมหาโมคคัลลานเถระ

(๑) บุปพกรรมของพระมหาโมคคัลลานเถระ

พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นบุตรพราหมณ์ในหมู่บ้านโกสิตคาม ได้ชื่อว่าโกสิต ท่านมีสหายที่รักกันมากชื่อ อุปติสสมานพ เทียวแสวงหาความสุขความสำราญ ตามประสาวัยรุ่น และพ่อแม่มีฐานะร่ำรวยนอกจากนี้ ท่านมีอุปนิสัยใจคอเหมือนกันและยังได้ออกบวชพร้อมกันด้วย เมื่อบวชในลัทธินอกศาสนาได้แล้ว แสวงหาความสุขสงบจนได้ฟังธรรมจากเพื่อน ทำให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน จากนั้นเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าขอบวช ปฏิบัติธรรมจนสามารถ บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พระมหาโมคคัลลานเถระ ท่านได้บรรลุอรหันต์พร้อมด้วยคุณพิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖^{๓๑}

(๒) วิบากกรรมของพระมหาโมคคัลลานเถระ

สมัยหนึ่งพวกเดียรฉัตรประชุมกันวางแผนฆ่าพระมหาโมคคัลลานเถระ เพราะคิดว่าเมื่อกำจัดพระเถระรูปนี้เสียแล้วก็จะทำให้ลาภสักการะของพระผู้มีพระภาคเจ้าสิ้นสุดลง ลาภและสักการะนั้นก็จะเกิดแก่พวกเรา จึงได้ว่าจ้างพวกโจรไปฆ่าพระเถระ ท่านจึงถูกโจรจับและถูกทุบตี

^{๒๙} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘.

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๓๑} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๙๖-๓๙๗/๖๑.

จนกระทั่งกระดุกแตกละเอียด หลังจากนั้นพวกโจรได้นำร่างของท่านไปทิ้งไว้ที่พุ่มไม้เพราะเข้าใจว่าท่านสิ้นชีวิตแล้ว แต่ท่านยังไม่สิ้นชีวิต และคิดว่าจะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสียก่อนแล้วจักปรีณิพพาน จึงได้ใช้กำลังแห่งฌาน ประสานกระดุกให้กลับแข็งแรง แล้วไปสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วกราบทูลลาเหาะไปที่ตงกาฬิสลาและได้ปรีณิพพาน ณ ที่นั้น ในอดีตของพระมหาโมคคัลลานเถระ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ในชาติหนึ่ง พระเถระเคยเกิดเป็นชายหนุ่มและได้เข้าบิณฑามารดาที่ตาบอด เพราะถูกภรรยาอายุยัง嫩แนะนำให้ฆ่าบุพพการีตาบอด ทั้งสองคนเสีย ชายหนุ่มจึงได้พาบิณฑามารดาขึ้นเกวียนเข้าไปในป่า แล้วทำการหุติบิณฑามารดา จนถึงแก่ความตาย โดยออกอุบายว่าเป็นการกระทำของพวกโจร ด้วยผลกรรมนั้น ทำให้ชายหนุ่มไปตกนรกอยู่หลายแสนปี ด้วยวิบากกรรม จึงถูกหุติกระดุกหักละเอียด เสียชีวิตแบบนี้ถึง ๑๐๐ ชาติ เมื่อเกิดเป็นพระมหาโมคคัลลานเถระ แม้ว่าจะจะเป็นพระอรหันต์ และเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ก็ยังไม่สามารถหลบหนีจากกรรมไปได้^{๓๒}

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

พระมหาโมคคัลลานะ เมื่ออุปสมบทได้ ๗ วัน ได้ไปทำความเพียรอยู่ในป่าใกล้บ้านกัลป์ลาวัลมุตตคาม แขวงมคธ ถูกถิ่นมิถารมณั ความง่วงเหงาเข้าครอบงำ ไม่สามารถที่จะทำความเพียรได้ ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ สวนเกสกถาววัน ซึ่งเป็นสถานที่ให้อาหารแก่สัตว์ทั้งหลาย ใกล้เมืองสูงสูมารคิริ แคว้นภคคะ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบด้วยพระญาณว่า พระโมคคัลลานะ โงก่วงอยู่ จึงทรงทำปาฏิหาริย์ให้เห็นปรากฏ ประหนึ่งว่าเสด็จประทับอยู่ตรงหน้า ทรงแสดงอุบายสำหรับระงับความง่วงแก่เธอตามลำดับ ดังนี้

(๑) โมคคัลลานะ เมื่อเธอมีสัญญาอย่างใดแล้ว เกิดความง่วงขึ้น เธอจงทำไว้ในใจซึ่งสัญญาอย่างนั้นให้มาก จะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๒) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรตรึกพิจารณาถึงธรรมที่ตัวได้ฟังแล้วและได้เรียนแล้วอย่างไร ด้วยทำในใจของตนจะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๓) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรสาธยายธรรมที่ได้เรียนได้ฟังมาแล้วให้มากจะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๔) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรยอนช่วงหูทั้งสองข้าง และลูบตัวด้วยฝ่ามือจะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๕) ถ้ายังละไม่ได้ เธอจงลุกขึ้นแล้วลูบนัยน์ตา ลูบหน้าด้วยน้ำเหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาว จะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๖) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรทำไว้ในใจถึงอาโลกสัญญา คือ กำหนดความสว่างไว้ในใจเหมือนกัน ทั้งกลางวันและกลางคืน ทำใจให้เปิด ให้สว่าง จะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

^{๓๒} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ**, หน้า ๖๒-๘๑.

(๗) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรเดินจงกรมสำรวมอินทรีย์ มีจิตใจไม่คิดไปภายนอก จะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้

(๘) ถ้ายังละไม่ได้ เธอควรสำเร็จสี่ทิสยาสน์ นอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าให้เสมอกัน มีสติสัมปชัญญะ หมายถึงว่าจะลุกขึ้นเป็นนิตย เมื่อตื่นแล้วควรรีบลุกขึ้นด้วยตั้งใจว่า เราจะไม่ประกอบความสุขในการนอนและการเคลิ้มหลับอีกจะเป็นเหตุให้ละความง่วงได้ และสอนอุบายเพื่อบรรเทาความง่วงโดยลำดับจนที่สุดถ้ายังไม่หายง่วงก็ให้นอน แต่ให้นอนอย่างมีสติ^{๓๓}

พระมหาโมคคัลลานะ ทูลถามถึงข้อปฏิบัติอันเป็นธรรมชักนำไปสู่การสิ้นตัณหา เกษมจากโยคะคือกิเลสเครื่องประกอบให้จิตติดอยู่ พระพุทธองค์ตรัสสอนในเรื่อง ธาตุกรรมฐาน เมื่อสิ้นพระธรรมเทศนาพระมหาโมคคัลลานะ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ การเจริญวิปัสสนากายนุปัสสนา ในหมวดธาตุมนสิการปัพพะ หลักปฏิบัติว่าด้วยวิธีกำหนดพิจารณาเกี่ยวกับธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ดังมีพระพุทธดำรัสว่า “ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ อิมเมว กาย ยถาจิตติ ยถาภินิหิติ ธาตุ โส ปจจเวกขติ อตถิ อิมสมิ กายเ ปวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุติ”^{๓๔} “ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า ในกายนี้ มีธาตุ ดิน ธาตุ น้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่”^{๓๕} เมื่อกำหนดรู้ในขณะยืน เดิน นั่ง นอน รับรู้สภาวะธรรมดังต่อไปนี้ การรับรู้สภาวะแข็งหรืออ่อนเป็นลักษณะพิเศษของปฐวีธาตุ การรับรู้สภาวะเย็นหรือร้อนเป็นลักษณะพิเศษของเตโชธาตุ การรับรู้สภาวะหย่อนหรือตึงเป็นลักษณะพิเศษของวาโยธาตุ โดยการทำให้ เคลื่อนไหว จากกระยะหนึ่งไปสู่อีกกระยะหนึ่ง เป็นหน้าที่ของวาโยธาตุ การผลัดดันเป็นอาการปรากฏของวาโยธาตุ การรับรู้สภาวะไหลในขณะที่ เหงื่อ น้ำลาย น้ำตา ไหลออกในขณะ ถ่มเสลด ถ่มน้ำลาย และขณะปัสสาวะเป็นต้น เป็นลักษณะพิเศษของอาโปธาตุ การจึงแพร่กระจายไปในขณะต็มน้ำหรือ อาบน้ำเป็นต้น เป็นหน้าที่ของอาโปธาตุ การรวมตัวเป็นรูปร่างเป็นอาการปรากฏของอาโปธาตุ โดยที่ ธาตุ ๔ ในร่างกายจำแนกออกเป็นอาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูกเยื่อใน กระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า มันสมอง ดีเสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูล^{๓๖}

ธาตุดินมีอาการ ๒๐ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็นกระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า มันสมอง ธาตุน้ำมีอาการ ๑๒ คือ ดี เสมหะ หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูล ธาตุไฟ มีอาการ ๔ คือ ไออุ่น ไฟทำให้เสื่อมโถม ไฟเผาเผาและไฟที่ย่อยอาหาร ธาตุลมมีอาการ ๖ คือ ลมพัดขึ้นสู่ที่ เบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลงในท้อง ลมในลำไส้ใหญ่ ลมพัดไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ และลมหายใจ เข้าออก อาโปธาตุนี มีโชกตทัพบพารมมีกระทบสัมผัสร่างกาย แต่เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ทันใจ เมื่อกระทบกับ ปฐวีธาตุเตโชธาตุและวาโยธาตุก่อนแล้ว

^{๓๓} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาขั้นโท**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๘๒-๘๓.

^{๓๔} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๘/๒๕๑.

^{๓๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^{๓๖} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๖๘๑/๔.

การปฏิบัติจึงสามารถรับรู้เอาไปธาตุ ด้วยตามรู้สภาวะสัมผัส ความจริงน้ำที่สัมผัสได้นั้น เป็นปฐวีธาตุที่มีลักษณะอ่อน ประกอบด้วยสภาวะเย็นหรือร้อนของเตโชธาตุ และสภาวะผ่องของวาโยธาตุ ส่วนสภาวะไร้อากาศหรือเกาะกุมของธาตุน้ำเป็นสิ่งที่รับรู้ทางใจเท่านั้น ผู้เจริญสติรู้เท่าทันธาตุทั้ง ๔ ตามในทีกล่าวมาแล้วนี้ย่อมรู้ชัดว่า มีเพียงสภาวะแข็งอ่อน ไหลเกาะกุม เย็นร้อนหรือหย่อนตึง ซึ่งไม่มีบุคคลเรา ของเรา บุรุษ สตรี อันเป็นไปในธาตุทั้ง ๔ พิจารณาเห็นกายนี้ มีอยู่ในกายตั้งดำรงอยู่อย่างนี้ เมื่อทราบปัจจัยแห่งการยืนในเวลาก้าวไปและถอยกลับ เมื่อพิจารณาบ่อยๆ อุปารสมาธิเกิดขึ้น จนสามารถพัฒนาเป็นการเจริญวิปัสสนาในที่สุด ย่อมหยั่งลงสู่ ความเป็นของเปล่า สามารถเพิกถอนความสำคัญหมายว่าเป็นสัตว์ ตัวตน ด้วยความเป็นผู้ถอนสัตว์สัญญาได้ ย่อมเป็นเครื่องกำจัดความเคลือบแคลงสงสัย เป็นการกำหนดรูปลักษณะเมื่อกำหนดรูปลักษณะ ดังนี้ ทำให้มองเห็นสังขจะความจริง ซึ่งเป็นสามัญลักษณะ อันเป็นลักษณะที่ทั่วไปของสังขารทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจลักษณะ ลักษณะที่ไม่เที่ยง ทุกขลักษณะ ลักษณะที่เป็นทุกข์ อนัตตลักษณะ ลักษณะที่เป็นอนัตตามีใช้ตัวตน ทำให้ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และ อนัตตตา ความเป็นอนัตตาปรากฏขึ้น ดังนี้จึงเป็นตัวปัญญาวิปัสสนา ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในไตรลักษณ์ จิตก็จะหลุดพ้นจากอาสวกิเลส เป็นผู้รู้ว่ชาติสิ้นแล้วบรรลุพระอรหันต์ทันที

วิบากที่เป็นกุศลกรรมในอดีตชาติ พระโมคคัลลานะเถระเคยถวายทานและเครื่องสักการบูชาเป็นจำนวนมาก แต่พระอโนมทัสสีพุทธ ได้เจริญวิปัสสนาเจริญกายนุสสนาสติปัญญาญาณ ด้วยการกำหนดรู้ธาตุ ๔ ที่เป็นไปในกาย จิตคล้ายกำหนดไม่ยึดมั่นถือมั่นในอุปาทานชั้น ๕ อยู่อย่างนี้ ทำให้จิตก็จะพ้นจากอาสวกิเลส บรรลุพระอรหันต์และด้วยวิบากอกุศลในอดีตชาติที่เคยทำการทุบตีบิดามารดา หลังบรรลุธรรมแล้วท่านถูกทุกตีจนกระดูกแหลกละเอียด

๓) วิบากของพระปุติคัตตติสเถระ

(๑) บุญกรรมของพระปุติคัตตติสเถระ

กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีพึงธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าอุปสมบทแล้ว โดยมีชื่อว่า พระติสสเถระ เมื่อเวลาผ่านไป โรคเกิดในร่างกายของท่าน ทำให้ตัวเน่า และต่อมากกระดูกของท่านหัก ไม่มีใครดูแลปรนนิบัติท่านเลย ฝ้านุ่งผ้าห่มเปื้อนด้วยน้ำหนองและเลือด จริงอยู่พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพระติสสเถระ จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎี ไปสู่โรงไฟ ทรงต้มน้ำร้อน แล้วนำน้ำร้อนไปที่เตียงของพระติสสเถระที่นอนอยู่ พวกภิกษุเห็นเข้าอย่างนั้นจึงช่วยกัน ยกเตียงนำไปสู่โรงไฟ ทำการอาบน้ำให้พระติสสเถระจนร่างกายสะอาดทำให้จิตใจท่านสงบไปด้วยจากนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุ กายของเธอเน่า จักปราศจากวิญญานไร้ประโยชน์ นอนบนแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้” เมื่อตรัสจบลงพระติสสเถระบรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา และปรินิพพานในเวลาต่อมา^{๓๗}

^{๓๗} ฌณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท

(๒) วิชาของพระพุทฺธคัตตติสเสระ

ในอดีตชาติสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ พระพุทฺธคัตตติสเสระ เกิดเป็นพรานนก ผ่านกษาย นกที่เหลื่อขายนั่น ก็ห้กกระดุกขาและกระดุกปีก เป็นการสร้างอกุศลกรรมวิบาก และวันหนึ่งเมื่อพรานนกนั้น ทำอาหารเสร็จแล้ว พระอรหันต์องค์หนึ่งได้เที่ยวบิณฑบาตไปถึงบ้านของนายพรานนก นายพรานนกเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายอาหารบิณฑบาต และตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุธรรม ซึ่งในชาติสุดท้ายท่านก็บรรลุธรรม แต่ว่าอดีตอกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ ก็ทำให้ท่านเป็นโรคฝีทั่วตัว จนร่างกายเน่า ด้วยอำนาจแห่งวิบากกรรม ที่พระติสสะทำไว้แล้ว ในกาลต่อมา ภายของติสสะเกิดเน่าเปื่อย และกระดุกทั้งหลายแตกก็ด้วยวิบากอกุศล ของการทูปกระดุกนกทั้งหลาย ติสสะบรรลุพระอรหันต์ก็ด้วยวิบากกุศลของการถวายบิณฑบาต อันมีรสแก่พระชีนาสพ

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

พระพุทฺธองค์ทรงแสดงธรรมให้พระพุทฺธคัตตติสเสระขณะนอนบนเตียงนั้น ท่านพิจารณาตามธรรมนั้นจนจิตละกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง การเจริญวิปัสสนาด้วยการกำหนดอริยาบถนอน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “สยโนวา สยโนหิมตี ปชานาติ” เมื่อนอนอยู่ก็รู้ซัดว่านอนอยู่ การที่ผู้ปฏิบัติมีสติระลึกรู้ เป็นเครื่องเตือนสติตลอดเวลา แม้กระทั่งการนอน ถ้าขาดสติย่อมเกิดโทษ ๕ ประการด้วยกันคือ ๑. หลับเป็นทุกข์ ๒. ตื่นเป็นทุกข์ ๓. เห็นความฝันเลวทราม ๔. เทวดาไม่รักษา ๕. น้ำอสุจิเคลื่อน^{๓๘} การสติด้วยการนอน ต้องเจริญในทุกๆ การนอน โดยการนอนนั้นมีด้วยกัน ๔ แบบ ๑. นอนอย่างคนตาย คือ ส่วนมากคนตายนอนหงาย ๒. นอนอย่างคนบริโภคคามา คือ ส่วนมากบุคคลที่บริโภคคามา ย่อมนอนตะแคงซ้าย ๓. นอนอย่างราชสีห์ โดยการนอนตะแคงขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า ๔. นอนอย่างตลกาคต คือตลกาคตในธรรมวินัยนี้สังตจากคามา บรรลุดุตุตถคามาที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ที่ระลึกรู้อุเบกขาอยู่^{๓๙} การพิจารณาด้วยการนอน โดยตั้งใจว่าจะลุกขึ้น ทำความเพียร โดยกำหนดตั้งแต่เดินไปนอน ขว้างงนอน ซ้ายย่างงนอน ยืนนอน อยากนอนนอน ลงนอนๆ ถูกนอนๆ เอนนอนๆ ถูกนอนที่แผ่นหลัง ที่ศีรษะ ที่สะโพก หรือที่ชัดเจน จากนั้นกำหนดดูอาการพองยุบที่ท้องเบาๆ จนหลับไป ตอนตื่นก็เหมือนกันเหมือนกันสังเกตดูว่าตื่นตอนพอง หรือยุบ เมื่อตื่นแล้วให้ลุกขึ้นทันทีอย่าขอต่ออีกหน่อยจะเป็นเชื้อกิเลส โดยการกำหนดว่า ตื่นนอนๆ ลืมตาหนอ เห็นนอนๆ อยากลุกนอนๆ ลุกนอนๆ ขึ้นนอนๆ นั่งนอนๆ ถูกนอนๆ อยากลุกนอนๆ ลุกนอนๆ ไม่ต้องกังวลว่าจะนอนหลับหรือไม่หลับ นอนเพียงพอหรือไม่พอหรือตื่นอยู่ก็กำหนดรู้เรื่อยไป จนเกิดสมาธิ จิตสงบแล้วยกจิตสู่วิปัสสนาเจริญปัญญาจนสามารถละกิเลสบรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลสืบต่อไป

วิบากที่เป็นกุศลกรรมในอดีตชาติที่ติสสะถวายบิณฑบาตแก่พระพุทฺธเจ้ากัสสปะ แล้วเจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน ท่านกำหนดพิจารณาความเป็นไปของกายว่า ไม่มีสาระอัน ยกจิตเข้าสู่วิปัสสนาจนถึงได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์และบรินิพพานทันที และด้วยวิบากอกุศลในอดีตที่เคยห้กกระดุกนกทำท่านให้ท่านเป็นโรคฝีทั่วตัวจนร่างกายเน่า

^{๓๘} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๖๖/๖๖๕.

^{๓๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๖-๒๔๗/๓๖๖-๓๖๗.

๓.๓.๒ วิชาที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาของภิกษุณี

๑) วิชาของพระนางอุบลวรรณาเถรี

(๑) บุปพกรรมของพระนางอุบลวรรณาเถรี

พระอุบลวรรณาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีฤทธิ์ เกิดในตระกูลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาได้ตั้งชื่อให้นางว่า อุบลวรรณา ตามนิมิตลักษณะที่นางมีผิวพรรณเหมือนกับดอกอุบลเขียว ด้วยความงาม บิดาจึงพานางไปบวชในสำนักภิกษุณี นางอุบลวรรณาบวชได้ไม่นาน ก็ถึงเวรทำความสะอาดโรงอุโบสถ นางได้จุดประทีป เพื่อขจัดความมืดแล้วกวาดโรงอุโบสถ เห็นเปลวไฟ ดวงประทีป แล้วยึดถือเอาเป็นนิมิต ขณะที่กำลังยืนอยู่นั้นได้เข้าเจริญสมถกรรมฐาน มีเตโช กลืนเป็นให้เป็น อารมณ์บรรลุมานโดยลำดับ ทำฌานที่ได้บรรลุนั้นให้เป็นบาท ก้าวขึ้นสู่อริยมรรคเบื้องบน ในที่สุดก็ได้ บรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วย ปฏิสัมภีทาและอภิญาทุกประการ ณ ที่นั้น เมื่อพระเถรีสำเร็จเป็น พระอรหันต์แล้ว ได้เที่ยวจาริกไปยังชนบทต่างๆ กลับมาพักที่ป่าอันธวัน นั้นทมาณพมิจิตหลงรัก ตั้งแต่นั้นยังไม่บวช เมื่อทราบข่าวว่าพระเถรี มาพักที่ป่าอันธวันใกล้เมืองสาวัตถี จึงได้ถือโอกาสที่พระเถรี เข้าไปปินทบาทในเมืองสาวัตถีนั้น ได้เข้าไปในกระท่อมหลบซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง เมื่อพระเถรีกลับ มาแล้ว นั้นทมาณพก็ปลุกปล้ำข่มขืนแม้ร้องห้าม ไม่ยอมเชื่อฟัง ได้ทำการข่มขืนพระเถรีสมปรารถนา แล้วก็หลีกหนีไป^{๕๐}

(๒) วิชาของพระนางอุบลวรรณาเถรี

สมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ นางอุบลวรรณาเถรี ได้มีโอกาสเห็น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ภิกษุณีรูปหนึ่ง แสดงฤทธิ์หลายอย่าง ด้วยความคล่องแคล่ว จึงเกิดจิตยินดี อย่างยิ่ง ตั้งความปรารถนาเหมือนกับภิกษุณีนั่น แล้วทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้า กับหมู่สงฆ์ให้เสวย ด้วยอาหารอันประณีต สุดทำยบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกบัวสาย มีสีข้าว สีชมพูแดง อันเป็น ดอกไม้งดงามอย่างดี โดยตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ผิวพรรณมีสีสวยงามเช่นกับดอกอุบล ในสมัยของ พระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ได้เกิดเป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองพาราณสี กระทำบุญด้วยมหาทาน กับพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมหมู่สงฆ์ แล้วบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยดอกอุบลเป็นอันมาก ในสมัย พระพุทธเจ้ากัสสปะ ได้เกิดเป็นพระธิดาองค์ที่ ๒ ของพระเจ้ากาสิ ในเมืองพาราณสี อันอุดมสมบูรณ์ ชาตินี้ได้นามว่า สมณคุดตา ซึ่งพอได้ฟังธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ก็เกิดศรัทธาแรงกล้า หมายออกบวช ด้วยใจยินดียิ่งนัก แต่พระราชบิดาไม่ ได้ ทรงอนุญาต จึงตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งแต่นั้นเล็กอยู่ในสมัยหนึ่งได้เกิดในตระกูลใหญ่ ได้ถวายผ้าจีวร แก่พระอรหันต์องค์หนึ่ง ในอดีตกาล ได้กระทำอุกถลวิบากเกี่ยวกับการประพฤติผิดข้อกามเมสุมิฉฉาโดยนางได้พิจารณาถึงโทษ ความทรมาน และความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย เมื่อกล่าว โทษของกามเกิดความสลดใจ เฉพาะการอยู่ร่วมสามี ระหว่างมารดากับธิดา จึงได้กล่าวว่า “เราทั้งสองคือมารดาและธิดาเป็นหญิงร่วมสามีกัน เรานั้นมี ความสลดใจจนลุก ที่ไม่เคยมีนำตำหนิจริงๆ กามทั้งหลาย เป็นของไม่สะอาด กลิ่นเหม็น มีหนามมาก ที่เราทั้งสองคือมารดากับธิดาเป็นภริยาร่วม สามี กันกับเรานั้น เห็นโทษในกามทั้งหลาย การบวชเป็น

^{๕๐} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ**, หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

ทางเกษมปลอดโปร่ง จึงออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน”^{๔๑} ทั้งนี้การประพุดิอกุศลที่เกิดทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ย่อมส่งผลวิบากไม่ว่าหมตกิเลสแล้วก็ตามแต่ด้วยวิบากกรรมที่ทำให้รับ ผลวิบากแห่งกรรมนั้นด้วย^{๔๒}

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

พระนางอุบลวรรณาเถรีพิจารณาเปลวไฟที่ดวงประทีปแล้วยึดถือเอาเป็นนิमित ขณะที่กำลังยืนอยู่นั้นได้เข้ามานมิตะโช กสิณเป็นอารมณ์ กสิณเป็นให้เป็นอารมณ์บรรลุมาน ทำมาน ให้เป็นบาท จนได้รูปมาน แล้วยกจิตพิจารณาอรุปมาน ตามลำดับ มีโอกาสอันญาจยตนะ วิญญาณัญญาจยตนะ อากิญจัญญาจยตนะ และ เนวสัญญานัญญาจยตนะ โดยพิจารณาปฏิภาคนิमितแห่งกสิณจนเห็นเป็น สภาพว่างเปล่า ถอนจิตจากการยึดอากาศเป็นอารมณ์แล้วพิจารณาวิญญาณ ถอนจิตจากการยึด วิญญาณเป็นอารมณ์ แล้วพิจารณาเห็นว่าไม่มีอะไรเหลือให้ยึดเป็นอารมณ์ และถอนจิตออกจาก การเห็นว่าง ไม่มีอะไรให้ยึดเป็นอารมณ์บรรลอรุปมาน ตามลำดับยกจิตสู่วิปัสสนาญาณ พิจารณาความ เป็นไปของสังขารลงสู่พระไตรลักษณ์ จิตปล่อยวางก้าวขึ้นสู่อริยมรรคเบื้องบน บรรลุเป็นพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระนางอุบลวรรณาเถรีเจริญสมถกรรมฐานก่อนแล้วจึงเจริญวิปัสสนาจนเป็น พระอรหันต์

วิบากที่เป็นกุศลกรรมในอดีตชาติที่นางอุบลวรรณาเถรีเคยถวายทาน รักษาศีล ออกบวช เจริญสมถกัมมัฏฐานก่อนด้วยการทำกสิณ กำหนดเตโชธาตุเป็นอารมณ์ เมื่อจิตเกิดสมาธิจน เข้าสู่ เจริญมานเป็นอารมณ์บรรลุมานโดยลำดับ ทำมานที่ได้บรรลุนั้นให้เป็นบาท ก้าวขึ้นสู่อริยมรรค เบื้องบน ในที่สุดก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วย ปฏิสัมภิทาและอภิญาทุกประการ ด้วยวิบาก อกุศลกรรมในอดีตที่นางอุบลวรรณาเถรีได้ประพุดิอกุศลในกามมี บุตรชายเป็นสามี และเกิดไปมีสามี คนเดียวกันกับลูกสาวจึงทำให้ท่านต้องถูกข่มขืน

๒) วิบากของพระนางสุมนาเถรี

(๑) บุปพกรรมของพระนางสุมนาเถรี

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ พระองค์ ทรงทอดพระเนตรเห็นลูกสุกรตัวเมียตัวหนึ่ง จึงได้ทรงแยมพระโอษฐ์ พระอานนทเถระเกิดความสงสัย ทูลถามเหตุที่ทรงแยมพระโอษฐ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เห็นนางลูกสุกรนั้นใหม่ เมื่อพระอานนทกราบ ทูลว่าเห็น พระพุทธเจ้าตรัสเล่าว่า นางลูกสุกรนั้น เคยเกิดเป็นแม่ไก่ อยู่ที่ใกล้ๆ โรงฉันทหนึ่ง ในยุค ที่มีพระพุทธเจ้ากุกสันธะ ต่อมาแม่ไก่ได้ฟังเสียงของภิกษุผู้มีความรู้แตกฉานในธรรมรูปหนึ่ง กำลัง เทศน์เรื่องวิปัสสนากัมมัฏฐาน อย่างละเอียดลึกซึ้ง ด้วยอาณิสสส์ แห่งการฟังเทศน์ของแม่ไก่ ในครั้งนั้น หลังจากตายแล้ว ได้ไปเกิดเป็นพระราชาธิดา ของพระราชาองค์หนึ่ง พระองค์ทรงตั้งชื่อให้ว่า “อุพพรี” วันหนึ่งพระนางอุพพรีได้เสด็จเข้าไปยังห้องสุขา พระนางทอดพระเนตรเห็นหนอนจำนวนมาก ใต้ ยัวเยี้ยเต็มไปหมด จึงได้พิจารณากรรมฐาน ทำให้เกิดปุพพกุศลญาณขึ้น พระนางจึงได้บรรลุปฐมมรรค ดำรงชีวิตอยู่จนกระทั่งสิ้นอายุขัย และด้วยอานุภาพบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ก็ได้ไปเกิดในพรหมโลก

^{๔๑} ชุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๒๒๔-๒๒๙/๕๙๒.

^{๔๒} ชุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒๓-๒๙/๓๘๙.

นางเสวย สุขอยู่ในพรหมโลกจนกระทั่งสิ้นบุญ แต่ขณะใกล้ที่จะสิ้นบุญนั้น นางยังเกิดความสับสนอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงได้มาเกิดเป็นลูกสุกร หลังจากตายจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในตระกูลของพระราชานในสุวรรณภูมิ ต่อไปจนกระทั่งสิ้นอายุขัย ก็ไปเกิดในกรุงพาราณสี ตายจากกรุงพาราณสีไปเกิดในบ้านพ่อค้าม้าที่ทำสุปารกะ จากนั้นไปเกิดในบ้านของนายเรือ ตายจากภพนั้นไปเกิดในอยู่ในบ้านของอิสรชนในเมืองอนูราชบุรี แล้วไปเกิดเป็นธิดาในบ้านของสมณภุมพินี ในภกกันตคาม ทางด้านทิศใต้ของเมือง นางได้ชื่อว่าสมณา

ต่อมาบิดาของนางก็ได้ไปสู่แคว้นที่หว่าปี อยู่ในหมู่บ้านชื่อว่ามามุนีคาม วันหนึ่งได้มีอำมาตย์ของพระเจ้าทูลฐคามณี ได้เดินทางไปที่บ้านมามุนีคาม เพื่อจะทำกิจธุระบางอย่าง บังเอิญได้มองเห็นนางสมณา ก็เกิดตกหลุมรัก จึงได้ทำพิธีสู่ขอนางอย่างใหญ่โต แล้วพากลับไปสู่บ้านมหาปุณณคาม ครั้งนั้นพระมหาคชอุลละระผู้อยู่ในมหาวิหารโกฏิบรรพต ได้เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน และได้ยืนอยู่ที่ประตูบ้านของนางสมณา พอเห็นนางแล้ว ท่านจึงกล่าวกับภิกษุว่า นางลูกสุกร โดยภรรยาของมหาอำมาตย์ ชื่อลกุณฏกอดิมพระ นางสมณาได้ฟังคำของพระเถระเกิดระลึกชาติขึ้นมาได้ทันที เมื่อนางทราบอดีตของตัวเองเกิดความสังเวชขึ้น นางจึงอ้อนวอนสามี ขอออกบวชในสำนักของพระเถรี ผู้ตั้งอยู่ในธรรมคนหนึ่ง เมื่อบวชแล้วได้ฟังธรรมเกี่ยวกับมหาสติปัฏฐานสูตร นางตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล หลังจากเมื่อพระเจ้าทูลฐคามณี ทรงปราบทมิฬได้แล้ว พระสมณาเถรีได้ไปหมู่บ้านชื่อภกกันตคาม เป็นที่อยู่ของมารดาบิดา และได้อาศัยอยู่ในบ้านนั้น ต่อมานางได้ฟังธรรมอัสวีสุปมสูตร จึงทำให้นางบรรลุพระอรหัตต์หมดกิเลสอย่างสิ้นเชิง และดำรงชีวิตด้วยดีเสมอมา จนกระทั่งถึงวันนิพพาน

(๒) วิบากของพระนางสมณาเถรี

ในอดีตที่ผ่านมาในภพชาติต่างๆ พระนางสมณาเถรีได้ทำวิบากกรรมที่เป็นกุศลและอกุศลไว้มากมายนั้น หลังตายจากมนุษย์แล้ว ได้ไปเกิดเป็นแม่ไก่ และถูกเหยี่ยวตดศีรษะ ตายไปเกิดในกรุงราชคฤห์ แล้วบวชในสำนักของนางปริพาชิกาทั้งหลาย และได้ปฐมฌานในภพนั้น ตายจากภพนั้นไปเกิดในตระกูลเศรษฐี ต่อมาตายและไปเกิดเป็นหมู ตายจากอัตตภาพนั้นก็ไปเกิดในสุวรรณภูมิ ตายจากสุวรรณภูมิก็ไปเกิดในเมืองพาราณสี ตายจากเมืองพาราณสีก็ไปเกิดที่ท่าสุปารกะ ตายจากสุปารกะก็ไปเกิดที่ท่าคาวีระ ตายจาก ท่าคาวีระก็ไปเกิดในเมืองอนูราชบุรี ตายจากอนูราชบุรี ก็ไปเกิดในหมู่บ้านภกกันตคาม จึงค่อยได้มาเกิดในอัตตภาพนี้ ชื่อว่านางสมณา^{๔๓}

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

การเจริญวิปัสสนาของนางสมณาได้ฟังธรรมของพระเถระเกี่ยวกับมหาสติปัฏฐาน นางจึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล หลังจากนั้นต่อมานางได้ฟังธรรมอัสวีสุปมสูตร คือ มหาภูตรูป อันประกอบด้วย ๑. ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ๒. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ๓. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และ ๔. วาโยธาตุ (ธาตุลม)^{๔๔} จึงทำให้นางบรรลุพระอรหัตต์หมดกิเลสอย่างสิ้นเชิง เพราะธาตุธรรมทั้งหลาย ที่ประชุมกัน

^{๔๓} สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย, หนังสือธรรมบทสองภาษา บาลี-ไทย ภาค ๘, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงเพียรเพื่อพุทธศาสนา, ๒๕๕๘), หน้า ๘-๑๔.

^{๔๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๘/๑๘/๒๓๗.

ยอมเป็นเหตุปัจจัย ให้เกิดทุกข์ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอันเป็นที่รัก การดับไปเหตุแห่งทุกข์ คำว่าทุกข์ มี ๓ ประการ คือ ๑. ทุกขเวทนา (สภาพทนได้ยากที่เกิดทางกายใจ) ๒. ทุกข์ในไตรลักษณ์ (สังขารรูปนามทั้งหมดซึ่งมีสภาพน่ากลัว) และ ๓. ทุกข์ในอริยสัจ (สภาพว่างเปล่าอันน่ารังเกียจ) การเจริญเวทนานุปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน โดยพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก^{๔๕} เวทนาเป็นสภาวะที่เกิดขึ้น สืบเนื่องจากผัสสะ อันเกิดขึ้นจากการกระทบกับรูปารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวทนาย่อมมีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เมื่อจิตกระทบอารมณ์เกิดผัสสะ จึงเกิดความรู้สึกสบาย ไม่สบายหรือเฉยๆ ความรู้สึกทั้งเวทนาที่เกิดจากผัสสะนี้เป็นเหตุให้เกิดตัณหา แม้ตัณหาก็ก็นเป็นเหตุเกิดอุปาทานทำให้ต้องวนเวียนแห่งสังสารวัฏอันมีกิเลส กรรม และวิบาก ดำเนินไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยการกำหนดรู้เวทนาว่า สบาย ไม่สบายหรือเฉยๆ นี้ไม่มีสัญญาณของกายเป็นเพียงเวทนาที่รู้สึกกับจิต ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของกาย หากแต่เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับจิตที่ไปรู้ ไม่มีตัวตนของเรา การพิจารณาเวทนาอย่างนี้ ปัญญาจะประจักษ์ชัดว่าเวทนาเป็นอาการที่เกิดของรูปนาม และเห็นไตรลักษณ์จนกระทั่งบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด

วิบากที่เป็นกุศลกรรมในอดีตชาติที่นางสุมนาเถรีเคยเกิดเป็นแม่ไก่ ได้ฟังวิปัสสนากัมมัฏฐาน เมื่อบวชฟังธรรมเกี่ยวกับวิปัสสนา บรรลุเป็นโสดาบันแล้วท่านเจริญเวทนานุปัสสนา กำหนดพิจารณาความทุกข์ จนเห็นการเกิดดับของรูปนาม ว่าเป็น สภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และด้วยอกุศลวิบากที่เคยเกิดเป็นมนุษย์ มีจิตไม่บริสุทธิ์มีมลทินในนี้ผู้วิจัยเห็นว่าได้ทำผิดพลาดเกี่ยวกับข้อมูลสาวาทจึงถูกดูหมิ่นว่านางลูกสุกร

๓) วิบากของพระนางปฏาจาราเถรี

(๑) บุญกรรมของพระนางปฏาจาราเถรี

ในสมัยพุทธกาล มีลูกสาวเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองสาวัตถี มีรูปร่างสวยงาม พ่อแม่เลี้ยงดูเป็นอย่างดี ให้อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ ต่อมานางไปชอบพอกับคนใช้ของตัวเอง พากันหนีออกจากบ้าน ไปอยู่ในป่าไม่นานก็ตั้งครรภ์ ในสมัยโบราณ ธรรมเนียมของผู้ที่จะคลอดบุตรต้องกลับมาคลอดที่บ้าน นางขอกลับไปคลอดที่บ้าน สามีมีย่อมเพราะกลัวจะถูกพ่อของนางลงโทษ นางจึงตัดสินใจหลบหนีสามี เดินทางกลับบ้านเกิดของตัวเอง และได้คลอดบุตรระหว่างทาง พอสามีทราบก็รีบตามไป พบนางคลอดบุตรแล้ว จึงพาเดินทางกลับไปที่บ้านในป่าดั้งเดิม อยู่มาไม่นานเกิดเหตุการณ์ทำนองเดียวกันอีก แต่ทว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นเหตุการณ์ที่พลิกชีวิตของลูกสาวเศรษฐี นางต้องเสีย สามี ลูก ในระหว่างเดินทางกลับไปบ้านบิดามารดา เมื่อเดินทางไปถึงบ้านทราบข่าวว่า พ่อแม่และพี่ชายเสียชีวิตทั้งหมด นางสูญเสียบุคคลผู้เป็นที่รักพร้อมๆ กันถึง ๖ คนในเวลาเดียว จึงเสียใจจนไม่สามารถจะตั้งสติอยู่ได้ กลายเป็นหญิงเสียสติ นางเที่ยวเดินคร่ำครวญหาผู้ที่ตายไป เพราะบุญที่ทำในอดีตที่เคยสั่งสมไว้ พร้อมกับความตั้งใจปรารถนาเป็นพระอรหันตสาวิกาผู้เลิศรูปหนึ่ง ทำให้นางพบพระผู้มีพระภาคเจ้า ขณะที่ทรงแสดงธรรมอยู่ได้ทอดพระเนตรเห็นนางเข้ามาในข่ายพระญาณ

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๙.

นางตรงเข้าหาพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งกำลังแสดงธรรมให้มหาชนฟังกันอยู่ เข้าไปนั่งคุกเข่ารำไห้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ปฏาจารา เธอจงกลับได้สติเถิด” ด้วยพุทธานุภาพจึงได้สติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนา นางพิจารณาเห็นความเป็นจริงของชีวิต ค่อยๆ ไตร่ตรองตามกระแสพระธรรมเทศนา เนื่องจากนางเป็นผู้มีบุญเก่าที่สั่งสมมาดีแล้ว พอจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ทูลขอบวชทรงอนุญาตให้นางบวชในสำนักของภิกษุณี วันหนึ่ง ถือเอาน้ำล้างเท้าราดลงบนพื้นดิน พอราดครั้งแรกน้ำไหลไปได้นิดหน่อย และซึมหายไป ราดครั้งที่สองน้ำไหลไปไกลกว่าครั้งแรก ราดครั้งที่ ๓ น้ำไหลไปไกลกว่าทั้ง ๒ ครั้ง ปฏาจาราภิกษุณีถือน้ำนั้นเป็นอารมณ์พิจารณาว่า “เหล่าสัตว์นี้ย่อมตายในปฐมวัย เหมือนน้ำที่เรารดไปครั้งแรก ตายในมัชฌิมวัย เหมือนน้ำที่เรารดครั้งที่สอง ตายในปัจฉิมวัย เหมือนน้ำที่เรารดไปครั้งที่สาม” พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งที่พระคันธกุฎี แผลว์ศมีไปเหมือนกับปรากฏอยู่เบื้องหน้า ตรัสว่า “เป็นอย่างนั้นแล ปฏาจารา การมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวหรือขณะเดียวของผู้เห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปของชั้น ๕ ประเสริฐกว่าการมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ของผู้ไม่เห็นความเกิด และความเสื่อมของชั้น ๕” นางพิจารณาธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ไปตามลำดับ ใจหยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกายได้ถูกส่วน จึงดำเนินจิตเข้าไปสู่ภายในสุดท้ายก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในขณะนั้นเอง^{๔๖}

(๒) วิบากของนางปฏาจารา

สมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ถือปฏิสนธิในครอบครัว กรุงหังสวดี ต่อมากำลังฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนาภิกษุณีรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกภิกษุณีสาวิกาผู้ทรงวินัย ทำกุศลให้ยิ่งยวดขึ้นไป บรรณาดำแหน่งนั้น มีความเลื่อมใส และถวายทาน ถวายบาตรและจีวร ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ ได้ฟังธรรมของจึงขอบรรพชา ทานทำกุศลจนตลอดชีวิตละร่างกายมนุษย์แล้วได้ ไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

นางปฏาจาราเถรีได้เสวยความทุกข์อย่างหนัก จากการสูญเสียคนรัก จนทำให้เป็นคนบ้าแต่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้ากลับได้สติ บรรลุเป็นพระโสดาบัน เป็นการเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยมีอายตนะเป็นอารมณ์ และได้เจริญสติกำหนดการถือน้ำล้างเท้า ที่ราดลงบนพื้นดิน พอราดครั้งแรกน้ำไหลไปได้นิดหน่อยและซึมหายไป ราดครั้งที่สองน้ำไหลไปไกลกว่าครั้งแรก ราดครั้งที่ ๓ น้ำไหลไปไกลกว่าทั้ง ๒ ครั้ง จึงถือน้ำนั้นเป็นอารมณ์ พิจารณาว่า น้ำไหลแล้วขาดหายไปอย่างนี้ เปรียบได้กับการเสื่อมไปของชั้น ๕ มีปัญญาารู้เห็นพระไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง จึงทำลาย

^{๔๖} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๔ แปลโดยอรรถ, หน้า ๑๑๔-๑๑๘.

อภิขมา และโหมนัสเสียได้จึงเกิดความเบื่อหน่าย จิตปล่อยวางจากการยึดมั่นในตัวตน ละกิเลสตัณหา อุปาทานต่างๆ ได้อย่างสิ้นเชิง บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

วิบากกุศลที่ในอดีตชาติที่นางภูมาจาราเถรีมีความเลื่อมใส ถวายทานมีบาตรจีวร อีกทั้งฟังธรรมกลับได้สติ สามารถบรรลุเป็นพระโสดาบันได้ทันที แล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐาน พิจารณาไตรลักษณ์เห็นการขาดไปของน้ำแต่ละขณะจิตปล่อยวางจากการยึดมั่นในชั้นนี้ บรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนวิบากอกุศลที่ทำไว้ในอดีตชาติทำให้เป็นคนเสียสติในชาตินี้ นั้นผู้วิจัยเห็นว่าทำผิดศีล เกี่ยวกับกาเมสุมิฉฉาจาร จึงทำให้ต้องพลัดพลาดจากคนที่รักและเป็นคนขาดสติในชาติปัจจุบัน

๓.๓.๓ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาของอุบาสก

๑) วิบากของจิตตคหบดีอุบาสก

(๑) บุญพกรรมของจิตตคหบดีอุบาสก

สมัยพระมหานามเถระได้เดินทางไปยังเมืองมัจฉิกาสน์ จิตตคหบดีได้เห็นกิริยาอันน่าเลื่อมใส ขณะบิณฑบาตของพระมหานาม จึงได้นิมนต์พระมหานามเถระ ไปฉันภัตตาหารที่บ้าน เมื่อพระเถระฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว เห็นว่าท่านมีอุปนิสัยเหมาะสมจึงให้กรรมฐานและได้แสดงธรรมเทศนาเกี่ยวกับอายุตนะ ๖ แบ่งเป็นพิจารณาอายุตนะภายนอก ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายุตนะภายใน ๖ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะทางกาย จิตตคหบดี ฟังท่านพิจารณาตามธรรมเทศนา แล้วได้เกิดธรรมจักขุบรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นจิตตคหบดีเศรษฐี มีความเลื่อมใสต่อพุทธศาสนาจึงถวายสวนมะม่วงเป็นอาราม และครั้งที่ ๒ ฟังธรรมธรรมีกถาจากพระสารีบุตรได้บรรลุธรรมอนาคามีผล

(๒) วิบากของจิตตคหบดีอุบาสก

จิตตคหบดีอุบาสก แม้เกิดมาในตระกูลเศรษฐี ท่านยังปรากฏสิ่งที่แสดงถึงบารมีวาสนาให้ปรากฏแก่คนทั่วไป เช่นในสมัย พระกัสสปะพุทธเจ้าเป็นพรานเนื้อ เมื่อเต็บโตได้ถือออกไปป่าเพื่อล่าสัตว์ป่า มองหาสัตว์ป่า มองเห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งทำสมณธรรม คิดว่าจักนำอาหารมาถวายเตรียมอาหารถวายในตอนเช้า เห็นภิกษุบิณฑบาต นำอาหารใส่บาตร บูชาดอกไม้ อธิษฐานขอเครื่องบรรณาการและฝนดอกไม้จงบังเกิด ทำจิตยินดีในทานที่ถวาย จิตตคหบดี ตั้งในศีล ทาน เจริญภาวนาตลอดชีวิต^{๔๗}

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

การเจริญวิปัสสนาหมวดอัมมานุสสนาสติปัฏฐาน พระพุทธองค์ตรัสว่า “อัมเมสุ อัมมานุสสึ วิหริตี อาตปปี สมปะชาโน สติมา วิเนยโยโลก อภิขมาโหมนัสส ”^{๔๘} มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ กำจัดอภิขมาและโหมนัสในโลกเสียได้^{๔๙} จิตตคหบดี

^{๔๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ, หน้า ๑๓๔-๑๔๐.

^{๔๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๑/๑๐๓.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓/๔.

อุบาสกกำหนดสติ พิจารณาอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณฺ์ สักแต่ว่าอายตนะเป็นที่สืบทอดของชีวิต โดยระหว่างรูปกับรูป หรือระหว่างรูปกับนาม ให้หมุนสืบทอดกัน จนเกิดความรู้ทางใจและเป็นที่ไหลมาของบุญบาป ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นเพียงปรมาณธรรม คือ ชันธ อายตนะ ธาตุ สัจจะ เท่านั้น^{๕๐} โดยมีวิธีการกำหนดรู้ชัดอายตนะ ๖ พิจารณาเห็นการเกิดดับของอายตนะที่เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง บังคับบัญชาไม่ได้ จนจิตปล่อยวางจากอุปาทาน บรรลุเป็นพระโสดาบันและพระอนาคามีผล

วิบากกุศลกรรมในอดีตชาติที่จิตตคหบดีอุบาสก มีความเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย ถวายทาน รักษาศีล เจริญภาวนา อีกทั้งฟังธรรมแล้ว เจริญวิปัสสนากรรมฐานกำหนดรู้ชัดอายตนะทั้งภายนอกภายในเห็นการเกิด ดับ แต่ละขณะของ รูปนาม ตามความเป็นจริงอันเป็นไปในไตรลักษณ์ จิตปล่อยวางจากการยึดมั่นในขันธ บรรลุโสดาปัตติผลและอนาคามีผลส่วนวิบากอกุศลกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติเคยเป็นพรานล่าเนื้อทำให้ป็นปลายชีวิตต้องเจ็บป่วยอย่างหนัก

๒) วิบากของพาทิยะ

(๑) บุญพกรรมของพาทิยะ

ท่านพาทิยะ อาศัยอยู่ที่ท่าสุปารกะ มีคนเคารพนับถือมากจนเกิดสำคัญตนเป็นพระอรหันต์ โดยอนาคามีพรหมได้มาบอก ท่านไม่เป็นพระอรหันต์ ให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี ท่าน รีบออกเดินทางทันที พักค้างคืนเดียวเท่านั้น เมื่อถึงพระเชตวัน ทราบว่าพระพุทธเจ้าออกบิณฑบาตติดตามไป เห็นพระพุทธเจ้ากำลังเกี่ยวบิณฑบาตอยู่ ท่านจึงหมอบแทบพระบาทของพระพุทธองค์กราบทูลขอให้แสดงธรรม กราบทูลอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “พาทิยะ เพราะเหตุนี้เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นก็เป็นแต่ว่าเห็น เมื่อฟังก็เป็นแต่ว่าฟัง เมื่อทราบก็เป็นสักแต่ว่าทราบ เมื่อรู้แจ้งก็เป็นสักแต่ว่ารู้แจ้ง เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล” พาทิยะกำหนดตามธรรมเทศนาไป บรรลุเป็นพระอรหันต์และขอบวชขณะท่านเที่ยวแสวงหาจีวรเพื่อบวชถูกแม่โคขวิดตายเพราะมีวิบากกรรมร่วมกันมา

(๒) วิบากกรรมของพาทิยะ

วิบากของกรรมที่เคยทำในอดีตชาติ พาทิยะนั้น เมื่อทำสมณธรรมในพระศาสนาของพระกัสสปทศพล แล้วไม่ได้ทำการสงเคราะห์ด้วยบาตรหรือจีวร แม้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง เหตุนี้ท่านจึงไม่มีนิสัยเอ่อกุศลอุปสัมปทา ชาติหนึ่งท่านเกิดเป็นโจร คราวโลกว้างพระพุทธเจ้า ท่านได้พบเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เพราะความโลภในบาตรและจีวร จึงปล้นบาตรและจีวรไป ด้วยเหตุนี้บาตรและจีวรจึงไม่มีแก่ท่าน ขณะกำลังเที่ยวหาบาตรและจีวรอยู่ แม่โคลูกอ่อนขวิดท่านตาย ชาติหนึ่งเป็นบุตรของเศรษฐี นำหญิงโสเภณีคนหนึ่งไปยังสวนอุทยานเสวยสมบัติตลอดวัน ปรีชากันกับเพื่อน จะฆ่าหญิงนั้นและขโมยทรัพย์สมบัติไป^{๕๑}

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔-๓๐๕/๒๕๕.

^{๕๑} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๔ แปลโดยอรรถ, หน้า ๗๙-๘๓.

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

การเจริญวิปัสสนาหมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ของพาหิยะ กำหนดพิจารณาอายตนะภายนอก ๖ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายใน ๖ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะทางกาย กำหนดรู้ชัดอายตนะทั้งภายนอกภายในเห็นการเกิดดับ แต่ละขณะของ รูปนาม ตามความเป็นจริงอันเป็นไปในไตรลักษณ์ เมื่อตั้งใจกำหนดตามรู้สภาวะของการเห็นด้วยการกำหนดพิจารณาในใจว่าเห็นอยู่นั้น สภาวะการกำหนดรู้และจิตที่รู้ได้ดับไป ปัญญาจะเกิดขึ้นในจิตของเขา ทำให้รับรู้สิ่งที่เกิดขึ้น ย่อมดับไปและสภาวะเห็นนั้นไม่คงทนปัญญาที่รู้สภาพที่ผันแปรไม่คงทนถาวรของสรรพสิ่งนี้เรียกว่า อนิจจัง ที่เกิดขึ้นแล้วต้องดับไปนั้น ไม่น่าพอใจ สภาวะทำนองนี้เป็นทุกข์ ต่อมาปัญญาที่ยังรู้ความไม่ใช่ตัวตนของสิ่งทั้งปวงก็จะพัฒนาขึ้น เมื่อมีสติระลึกรู้เห็นได้ว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมผันแปรไปตามธรรมชาตินี้ เรียกว่า อนัตตา ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ จนจิตปล่อยวางจากกิเลส ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้บรรลุเป็นพระโสดาบันและพระอนาคามีผลนัยที่สุด

วิบากกุศลกรรมในอดีตชาติที่ท่านพาหิยะ ถวายทานและเจริญสมณธรรม อีกทั้งเจริญวิปัสสนากรรมฐาน กำหนดรู้ชัดอายตนะทั้งภายนอกภายใน เห็นการเกิดดับ ทุกขณะของรูปนามตามความเป็นจริงอันเป็นไปในไตรลักษณ์ จิตปล่อยวางจากการยึดมั่นในสังขันธ์ บรรลุเป็นพระอรหันต์ การสมาทานรักษาศีล เจริญกรรมฐาน มีจิตที่อ่อนโยน ตั้งใจสร้างบุญกุศล สังฆมบารมีมาหลายชาติ ทำให้บรรลุธรรมได้อย่างทันที และด้วยวิบากอกุศลในอดีตชาติ ที่ไม่ได้ถวายอุปัชฌาย์ ทำให้ไม่ได้บวชในพุทธศาสนา อีกทั้งถูกแม่โคขวิดตาย หลังบรรลุธรรมได้วันเดียว

๓) วิบากของอุคคคหบดี

(๑) บุญกรรมของอุคคคหบดี

อุคคคหบดีเกิดในตระกูลเศรษฐี ได้รับการศึกษาตามสมควรฐานะ ได้อยู่ครองชีวิตในฆราวาสวิสัย จวบจนบิดาล่วงลับไป ได้รับตำแหน่งเศรษฐีแทนบิดาในตำแหน่งเศรษฐี ท่านคิดว่าบรรพบุรุษของท่านมีทรัพย์สมบัติเก็บไว้มาก เมื่อตายแล้วเอาไปไม่ได้ ควรแสวงหาความสุข จากการใช้จ่ายทรัพย์เหล่านี้ ท่านได้ใช้จ่ายทรัพย์ไม่ได้ทำกิจการงานอื่นใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ได้เสด็จเที่ยวจาริกเทศนามาถึงบ้านหัตถิกคาม แล้วประทับ ณ อุทยานนาคราวณะ ขณะนั้น อุคคคหบดีมีหญิงสาวเพื่อนรำขบร้องบ่าเธออยู่ตลอด เทียวแสวงหาความสุขไปตามสถานที่ต่างๆ ด้วยอาการอันมีนเมา พวกบริวารพาเข้าไปในอุทยานนั้น เมื่อเห็นพระพุทธร่องค์ก็เกิดหิริโอตตัปปะ ความมีนเมาสร้างซาหายไปในฉับพลัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วนงฟังธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอริยมรรคอยู่ แสดงพระธรรมเทศนาโปรด ครั้งแรกท่านบรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาไม่นานท่านก็ได้บรรลุอนาคามีผล หลังจากบรรลุธรรมตั้งมั่นอยู่ในการรักษาศีล ถวายทาน แก่ภิกษุสงฆ์ โดยไม่เลือกให้แก่ภิกษุรูปใด พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ให้ตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทิ้งหลายในฝ่ายผู้อุปัชฌาย์ภิกษุสงฆ์^{๕๒}

^{๕๒} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (กัลยาณธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๗-๒๕๘.

(๒) วิบากกรรมของอุคคหบดี

ในสมัยพระพุทธเจ้าปฐมุตตระ อุคคหบดีเกิดในตระกูลหนึ่งที่นครหงสวดี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์แล้ว มีความเลื่อมใส และเมื่อได้เห็นพระพุทธองค์ทรงประกาศยกย่องอุบาสกคนหนึ่งว่าเป็นยอดของผู้ถวายสิ่งที่พอใจ ท่านจึงปรารถนาฐานะเช่นนั้น จึงได้พยายามบำเพ็ญกุศลเป็นอันมากจนตลอดชีวิต และความปรารถนาของท่านก็สำเร็จผลในกาลปัจจุบัน

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

อุคคหบดีนั่งฟังธรรมเทศนา เจริญสติอันเป็นไปในเจริญวิปัสสนากายานุปัสสนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “นิสิตติ ปลงกัม อากุชิตวา อุกุกายัม ปณิธาย ปริมุขัม สติ อุပ္ภุสเปตวา”^{๕๓} นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติอยู่กับอารมณ์กรรมฐาน เฉพาะหน้า^{๕๔} การกำหนดรู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏเกิดขึ้นในขณะปัจจุบันนั้นๆ อุปมาเหมือนแมวจับหนูเมื่อหนูมาจึงค่อยตระคลุบไม่ตักคอยก่อนไม่จับที่หลัง เพื่อให้ตรงกับอารมณ์ปัจจุบันที่กำลังปรากฏเฉพาะหน้าตามฐาน ๔ อันเป็นไปในทวาร ๖ ให้มีสติอุปมาดังแมวเมื่อหนูมาก็เข้าตะครุบ กำหนดทันทีดังพระพุทธองค์ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรมปัจจุบันไม่มองแงไม่คลอนแคลน เขาควรพอกพูนธรรมปัจจุบัน เช่นนั้นไว้”^{๕๕} พยายามกำหนดอารมณ์ปัจจุบันที่เข้ามาในตั้งแต่การนั่งเฝ้าระวังในการกำหนดรู้อารมณ์ที่แอบเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รากะ โทสะ โมหะพอใจ ไม่พอใจ นั่งกำหนดให้ต่อเนื่องกันไปจนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเห็นสภาวธรรมเกิดดับของรูปนามจนสามารถถึงมรรคญาณและผลญาณได้ตามลำดับ

วิบากกุศลกรรมในอดีตชาติที่อุคคหบดีมีความเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัยบำเพ็ญกุศลเป็นอันมาก และเจริญวิปัสสนากายานุปัสสนาสติ เมื่อท่านนั่งฟังธรรม ส่งจิตตามพิจารณาสามารถละสังโยชน์เบื้องต่ำบรรลุโสดาปัตติผลต่อมาไม่นาน บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี และด้วยวิบากกุศลกรรมในอดีตชาติที่อุคคหบดี

๓.๓.๔ วิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนากายานุปัสสนาของอุบาสิก

๑) วิบากของนางขุชชุตตรา

(๑) บุญพกรรมของนางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตรา เป็นหญิงหลังค่อม ในเรือนโฆสกเศรษฐี ต่อมาเมื่อโฆสกเศรษฐีได้รับนางสามาวดีเป็นธิดา เมื่อนางสามาวดีได้รับอภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน หญิงบริวารทั้งหมด ต้องติดตามไปรับใช้นางด้วย พระเจ้าอุเทนมอบหน้าที่ให้นาง เป็นผู้ซื้อดอกไม้ให้นางสามาวดี นางมาซื้อดอกไม้จากนายสุมนะทุกวัน ครั้งหนึ่ง ได้มีโอกาสฟังธรรมเทศนา นางส่งจิตตามพิจารณาธรรมเทศนา จนบรรลุโสดาปัตติผล และแสดงธรรมที่ตนได้ฟัง จากพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่นางสามาวดีพร้อมบริวาร จนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน นางได้รับการยกฐานะเป็นมารดา และอาจารย์ของนางสามาวดีและหญิงเหล่านั้น โดยมีหน้าที่ไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

^{๕๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๕/๒๘๙.^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.^{๕๕} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙-๓๒๐.

นำมาแสดงให้เห็นนางสาวดีกับบริวารฟัง นางได้ฟังธรรมเทศนาแล้วนำมาแสดงจนมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก^{๕๖}

(๒) วิชากรรมของนางชูชชุดตรา

ในอดีต พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นคนค่อม มาฉันที่ราชสำนัก นางชูชชุดตราแสดงอาการเป็นคนค่อมล้อเลียนแบบพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยความคึกคะนองต่อหน้าเพื่อนๆ วิชากรรมนั้นต้องมาเป็นคนค่อมในชาตินี้ นางต้องเป็นคนรับใช้ของบุคคลอื่น เพราะสมัยพระพุทธรูปเจ้ากัศปะ นางเกิดในตระกูลเศรษฐี มีภิกษุณีอรหันต์รูปหนึ่ง คุ่นเคยกับตระกูลของนาง มาเยี่ยมที่บ้าน โดยขณะนั้นนางกำลังแต่งตัวอยู่ ได้ให้พระเถรีช่วยหยิบกระเช้าเครื่องประดับส่งให้ พระเถรีคิดว่าถ้าเราไม่หยิบส่งให้จักโกรธอาฆาตเรา เพราะวิชากรรมนี้เมื่อนางตายจะไปเกิดในนรก แต่ถ้าเราหยิบส่งให้นางก็จักเกิดเป็นหญิงรับใช้คนอื่น เพื่ออนุเคราะห์ ได้หยิบกระเช้าส่งให้ เพราะกรรมนี้นางจึงเกิดเป็นหญิงรับใช้บุคคลอื่น เหตุที่นางเป็นผู้มีปัญญาและบรรลุพระโสดาปัตติผล เพราะพระราชาได้ถวายข้าวปายาส ที่ยังร้อนอยู่ลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธะ นางเห็นพระปัจเจกพุทธะต้องเปลี่ยนมือถือบาตรกลับไปกลับมาด้วยความร้อน จึงถอดกำไลที่ทำด้วยงา ถวายให้พระปัจเจกพุทธะใช้สำหรับรองมือกันความร้อน ด้วยวิชากรรมที่นางถวายกำไลข้อมือ ช่วยบำรุงอุปถัมภ์พระปัจเจกพุทธะ ทำให้นางมีปัญญาและได้บรรลุพระโสดาปัตติผล

(๓) วิเคราะห์วิชากับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

นางชูชชุดตราเลื่อมใสฟังธรรมเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า“จิตเต จิตตานุปัสสี วิหริตี อาตปปี สมปะชาโน สติมา วิเนยย โลกเ อภิขมาโทมนสสุ”^{๕๗} มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ กำจัดอภิขมาและโทมนัสในโลกเสียได้^{๕๘} มีสติตั้งมั่นพิจารณาเรื่อยๆ กำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิต ถ้าความคิดเกิดขึ้นในขณะที่กำลังกำหนดความคิดนั้นเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดี ให้กำหนดสติระลึกตามรู้ ในความคิดที่เกิดขึ้นจนเกิดเป็นสมาธิ เห็นการเกิดดับของรูปนามตามความเป็นจริงว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จนสามารถถอนอุปาทาน ความยึดมั่น ถือมั่นลงได้เข้าสู่ มรรค ผล นิพพาน ด้วยจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย จนสามารถเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล สิ้นวิชากรรมในที่สุด นางได้ส่งจิตพิจารณาธรรมตามอยู่อย่างนี้ จนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

วิชากุศลกรรมในอดีตชาติที่นางชูชชุดตรา เป็นผู้มีความปัญญาและบรรลุพระโสดาปัตติผล เพราะพระราชาได้ถวายข้าวปายาส ที่ยังร้อนอยู่ลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธะ นางเห็นอาการเปลี่ยนมือถือบาตรกลับไปกลับมาด้วยความร้อน จึงถอดกำไลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้า สำหรับใช้รองมือกันความร้อน ช่วยบำรุงอุปถัมภ์พระปัจเจกพุทธเจ้า ถวายทานอันเลิศ จึงทำให้บรรลุ

^{๕๖} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๒ แปลโดยอรรถ**, หน้า ๓๐-๔๕.

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๑/๑๐๓.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

ธรรมในชาตินี้ และวิบากอกุศลกรรม ที่ทำไว้ในอดีตที่เดินล้อเลียน ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าหลังค่อม จึงทำให้นางเป็นหญิงค่อม และนางได้ใช้ให้พระอรหันต์หีบของใช้ จึงทำให้เกิดเป็นนางทาสีในชาตินี้

๒) วิบากของนางกาฬิอุบาสิกา

(๑) บุญกรรมของนางกาฬิอุบาสิกา

นางกาฬิ เกิดในเมืองนครราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยแล้วออกเรือนได้สามีอยู่ในเมือง กุรุขรนคร แคว้นอวันตี ต่อมานางได้ตั้งครุฑ รักษาบริหารครุฑจรครบกำหนด คิดว่าการคลอดบุตร ในเรือนของบุคคลอื่น เป็นการไม่สมควร จึงเดินทางกลับบ้านบิดามารดาของตน ที่กรุงราชคฤห์ วันนั้น เป็นวันอาสาฬหปุณณมี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตนสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตมฤคทายวัน ในเวลาเที่ยงคืนวันนั้นนางได้ยินเสียงของพวกสัตวาศรัยภัยและเหมวตภัยภัยซึ่งยืนอยู่ใน อากาศเหนือปราสาทตน กล่าวคำพรรณนาพระพุทธานุภาพของพระรัตนตรัย ตั้งแต่เบื้องต้น ท่ามกลาง และในที่สุด เกิดความศรัทธาเลื่อมใส ที่ได้ยินเสียงสรรเสริญ พระคุณของพระรัตนตรัย มีปีติ อารมณ์ จดจ่ออยู่กับพุทธานุภาพที่ได้สดับ จิตของนางจึงสงบ นิรวรณ์ถูกข่มระงับ สำเร็จเป็นพระโสดาบัน นางจึง นับเป็นอุบาสิกาคนแรกที่ได้บรรลุนิพพาน อีกทั้งการบรรลุนิพพานของนางนั้น เกิดขึ้นโดยยังไม่เคยได้เห็น ไม่เคยได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรง เป็นเพียงฟังธรรมที่ผู้อื่นเขาพูดกัน เท่านั้น ภายหลังจากพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ ทรงยกให้นางเป็นเอตทัคคะ เป็นยอดของ อุบาสิกาผู้เลื่อมใสโดยฟังตามคนอื่นหรือตามกันมา

(๒) วิบากกรรมของนางกาฬิอุบาสิกา

ในอดีตชาติของนางกาฬิอุบาสิกา ครั้งพระพุทธรูปปฐมุตตระ นางเกิดในเรือน สกกุลกรุงหงสวดี ฟังธรรมมีกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสถาปนา อุบาสิกาผู้หนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้เลื่อมใสโดยฟังตามๆ กันมาจึง ทำบุญกุศล โดยการถวายทาน รักษาศีลและเจริญจิตภาวนา เพื่อปรารภนาตำแหน่งนั้น เมื่อสิ้นชีวิตได้ เวียนว่ายอยู่ในภพภูมิของเทวดาและมนุษย์ถึงแสนกัป^{๕๙}

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

นางกาฬิอุบาสิกาได้ฟังธรรมเทศนา แล้วทำการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน อันเป็นในหมวดธัมมานุปัสสนาสติ พิจารณากำหนดเสียงที่ได้ยิน อันเป็นไปในอายตนะ กำหนดรู้ชัด เสียงที่ได้ยินทางหู ทั้งอายตนะภายนอกภายใน รู้เห็นการเกิดดับ แต่ละขณะของ รูปนาม ตามความเป็นจริงอันเป็นไปในไตรลักษณ์ เมื่อตั้งใจกำหนด ตามรู้สภาวะของการได้ยิน ด้วยการกำหนดรู้เห็น สภาวะธรรมตามความเป็นจริงของรูปนามที่เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ จนจิตปล่อยวางจากความยึดมั่น ถือมั่นจากอุปาทาน บรรลุมรรค ผล นิพพานตามลำดับ

^{๕๙} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (กล้วยานธมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า

วิบากกุศลกรรมในอดีตชาติที่นางภาสีอุบาสิกาทำกุศลกรรมเอาไว้อย่างมากมาย เพราะความปรารถนาที่เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้เลื่อมใสโดยฟังตามๆ อีกทั้งเจริญวิปัสสนากำหนดเสียง อันเป็นไปในอายตนะ จึงเป็นเหตุปัจจัยให้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน ไม่ต้องฟังธรรมเทศนา จากพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าโดยตรง แครับฟังจากบุคคลอื่นสามารถบรรลุธรรมได้โดยเร็ว

๓) วิบากของนางปุณณทาสี

(๑) บุปพกรรมของนางปุณณทาสี

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่เขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภ นางปุณณทาสี นางมีนิสัยเป็นคนดี มีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ที่ตนได้รับมอบหมาย ทั้งมีความเลื่อมใสใจใน พระพุทธศาสนา จึงทำให้เป็นที่ไว้วางใจต่อเจ้านายเป็นอย่างดี คั้นหนึ่ง นางได้จุดตะเกียง เพื่อยืนซ่อมข้าว จนเกิดความเหน็ดเหนื่อย หยุดพักเอาแรง โดยขณะนั่งพัก นางได้มองเห็นซึ่งพระทัพพมัลลบุตรเถระ ใช้มือเป็นตะเกียง ด้วยอำนาจฤทธิ์ ส่องเดินนำทางภิกษุทั้งหลาย ไปส่งยังที่พัก นางเห็นภิกษุเหล่านั้น เดินไปมาอยู่บนภูเขาในยามดึก เกิดความสงสัยว่า เพราะเหตุใด พระคุณเจ้าทั้งหลาย ไม่ยอมนอน โดย ที่คิดว่าภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอาพาธ หรือไม่ก็ถูกงูกัด ในตอนเช้า ได้จัดเตรียมอาหารไปนั่งรับประทานอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ ในระหว่างทางได้สวนกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งกำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ในหมู่บ้าน คิดขึ้นว่าวันอื่นนั้น ตนก็พบพระผู้มีพระภาคเจ้าแต่ว่าไทยธรรมของเราไม่มี เมื่อไทยธรรมมี ตนนั้นไม่ได้ พบพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ตอนนี้เมื่อไทยธรรมของเรามี และพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ปรากฏเฉพาะหน้า ถ้าพระองค์ไม่คิดว่าทานของเราเศร้าหมองหรือประณีต จงรับไทยธรรมของเราด้วย ถวายไทยธรรมนั้น ลงในบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วรับพร นางคิดว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าคงจะไม่ฉันอาหารตน พระผู้มีพระภาคเจ้าทราบวาระจิตของนาง จึงรับสั่งให้พระอานนทเถระ จัดเตรียมสถานที่ในการที่จะฉันกระยาหาร เมื่อทรงฉันกระยาหารบริเวณนั้น ขณะนั้นพวกเทวดาได้ทำการเนรมิตอาหารอย่างดี ขึ้นมา ขณะที่นางยืนดูอยู่ เมื่อทรงฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถาม นางปุณณทาสี ว่าเมื่อคั้นทำไมจึงดูหมิ่นสาวกของเรา นางตอบว่าเปล่าหม่อมฉันมิได้ดูหมิ่น เพียงแต่คิดว่าอาจมีภิกษุ อาพาธ หรือไม่ก็มีภิกษุถูกงูกัด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เธอไม่หลับเพราะอันตรายคือทุกข์ของ ตัวเอง ส่วนภิกษุทั้งหลายไม่หลับเพราะปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา เมื่อจบธรรมเทศนา นางปุณณทาสี บรรลุธรรมเป็นโสดาบันขณะยืนนั่นเอง^{๖๐}

(๒) วิบากกรรมของนางปุณณทาสี

วิบากกรรมของนางปุณณทาสีนั้น ในอดีตชาติไม่ได้ให้ทานรักษาศีลทำบุญไว้เลย ในชาตินี้ เป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมากและได้ฟังธรรมเทศนามาก และมีความถือมานะทิฏฐิเป็นอย่างมาก ชาตินี้จึงได้เกิดมาเป็นเป็นธิดาของทาสี โดยรับใช้อยู่ในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเหตุเพราะ วิบากกรรมที่นางทาสีหรือคนอนาถาไม่มีอันจะกินเพราะความที่นางมีมานะ คือความถือตัวเป็นสันดาน นางทาสีได้รับความเดือดร้อนลำบากมาก ในความเป็นอยู่ เพราะเกิดเป็นคนยากจนเชื่องช้า ไร้ทรัพย์ เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากับพระอานนทบิณฑบาต ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใส ถวายข้าวจืดปนโดยที่ใส่ลง

^{๖๐} พระครูกลุณยานสิทธิวัฒน์ (กลุณยานมโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๑๑-๓๑๓.

ในบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยจิตที่เป็นกุศล ในการถวายทานนั้นและได้รับฟังธรรม จึงยังความเลื่อมใส มีปีติเกิดขึ้น ทำให้บรรลुरुธรรมเป็นพระโสดาบันทันทีในชาติปัจจุบันและบวชไม่นานจนบรรลุพระอรหันต์ในที่สุด

(๓) วิเคราะห์วิบากกับการเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

การเจริญวิปัสสนาในหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐานของนางปุณณาทาสี นางได้บรรลुरुธรรมในขณะที่ฟังธรรม การเจริญสติระลึกรู้ที่อยู่ท่ามกลางกายของตน โดยการสังเกตให้รู้ว่ากายนี้มีสภาพที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้และไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ โดยการระลึกรู้ที่อยู่เพียงอาการของกายด้วยความเพียรระลึกรู้สึกตัวอยู่เสมอเท่านั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า“จิต วา จิตมเหติ ปชานาติ”^{๖๑} “เมื่อยืนอยู่ก็รู้ว่ายืนอยู่”^{๖๒} เมื่อยืน ตั้งสติไว้ที่กายรู้อาการของกายที่กำลังยืนตั้งตรงอยู่นั้น กำหนดจนรู้ชัดที่อาการยืน จนรู้เห็นสภาวะธรรมว่าร่างกายนี้ ประกอบขึ้นด้วยธาตุ ๔ พิจารณาให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนว่าร่างกายสักว่าเป็นธาตุ ย่อมไม่เข้าไปยึดถือว่าเป็นกาย เป็นรูป เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร เป็นวิญญูณ เป็นไปในอดีตละอนาคต เป็นไปทั้งภายในและในภายนอก อันสามารถเป็นไปทั้งความหยابและทั้งความละเอียด เป็นไปทั้งเลวและทั้งประณีต เป็นไปทั้งอยู่ไกลและอยู่ใกล้อยู่อย่างนี้แล้ว เมื่อพิจารณาอย่างต่อเนื่อง จนเข้าใจว่าธาตุทั้งหลาย มิใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา อันเป็นไปในตามกฎของพระไตรลักษณ์ ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่มีตัวตน เมื่อพิจารณาอย่างนี้ จนสามารถทำให้เกิดปัญญาขึ้นกับตน ย่อมทำให้จิตเกิดความเบื่อหน่าย คลายความกำหนัด จากความยินดี พอใจ เสียได้ จนสามารถยังกิเลสให้สิ้นไปตามลำดับ เป็นทางให้วิมุตติหลุดจากกระงับดับทุกข์เสียได้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาดูกายของตน โดยการพิจารณาให้เห็นกายนี้เป็นธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ที่มีอยู่ปรากฏอยู่แก่ตนตามความเป็นจริง ถอนอัตตานุทิฎฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตนในกาย ย่อมได้รับความสุขอันเกษมอันเป็นไปในมรรค ผล และนิพพาน

วิบากกุศลกรรมของนางปุณณาทาสี ในอดีตชาติมีศรัทธาเลื่อมใสโดยรักษาศีลถวายทานแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า อีกทั้งได้ฟังธรรมเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน โดยได้สังเกตพิจารณาธรรมตามจนสามารถรู้เห็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เป็น สิ่งนี้ตั้งอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่สามารถบังคับบัญชาได้ จิตคลายจากความยึดมั่น จนได้บรรลุเป็นโสดาบันและวิบากกุศลกรรมที่นางได้มีมานะทิฎฐิอย่างมากจึงทำให้เป็นคนรับใช้ในชาตินี้

สรุปได้ว่า การเจริญวิปัสสนาพิจารณากำหนดรู้เห็นเหตุปัจจัย ของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ตามความเป็นจริงของรูปนาม ที่เกิดจากอายตนะผัสสะ อันจะทำให้เกิดเวทนา เพราะการเข้าไปยึดถือว่ามีตัวเรา หากแต่การเห็นลักษณะที่เป็นจริงของสภาวะธรรม มีปัจจัยปรุงแต่งโดยความเกี่ยวเนื่องอิงอาศัยต่อกันและกัน จนจิตเกิดความเบื่อหน่าย คลายจากความยึดมั่นในตัวตน จนสามารถละกิเลสให้หมดสิ้นไปตามลำดับ หลุดพ้นจากทุกข์เสียได้ เข้าสู่ มรรค ผล และนิพพาน ในที่สุดไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดทนทุกข์ทรมานในสังสารวัฏอีกต่อไป

^{๖๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๕/๒๘๙.

^{๖๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.

๓.๔ สรุปท้ายบท

ปัจจัยที่เหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันและสัมพันธ์กัน ความเป็นเหตุปัจจัย เกิดของรูปนาม มีได้ เพราะกิเลส กรรม วิบาก ความรู้แจ้งในรูปนามที่มีเหตุปัจจัยความเกี่ยวเนื่องต่อกัน ย่อมข้ามความสงสัยในวิญญูะ วิปัสสนามีสติระลึกราย เวทนา จิต ธรรม บุคคลที่เจริญวิปัสสนา รู้เห็นเหตุปัจจัย ในสภาวะธรรมของรูปนามที่เป็นฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรม สามารถพัฒนาปัญญาเข้าใจความเป็นไปของสภาวะธรรมนั้น การรู้เหตุปัจจัยเกิดขึ้นของนามว่า การเห็นมีได้เพราะมีตา มีสี การได้ยินมีได้เพราะมีหู มีเสียง การรู้กลิ่นมีได้เพราะมีจมูก มีกลิ่น การลิ้มรสมีได้เพราะมีลิ้น มีรส การกระทบสัมผัสได้เพราะมีร่างกาย มีสัมผัส กุศลกรรมอันเกิดจากการเจริญวิปัสสนามีได้เพราะการใส่ใจโดยแยกกายอยู่ในสภาวะธรรม อกุศลกรรมอันเกิดจากการเจริญวิปัสสนามีได้เพราะไม่ใส่ใจโดยแยกกายอยู่ในสภาวะธรรมนั้น หรือการรู้เห็นเหตุปัจจัยเกิดขึ้นของรูปว่า ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ทำให้รับอารมณ์ เสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์และเป็นสุข เพราะผัสสะ เกิดขึ้นทุกข์จึงเกิด อาศัยผัสสะเป็นเหตุปัจจัยทำให้กระบวนการของวิญญานในอายตนะ ๖ ครบเป็นกระแสสืบต่อขึ้น เป็นการเสวยวิบากกรรม การสืบต่อเนื่องกันของอายตนะ ๖ เหล่านั้น เกิดขึ้นด้วยอำนาจความยึดมั่น ที่ทำให้มีการสืบต่อของภพ ทำให้รับวิบากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด วิปัสสนาเป็นการกำหนดรู้เห็นเหตุปัจจัยของสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เพื่อป้องกันกรรมไม่ให้เกิดขึ้น ต้องกำหนดรู้วิบากกรรมเพื่อให้เห็น ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ของรูปนาม อายตนะผัสสะ และเวทนา การเห็นลักษณะที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ด้วยกิเลส กรรม และวิบาก ทำให้เข้าถึงความหลุดพ้น จากการเวียนว่ายตายเกิด เข้าสู่ความเป็นพระอรหันต์บุคคล เมื่อบรรลุธรรมได้เป็นพระอรหันต์แล้ว วิบากที่เป็นอกุศลกรรม ยังส่งผลให้รับวิบากกรรมอีก จนกว่าจะปรินิพพาน โดยผลของกรรมที่เป็นวิบากกรรม ย่อมตามมาเป็นเงาติดตามตัวเพราะกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ไม่ว่าผู้ก่อกรรมจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงวิบากกรรมของตนได้ ชีวิตในปัจจุบันเป็นผลแห่งการกระทำของชีวิตในอดีต และชีวิตในอนาคตเป็นผลแห่งการกระทำของชีวิตในปัจจุบัน วิบากกรรมใหม่ในปัจจุบันจึงมีความสำคัญ เพราะสามารถให้สิ้นวิบากกรรมเข้าสู่พระนิพพานได้

ดังนั้นวิบากกรรมที่ได้รับจากการกระทำกุศลที่ประกอบด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ อันเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้เจริญวิปัสสนาสามารถละกิเลสให้เบาบางลงไปได้ รับผลที่เป็นกุศล บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล การทำอกุศลกรรมที่ตนได้ทำไว้ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงวิบากกรรมพ้น ถึงแม้เป็นพระอรหันต์บุคคล ก็ตามยังต้องได้รับวิบากกรรมของอกุศลกรรม ที่กระทำไว้ในอดีตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กรณีพระจักขุบาลเถระ ปฏิบัติวิปัสสนาเจริญกายานุสสสนา สติปัฏฐาน ด้วยความเพียรอย่างแรงกล้าจนถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ บรรลุเป็นพระอรหันต์เพราะวิบากกุศลในปัจจุบันได้บรรลุธรรมในชาตินี้และวิบากอกุศลในอดีตที่ท่านเคยเป็นหมอแล้ว ประกอบยาหยอดตาให้คนไข้จนทำให้ตาบอด ทำให้ดวงตาบอดสนิท พร้อมกับการดับโดยสิ้นเชิงแห่งกิเลสทั้งปวงบรรลุเป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นการสร้างกุศลอันเป็นวิบากกรรม ด้วยการเจริญวิปัสสนาจึงเป็นปัจจัยแห่งการพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยวิธีการเก็บข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ปกรณวิเสส วิสุทธิมรรค และข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากงานวิจัยวิทยานิพนธ์และหนังสือตำรางานวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและนำเสนอเรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนาสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท ในครั้งนี้สามารถสรุปผลการศึกษาได้ตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ เพื่อศึกษาวิบากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า วิบาก คือผลที่เกิดจากการกระทำ ทางกายกรรม ทางวาจากรรม และทางมโนกรรม ที่เป็นกุศลหรืออกุศล เมื่อได้กระทำกุศลหรืออกุศลสำเร็จลงไปแล้ว จะเป็นปัจจัยให้เกิดวิบาก ตามสมควรแก่การกระทำนั้นๆ เรียกว่า กรรม วิบากเกิดจากเจตนาเป็นหลัก โดยแสดงออกทางกาย ทางวาจาและทางใจ หากกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาสุจริต เรียกว่า กุศล และหากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทุจริตร เรียกว่า อกุศล ซึ่งกรรมทั้งหมดผู้กระทำต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั่นเอง ที่เรียกว่า วิบาก วิบากจะเป็นประดุจเงาติดตามกรรม โดยมีกรรมเป็นเหตุและวิบากเป็นผลเสมอ วิบากมีหลายประเภทแตกต่างกันตามลักษณะในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกได้ ๒ ประการ คือ กุศลวิบาก หมายถึง ผู้ที่ทำวิบาก ทางกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เพราะมีโลภะ อโทสะ อโมหะ มีวิบากให้เป็นสุข อกุศลวิบาก หมายถึง ผู้ทำวิบาก ทางกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม เพราะมีโลภะ โทสะ โมหะ มีวิบากให้เป็นทุกข์ วิบากจำแนกตามการแสดงออกมี ๓ ประการ คือ กายกรรม หมายถึง การกระทำทางกาย วชิกรรม หมายถึง การกระทำทางวาจา และมโนกรรม คือ การกระทำทางใจ วิบากทางมโนกรรมมีความสำคัญที่สุด เพราะการแสดงออกทางกาย ทางวาจา ต้องออกมาจากมโนกรรมก่อน ความคิดที่ทำให้จิตชุ่มมัว ย่อมทำให้บุคคลเป็นสุขและทุกข์ ทั้งนี้รวมถึงความเชื่ออันเป็นทิฏฐิ เป็นการกำหนดความประพฤติของบุคคล เมื่อทำกรรมซึ่งโดยการผัสสะมีเหตุที่ทำให้จิตชุ่มมัว บุคคลผัสสะ ผิดธรรม ทำให้จิตเศร้าหมอง มีทุกข์โทษภัยเดือดร้อนในภายหลัง วิบากจำแนกตามกรรม มี ๔ ประการ คือ กรรมดำมีวิบากดำ หมายถึง อกุศลกรรมเป็นเหตุให้เกิดในอบาย กรรมขาวมีวิบากขาว หมายถึง กุศลกรรมเป็นเหตุให้เกิดในสวรรค์ กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว หมายถึง กรรมมีวิบากทั้งเป็นสุขและเป็นทุกข์ กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว หมายถึง เจตนากรรมในมรรคทั้ง ๔ เพื่อความสิ้นกรรม ซึ่งทำให้วิบากสิ้นไปเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องการสิ้นวิบากนั้น เมื่อทำกรรมอยู่เสมอ

โดยสาเหตุหลักที่บุคคลทำกรรมเกิดจาก กิเลส เมื่อทำกรรมย่อมได้รับผลวิบาก หากละกิเลส กรรมย่อมหมด จึงไม่มีวิบากที่ต้องรับ อันเป็นสิ่งอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะกิเลส เป็นรากเหง้าของกรรมชั่ว เป็นเหตุให้บุคคลสร้างอกุศลวิบากส่วน รากเหง้าของกรรมดี เป็นเหตุให้บุคคลสร้างกุศลวิบาก ดังนั้น กิเลสเป็นเหตุให้บุคคลก่อกรรมต่างๆ ทั้งอกุศลวิบากและกุศลวิบาก กิเลสเป็นจึงเหตุให้เกิดกรรม เมื่อเกิดกรรมขึ้นย่อมมีวิบาก วิบากจึงเป็นเหตุปัจจัยให้สร้างกิเลสต่อไป กุศลวิบากย่อมนำไปสู่สุคติ ส่วนอกุศลวิบากย่อมนำไปสู่ทุคติ บุคคลยังรับวิบากกรรมอยู่ เพราะสาเหตุของความยึดมั่น ถ้อยมั่น ในอัตตา อันเป็นตัวสนับสนุน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จบ การสิ้นวิบากกรรม ต้องดับที่สาเหตุการเกิดวิบากคือตัณหาตัณหา ไม่ให้เกิดกิเลสขึ้น ไม่ประกอบกุศลวิบากและอกุศลวิบากได้อีก โดยการประพฤติปฏิบัติตามหลักอริยมรรค ๘ อันเป็นบาทฐานต่อการเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดปัญญาจนสามารถบรรลุธรรมสิ้นวิบากกรรมในที่สุด

๔.๑.๒ เพื่อศึกษาเรื่องวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ปัจจัย คือเหตุปัจจัยสิ่งให้เกิดอิงอาศัยกันและสัมพันธ์กัน การรู้เหตุปัจจัยเกิดขึ้นของรูปนามเนื่องด้วย กรรม วิบาก ผลกรรม (วิบาก) มีได้เพราะกรรม กรรมใหม่มีได้เพราะผลกรรมนั้น และผลกรรมใหม่มีได้เพราะกรรมใหม่ โดยกรรมเป็นเหตุปัจจัยและวิบากเป็นผลกรรม เพราะอวิชชาจึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาจึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานจึงมีสังขาร เพราะมีสังขารจึงมีกรรมภพ เพราะมีกรรมภพจึงมีอวิชชา กรรมดีส่งผลวิบากดี กรรมชั่วส่งผลวิบากชั่ว การสืบต่อเนื่องเหตุปัจจัยทำให้ต้องรับวิบากไม่สิ้นสุด วิปัสสนา คือการระลึกรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม กำหนดรู้เห็นเหตุปัจจัยของสภาวะธรรมตามความเป็นจริง เพื่อป้องกันกรรมไม่ให้เกิดขึ้น ต้องกำหนดรู้วิบากกรรมเพื่อให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน ของรูปนาม आयตนะผัสสะ และเวทนา การเห็นลักษณะที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ด้วยกิเลส กรรม และวิบาก เข้าถึงความหลุดพ้น ถึงความเป็นพระอรหันต์บุคคล วิบากที่เป็นอกุศลกรรม ยังส่งผลให้รับวิบาก จนกว่าจะปรินิพพาน ผลของกรรมที่เป็นวิบากกรรม ย่อมตามมาเป็นเงาติดตามตัวเพราะกรรมที่ตนได้กระทำไว้ ไม่ว่าผู้ก่อกรรมจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงวิบากกรรมของตนได้ ชีวิตในปัจจุบันเป็นผลแห่งการกระทำของชีวิตในอดีต และชีวิตในอนาคตเป็นผลแห่งการกระทำของชีวิตในปัจจุบัน วิบากกรรมใหม่ในปัจจุบันจึงมีความสำคัญ เพราะสามารถให้สิ้นวิบากกรรมเข้าสู่พระนิพพานได้ จากตัวอย่างนั้นแสดงให้เห็นถึงวิบากกรรม ที่ได้รับจากการทำกุศลวิบากที่ประกอบด้วยปัญญาในระดับสูง อันเป็นปัจจัยให้ผู้ที่เจริญวิปัสสนา จนสามารถละกิเลสให้เบาบาง รับผลที่เป็นกุศล ด้วยการบรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคล ส่วนอกุศลกรรมที่ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยง ถึงแม้เป็นพระอรหันต์แล้ว ต้องได้รับผลกรรมของอกุศลกรรมที่กระทำไว้ในอดีต กรณีพระจักขุบาลเถระเจริญวิปัสสนา ด้วยความเพียรบรรลุเป็น พระอรหันต์ วิบากอกุศลทำให้ตาบอด การสร้างกุศลอันเป็นวิบากกรรมด้วยการเจริญวิปัสสนาจึงเป็นปัจจัยแห่งการพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญการวิปัสสนาในพุทธศาสนา ผู้ที่สนใจต้องการจะศึกษาวิบากให้โดยละเอียด และต้องการนำข้อมูลไปใช้ในวัตถุประสงค์ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับต่อผู้ศึกษาหรือนิสิต ที่จะนำข้อมูลไปใช้ และพัฒนาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ประโยชน์ดังนั้น ผู้วิจัยจึงตั้งประเด็นข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิบากที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาภาวนาในพุทธศาสนาเถรวาท” มีรายละเอียดอีกมากที่ควรจะศึกษาเพิ่มเติม ผู้วิจัยจึงตระหนักว่าหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาทั้งหมดล้วนมีปัจจัยจากวิบากอันส่งผลจากการกระทำของตนอย่างไร ได้รับความสุข ความทุกข์และความสุขอันเกษม หหมดสิ้นไปแห่งวิบากจากการกระทำที่มีปัญญารู้แจ้งดับทุกข์ในที่สุด จึงมีข้อเสนอแนะการทำสารนิพนธ์ในครั้งต่อไป

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับผู้ที่มีความสนใจที่จะนำข้อมูลไปใช้ในวัตถุประสงค์อย่างอื่นต่อไป ควรศึกษาเพิ่มเติมในหัวข้อดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาวิบากของพระจักขุบาลเถระที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญวิปัสสนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒) ศึกษาวิบากของพระปุตติคตติสสเถระที่เป็นปัจจัยแก่การเจริญเวทนานุปัสสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๐๐.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดยสมเด็จพระพุทธปาจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.

(๒) หนังสือ:

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ธรรมศึกษาชั้นโท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถธรรมบท ภาค ๑ แปลโดยอรรถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____ คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถธรรมบท ภาค ๒ แปลโดยอรรถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____ คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถธรรมบท ภาค ๓ แปลโดยอรรถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____ คู่มือ ประโยค ๑-๒ อรรถธรรมบท ภาค ๔ แปลโดยอรรถ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ธนิต อยู่โพธิ์. วิปัสสนานิยม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

นายวรรณสิทธิ ไหวยะเสวี. คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทแอคทีฟพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๗.

บุญเย็น วอทอง. พุทธธรรมนำทางสร้างชีวิตกฎแห่งกรรม. กรุงเทพมหานคร: บริษัทชนนิยม, ๒๕๕๐.

ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙.

_____ คู่มือการศึกษาหลักสูตรจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๒๙.

พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (กล้วยานธมโม). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

- พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ). **อิทัปปัจจตา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.
- _____ **เหนือตาย เหนือกรรม เหนือการเกิดใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียงเพียรเพื่อพุทธศาสนา , ๒๕๕๕.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน). **กฎแห่งกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กรีน-ปัญญา, ๒๕๕๓.
- พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตฺตมโฆ). **กฎแห่งกรรม ธรรมปฏิบัติ เล่ม ๑๐**. กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๙.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ปลดปล่อยชีวิตพิชิตกรรม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน จำกัด เซนปรินตัง, ๒๕๕๖.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). **กรรมที่ปณี เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดอกหญ้าจำกัด, ๒๕๔๕.
- พระภิกษุวิมลเมธี. **วิปัสสนาภาวนาที่ไม่ถูกเขียนไว้ในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๘.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช, ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต เมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมกิตติวงศ์). **ชุดศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๐.
- _____ **พจนานุกรมเพื่อพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบัน บัณฑิตธรรมจำกัด, ๒๕๔๒.
- พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๒-๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพยวิสุทธิ, ๒๕๕๔.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- _____ **มหาสติปัฏฐานสูตรทางสู่พระนิพพาน**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.
- พุทธทาสภิกขุ. **อริยศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, พ.ศ. ๒๕๔๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด, ๒๕๔๔.
- วศิน อินทสระ. **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙.
- _____ **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ในเครือบริษัทสำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙.

สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญาในอภิปธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

_____. **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๙.

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย. **หนังสือธรรมบทสองภาษา บาลี-ไทย ภาค ๘**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงเพียรเพื่อพุทธศาสน์, ๒๕๕๘.

สุภีร์ ทุมทอง. **กฎเกณฑ์กรรม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๔.

สุรีย์ มีผลกิจ. **สังสารวัฏ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมพิวเตอร์จำกัด, ๒๕๕๗.

(๓) วิทยานิพนธ์:

ปัทมา เอื้อรักษาโอฬาร. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนามักับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมของพระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ จิตธมฺโม) วัดอัมพวันจังหวัดสิงห์บุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (ดอกรัก). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระสุเมธ ธีรปญโญ (มาไพศาลสิน). “ศึกษาเรื่องเศษวิบากของกรรมในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระอินทรีย์ อดุลยุดโต (กันทะวงศ์). วิบากในพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ศิริกาญจน์ ทศนีย์ไตรเทพ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องฆาตกรกับการบรรลู่เป็นพระอรหันต์: ศึกษาเฉพาะกรณีพระองคฺลีมาลเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาสราวุธ สราวุธ (สุดสนอง)
- ว/ด/ป เกิด : วันที่ ๒๘ เดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๙
- สถานที่เกิด : ๖๔ หมู่ ๑ ตำบลวังเย็น อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี
- การศึกษา
- พ.ศ.๒๕๔๖ : นักรธรรมชั้นเอก วัดโคกมะยม คณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 - พ.ศ.๒๕๔๘ : เปรียญธรรม ๓ ประโยค วัดโคกมะยม คณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 - พ.ศ.๒๕๕๘ : ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ประสบการณ์การทำงาน
- พ.ศ.๒๕๕๐ : ครูพระสอนปริยัติธรรมแผนกบาลี
 - พ.ศ.๒๕๕๑ : ครูพระสอนปริยัติธรรมแผนกธรรม
 - พ.ศ.๒๕๕๓ : ครูพระสอนศีลธรรมประจำโรงเรียน
 - พ.ศ.๒๕๕๔ : อบรมสามเณรภาคฤดูร้อน วัดโคกมะยม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
 - พ.ศ.๒๕๕๗ : อบรมสามเณรภาคฤดูร้อน วัดเทพกุญชร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ประสบการณ์ปฏิบัติธรรม
- พ.ศ.๒๕๕๘ : ผ่านการอบรมโครงการทดสอบภาคปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก่อนเข้าศึกษา ๑ เดือน หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนา ภาวนาภาวนา (รุ่นที่ ๑๑) ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
 - พ.ศ.๒๕๕๙ : ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเป็นเวลา ๑๔๐ วัน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรม “ธรรมโมลี” อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา
 - พ.ศ.๒๕๖๐ : ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นเวลา ๗๐ วัน ณ Mahasi Sasana Yeiktha Meditation Centre, Yangon, Myanmar.
- บรรพชา/อุปสมบท : วันที่ ๒๓ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๓
- สังกัด : วัดเทพกุญชร ตำบลบ้านช้าง อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ปีที่เข้าศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๕๘ (รุ่น ๑๑)
- ปีที่สำเร็จการศึกษา : พุทธศักราช ๒๕๖๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดเทพกุญชร ตำบลบ้านช้าง อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- โทรศัพท์ : ๐๘๕-๑๗๘-๘๑๖๑
- E-mail : duos2518@gmail.com